

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ

На правах рукопису

ВИХРЕНКО Катерина Петрівна

УДК 341.018: 331.91

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В
РИБАЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
Бабін Борис Володимирович,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. РИБАЛЬСЬКИЙ СЕКТОР ЯК ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	
1.1. Еволюція правових моделей праці у рибальському секторі	10
1.2. Місце рибальського сектору у системі міжнародного правового регулювання	31
Висновки до розділу 1	51
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ У РИБАЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ	
2.1. Розвиток правового регулювання праці у рибальському секторі під егідою Міжнародної організації праці	54
2.2. Правове регулювання праці у рибальському секторі в актах Міжнародної морської організації і Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН	76
2.3. Кодифікація правового регулювання праці у рибальському секторі під егідою Міжнародної організації праці	95
Висновки до розділу 2	115
РОЗДІЛ 3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ПРАЦІ У РИБАЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ	
3.1. Відображення міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі у праві Європейського Союзу	119
3.2. Імплементация міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі у право іноземних держав	141
3.3. Практика застосування в Україні міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі	162
Висновки до розділу 3	182
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194

ВСТУП

Актуальність теми. Захист трудових та соціальних прав екіпажів морських торговельних суден є поширеною темою наукових досліджень. Але така категорія робітників моря як рибалки, праця яких забезпечена специфічними міжнародно-правовими механізмами, досі залишається поза увагою дослідників. Україна як держава, що має розгалужену систему підготовки рибалок у спеціалізованих навчальних закладах, потужний океанічний рибальський флот (десяток суден під прапором України, що оперують у відкритому морі та виключній економічній зоні Мавританії, Намібії, Нової Зеландії та ін.), великий національний рибальський флот в Азово-Чорноморському басейні, має імплементувати наявні міжнародні стандарти праці в рибальському секторі у національне законодавство та практику і застосовувати їх для захисту прав своїх громадян, працевлаштованих на вітчизняних та іноземних рибальських судах.

Приєднання України до Міжнародної конвенції про стандарти підготовки, дипломування та несення вахти екіпажами рибальських суден (STCW-F) 1995 р., перспективи вступу в силу Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі, потреби виконання інших спеціалізованих технічних конвенцій Міжнародної організації праці (МОП) та адаптації до стандартів Європейського Союзу (ЄС) у сфері праці рибалок зумовлюють нагальність відповідних наукових пошуків.

Досі в українській науці міжнародного та морського права питанням регламентації праці в рибальському секторі не надавалося належної уваги, комплексного системного дослідження відповідних міжнародно-правових стандартів не здійснювалося. Водночас окремі питання міжнародної регламентації трудових та соціальних відносин порушувалися у роботах Т. В. Аверочкиної, Б. В. Бабіна, Д. К. Бекяшева, О. О. Белогубової, Г. О. Волошіна, Ю. О. Знаменського, А. В. Іванової, В. Г. Лафіцького, С. Метью, Є. О. Романова, П. К. Фігурова, О. В. Шемякіна та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Одеської національної морської академії на виконання науково-дослідних робіт «Визначення механізмів розроблення та фінансування міжнародних програм та форм їх імплементації у національне морське законодавство» (державний реєстраційний номер 0110U000280) та «Правове забезпечення управління морегосподарським комплексом України: актуальні питання» (державний реєстраційний номер № 0112U003398).

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у виявленні специфіки міжнародно-правового регулювання праці в рибальському секторі, зокрема, його змісту, складових та джерел; з'ясування передумов та становлення цієї правової регламентації; визначенні особливостей імплементації міжнародно-правових норм у право ЄС, іноземне та вітчизняне законодавство та організаційну практику.

Відповідно до мети дослідження увагу сконцентровано на розв'язанні таких задач:

з'ясувати причини специфіки міжнародно-правової регламентації праці в рибальському секторі;

виявити значення глобальних міжнародних угод у сфері морського права у регламентації праці в рибальському секторі, визначити процеси реалізації цих договорів на міжнародному та двосторонньому рівнях;

окреслити становлення механізмів міжнародно-правового регулювання праці в рибальському секторі у конвенціях та рекомендаціях МОП;

встановити причини схвалення Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі та перспективи вступу в силу цього акта, а так само наслідки цієї кодифікації;

визначити та охарактеризувати специфіку багатосторонніх угод у сфері безпеки морського рибальства під егідою Міжнародної морської організації (ММО) та Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО);

охарактеризувати значення STCW-F 1995 р. та релевантних актів ФАО та ММО для регламентації праці в рибальському секторі;

визначити особливості адаптації права ЄС до міжнародних стандартів праці в рибальському секторі та відповідної динаміки законодавства ЄС;

охарактеризувати особливості імплементації міжнародних стандартів праці в рибальському секторі в Україні, державах ЄС та інших державах.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові засади праці в рибальському секторі.

Предметом дослідження є міжнародно-правове регулювання праці в рибальському секторі.

Методи дослідження. Наукова об'єктивність результатів дослідження забезпечена шляхом використання комплексу загальнонаукових і спеціальних методів, що мають широке застосування в науці міжнародного публічного та міжнародного морського права. Діалектичний метод було використано для з'ясування особливостей правових засад регламентації праці в рибальському секторі як складової морської праці, специфіки відповідних правових механізмів, що часто дублюються або суперечать один одному (підрозділи 1.2, 3.1 та ін.). Історико-правовий метод застосовувався під час дослідження становлення моделей міжнародної правової регламентації праці в рибальському секторі (підрозділи 2.1, 2.2 та ін.). Формально-юридичний метод було використано для аналізу нормативного змісту міжнародних угод, рекомендаційних актів, актів права ЄС та національного законодавства різних держав (підрозділи 2.3, 3.3 та ін.). Порівняльно-правовий метод уможливив зіставлення міжнародно-правових механізмів з питань праці рибалок, що містилися у різних конвенціях та рекомендаціях, схвалених під егідою МОП, ММО та ФАО, національного законодавства з питань організації рибальства та праці рибалок та законодавства різних держав (підрозділи 2.2, 3.2 та ін.). Герменевтичний метод використано для аналізу спеціальної термінології відповідних актів міжнародного права та права ЄС; соціологічний метод застосовано для

дослідження тристороннього діалогу та організації праці рибалок європейського простору(підрозділ 3.1).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження стали праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, які розробляють загальні правові питання міжнародних механізмів захисту трудових прав та сучасного морського права, як М. Р. Аракелян, М. О. Баймуратов, Дж. І. Бланк, М. Блур, М. В. Буроменський, О. О. Гриненко, Д. Н. Дімітрова, А. І. Дмитрієв, І. М. Забара, О. К. Вишняков, М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. Д. Купер, П. К. Макхерджі, О. О. Мережко, В. І. Муравйов, Р. А. Петров, Г. Семпсон, Т. Л. Сироїд, Д. Фітцпатрік, І. Хрістодолу-Вароші та ін.

Нормативну основу дисертації склали багатосторонні міжнародні договори, підписані під егідою МОП, ММО та ФАО, інші універсальні та регіональні міжнародні договори з питань морського рибальства, нормативно-правові акти ЄС, внутрішнє законодавство окремих держав з питань рибальства. *Емпіричну базу* дослідження утворили доповіді з питань морського рибальства, подані в системі органів МОП, ММО, ФАО та ЄС, економічні та статистичні дані тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній доктрині міжнародного права було здійснено комплексне дослідження міжнародно-правового регулювання праці в рибальському секторі. У роботі містяться положення та пропозиції, яким притаманні риси наукової новизни, зокрема:

уперше:

визначено поняття міжнародно-правового регулювання праці у рибальському секторі як процес утворення, реалізації, імплементації та виконання норм міжнародних договорів, схвалених під егідою ООН, ММО, МОП та ФАО, щодо трудових та пов'язаних з ними відносин членів екіпажів (персоналу, рибалок) на риболовних суднах у процесі їх мореплавства;

встановлено особливості застосування технічних конвенцій з питань праці в морському секторі, схвалених під егідою МОП, визначено місце

серед таких актів спеціальних «риболовних» конвенцій МОП №№ 112, 113, 114, 125, 126, визначено особливості їх імплементації Україною;

здійснено класифікацію спеціалізованих морських рекомендацій МОП за їх відношенням до рибальського сектору із встановленням особливого значення рекомендації МОП № 126;

визначено специфіку імплементації Україною у рибальському секторі вимог міжнародного морського права, із посиленою увагою до виконання вимог STCW-F 1995 р. та відсутністю реальних процесів приєднання України до Кейптаунської угоди 2012 р. та до Конвенції МОП № 188;

удосконалено:

концептуальні засади використання норм міжнародного права для регламентації праці в рибальському секторі, зумовлені специфікою рибальського судноплавства та історичними передумовами розвитку відповідних правових механізмів;

підхід, за яким істотний вплив на працю в рибальському секторі здійснюють норми Конвенції ООН з морського права 1982 р. та Угоди про здійснення її положень 1995 р., норм схвалених у їх розвиток регіональних та двосторонніх договорів, із аналізом положень двосторонніх угод України з питань рибальства;

наукові пропозиції щодо обґрунтування потреби опрацювання, підписання та приєднання держав до Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі як компромісного акта, що відображає об'єктивні складнощі відповідного правового регулювання;

доктринальну позицію з питань динамічного процесу реалізації норм міжнародного права щодо праці рибалок у праві ЄС, зумовленого релевантними повноваженнями ЄС, із аналізом відповідних директив та регламентів ЄС, рішень Європейської Комісії та галузевих угод ЄС;

набули подальшого розвитку:

положення щодо змісту сучасного нормотворчого підходу до процесів вилову морських біоресурсів у форматі спеціально організованого

судноплавства як ключової складової промислового рибальства (рибальського сектору) та рибогосподарського комплексу;

обґрунтування необхідності врахування міжнародних правових стандартів у сфері становлення правової регламентації праці у рибальському секторі та розвитку процесів тристороннього діалогу в морських державах ЄС, інших морських державах;

положення про організаційні процеси міжнародної правотворчості під егідою ММО, ФАО та МОП стосовно регламентації безпеки експлуатації рибальських суден, кваліфікації та сертифікації членів їх екіпажів, із висвітленням процесів запровадження чинної STCW-F 1995 р. та опрацювання Торремоліноської конвенції з безпеки рибальських суден 1977 р., Торремоліноського протоколу до неї 1993 р. та Кейптаунської угоди про здійснення положень цього Протоколу 2012 р., що не вступили в силу.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень у сфері міжнародного правового забезпечення праці рибалок та інших спеціальних категорій робітників; правотворчості – для удосконалення морського та трудового законодавства України шляхом імплементації міжнародних стандартів праці в рибальському секторі; у правозастосуванні – для впорядкування діяльності державних органів влади, наділених компетенцією у сфері морського рибальства, роботодавців та судновласників рибальських суден, підприємств з набору та працевлаштування їх екіпажів та професійних спілок моряків та рибалок; навчально-методичному процесі – під час викладання дисциплін «Міжнародне право», «Морське право», «Трудове право», спеціальних морських правових дисциплін та при підготовці відповідних підручників, навчальної і методичної літератури.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції дослідження були обговорені на засіданні кафедри морського права Одеської національної морської академії. Базові положення

дисертації були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях: «Міжнародне право: *de lege praeterita, instante, future*» (м. Одеса, 21 листопада 2014 р.); «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ на шляху до європейської інтеграції» (м. Дніпропетровськ, 22 листопада 2014 р.); «Морське право: історія, сучасність перспективи розвитку» (м. Одеса, 11-12 грудня 2014 р.); «Міжнародно-правові проблеми сучасного торговельного мореплавства» (м. Київ, 26 березня 2015 р.); «Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського і транспортного права» (м. Київ, 16 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 12 наукових публікаціях, з яких: 5 статей опубліковано у фахових наукових виданнях України, 1 – у фаховому науковому виданні інших держав, а також 6 – у збірниках доповідей і повідомлень на наукових та науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

РИБАЛЬСЬКИЙ СЕКТОР ЯК ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

1.1. Еволюція правових моделей праці у рибальському секторі

Дослідження міжнародної регламентації праці у рибальському секторі передовсім потребує характеристики основних аспектів становлення правових моделей такої праці загалом. Зокрема, слід визначити вплив міжнародного правового регулювання на ці процеси, а також значення публічних та приватних складових відповідної соціальної активності тощо.

Варто зауважити, що в юридичній науці питанням правового забезпечення праці рибалок увага практично не приділялася. Окремі автори, такі як Р. Картіс [251], Г. Кемпбелл [231], К.У. Кларк [236], С. Мартелл [277], Дж. Ньюбі [280], Є.Дж. Ред [285], С. Салас [302], Д. Сквайрз [308], К.Дж. Уолтерз [315] та Дж. Уілен [316] згадували про регламентацію праці рибалок під час досліджень економічних та соціальних процесів у сфері промислового рибальства. Інші дослідники, такі як Е. Аргіоффо [228], Дж.І. Бланк [29], М. Блур [230], Д.Н. Дімітрова [252], А.Д. Купер [250], К.К. Лі [275], П.К. Макхерджі [279], М. Прогулакья [283], Г. Семпсон [303], Д. Фітцпатрік [268], І. Хрістодолу-Вароші [234; 228], торкалися питань правового регулювання праці рибалок у своїх роботах із правового забезпечення трудових та соціальних прав моряків.

Серед вітчизняних науковців відповідні питання розглядали фахівці, котрі присвятили власні правничі розвідки проблемам правового та організаційного забезпечення трудових відносин моряків; у цьому контексті варто назвати роботи Т.В. Аверочкиної [1], С.Є. Бабусенка [4], О.О. Бєлогубової [9], А.В. Іванової [35], О.М. Шемякіна [222], О.Б. Шляхова [223]. Матеріал, що стосується теми дослідження, містять навчальні посібники і хрестоматії О.О. Балобанова [4], Г.М. Легенького [90],

В.І. Чекаловець [220], статті Б.В. Бабіна [3], І.В. Гладкої [22, Ю.Є. Давидової [24], І.П. Продіус [172] та Д.А. Тішко [202].

Сучасні джерела визначають рибну промисловість як систему, що включає в себе будь-яку галузь або діяльність, пов'язану з прийомом, культивуванням, переробкою, збереженням, зберіганням, транспортуванням, маркетингом або продажем риби або рибних продуктів. Комерційна діяльність, або промисловий вилов риби, – це складова рибної промисловості, що є спрямованою на постачання риби та інших морепродуктів для споживання людиною або як вхідних факторів у інші виробничі процеси [267]. Промисловий лов риби (промислове рибальство) характеризується як діяльність з лову риби та інших морепродуктів для комерційного прибутку, переважно шляхом рибальства диких морських видів риби [244]. Ознаки включення цих відносин у прибуткові, комерційні механізми є відмінною ознакою промислового рибальства як предмета публічного правового регулювання.

Відповідна галузь має широкий спектр впливу та величезне значення. Адже рибальство сьогодні дає роботу і заробіток 30 мільйонам людей; на рибопродукти припадає 17% споживаного людиною білка, при цьому в експлуатації рибних запасів світу вже досягнута природна межа (80 млн. тонн на рік) [114]. За офіційними даними Міжнародної організації праці (далі – МОП) приблизно 36 млн. осіб у XXI ст. займаються риболовлю та аквакультурою в усьому світі; але приблизно 27 млн. з них працюють рибалками поодиночі, «належать до неформального сектора», при цьому їх видобуток становить 45 % від загального світового улову.

Через пов'язані із рибальством загрози щорічно гине 24 000 осіб, що працюють у рибній галузі [273]. Ця проблема є глобальною, але має і свій регіональний та національний вимір, зокрема, в Україні. Розподіл рибальства на формальне та браконьєрське, на локальне, чорноморське та океанічне – потребує уніфікації та водночас диференціації відповідних методичних підходів до праці у рибальському секторі. Варто усвідомити, що промислове

рибальство є більш організованою та водночас міноритарною складовою рибальства загалом; при цьому складно виокремлювати трудові правовідносини в інших видах рибальства, крім промислового.

Аналіз Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (далі – ФАО) світових морських ресурсів доводить, що серед основних рибних запасів 44% використовуються повною мірою, 16% зазнає надмірного використання і ще 6% уже вичерпані. При цьому зростання реальних цін на рибу сприяє залученню нових інвестицій у цей сектор, створюючи додатковий тиск на ресурси та їх управління. Такий складний комплекс внутрішніх і зовнішніх тисків, що впливають на рибальство, є викликом для відповідного економічного сектора. Адже він потребує вжиття відповідальних, своєчасних, скоординованих і комплексних заходів реагування з боку національних та міжнародних регіональних профільних владних структур, якщо управління рибальства має бути посилене, – додають експерти ФАО [269]. Наведене свідчить про визнання потреби у спеціальному публічному управлінні у сфері рибальства; водночас оптимальної правової моделі такого управління та його впливу на трудові відносини рибалок поточна експертна доктрина не пропонує.

М. А. Дьячкова, досліджуючи шляхи підвищення конкурентної спроможності рибопромислового комплексу, визначає рибне господарство як багатогалузевий комплекс, що включає широкий спектр видів діяльності: видобуток водних біоресурсів, їх переробку і транспортування, забезпечення безпеки мореплавства, науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи, збереження і відтворення біоресурсів, виробництво знарядь лову, машинобудування, судноремонт і суднобудування, виготовлення тари, матеріально-технічне постачання, торгівлю і збут, підготовку кадрів та інші види діяльності [29, с. 107]. Додамо, що у цій сфері головною складовою є саме видобуток біоресурсів та пов'язане із цим мореплавство. Подібні погляди на природу категорії рибопромислового комплексу можна зустріти й у роботах Ю. А. Бобильова [10, с. 86], С. В. Ізотова [33, с. 49],

М. Л. Шпилевої [224, с. 84], С. С. Мойсеєнко, А. С. Медведєвої [97, с. 183]. Тому й працю у сфері промислового рибальства слід пов'язувати передовсім із видобутком морських ресурсів та пов'язаних із цим мореплавством, що зумовлює специфіку її міжнародно-правового забезпечення.

М. Ю. Єрьоміна пропонує розглядати рибне господарство як компонент стратегічного значення, що забезпечує продовольчу безпеку держав; як вид діяльності, особливий для прибережних регіонів, та як фактор стабілізації економіки в умовах економічних криз [30, с. 18]. До факторів сталого розвитку рибпромислової діяльності у конкурентному середовищі дослідниця зараховує: стан сировинного потенціалу рибної галузі; стан матеріально-технічної бази рибодобування і рибопереробки; ефективність форм і методів регулювання рибогосподарських процесів на різних рівнях управління. При цьому ключовою умовою вона вважає стан сировинного потенціалу, що визначається кліматичними умовами, можливістю організації промислу упродовж усього року в різних районах Світового океану, наявністю прибережних зон і внутрішніх водойм, можливістю розвитку аквакультури, умовами для відтворення водних біологічних ресурсів тощо [31, с. 335].

Аналогічну думку висловлює й Ю. Б. Вінслав [12, с. 38]. Зі свого боку, А. М. Васильєв до основних умов ефективного функціонування рибпромислового комплексу відносить управління промисловим потенціалом [11, с. 217]; подібні концепції щодо державної підтримки рибного господарства пропонує у своїх працях В. М. Гурнак [23, с. 43] та І. К. Кавер [36, с. 16]. Н. М. Яркіна вважає, що відновлення і розвиток рибного господарства потребує вдосконалення управління підприємствами рибальства, що передбачає формування відповідного комплексного механізму, який містить елементи державної підтримки та регулювання [225, с. 151]. Ця теза перекликається із наведеною позицією експертів ФАО; водночас вона усе ж таки не дозволяє розв'язати питання про межі та форми

державного втручання у процеси рибного господарства і розподілити відповідне національне та міжнародне правове втручання у ці відносини.

Г. О. Волошін висловлює думку, що стійке раціональне морське промислове рибальство у Світовому океані може забезпечити людство водними біологічними ресурсами в достатній кількості. Але, внаслідок неефективного регулювання морського промислового рибальства, сформувалася стійка тенденція виснаження запасів водних біоресурсів, у результаті чого почастишали випадки міжнародних конфліктів за право володіння ними. Це призвело до прагнення прибережних держав в односторонньому порядку встановлювати суверенітет на право використання біоресурсів у власних виняткових економічних зонах [19, с. 20].

Водночас, додає Г.О. Волошин, у світовому рибальстві продовжують наростати ознаки системної кризи, що проявляються у вигляді нестійкості освоєння ресурсів; переексплуатації і перелову, зокрема щодо нецільових об'єктів промислу; перекапіталізації і зростання промислових навантажень; активізації браконьєрства та розширення тіньових оборотів, відсутністю ефективної системи національного та наднаціонального управління [19, с. 20]. Відповідні кризові явища, на жаль, призводять до негативних процесів у риболовному секторі лише тоді, коли стають незворотними. При цьому працевлаштування (та, відповідно, безробіття) у цьому секторі стає заручником загальної ситуації з рибними ресурсами – адже соціальні цінності (зайнятість та добробут рибалок) у такому разі суперечать екологічним (збереження ресурсів на відновлюваному рівні).

Запропонована науковцями категорія рибопромислового комплексу часто підмінюється або ототожнюється із феноменом рибогосподарського комплексу [6, с. 23]. Так, на думку С. І. Курдюкова, рибогосподарський комплекс є складною багатогалузевою виробничо-господарською структурою агропромислового комплексу, що об'єднує рибні підприємства, судна рибопромислового флоту, організації та відомства різних форм власності, що займаються виловом риби та аквакультури, їх переробкою,

транспортуванням, зберіганням, торгівлею, відтворенням водних біоресурсів, поєднує дослідні установи та навчальні заклади, суднобудівні, машинобудівні, транспортні, портові та фінансово-банківські структури та соціальну інфраструктуру [89, с. 25].

Важко погодитися із повним включенням рибогосподарської діяльності до агропромислових відносин. Заперечуючи це, М. В. Красіков вказує на значення у рибогосподарській сфері міжгалузевого балансу, який дозволяє виробляти системний рахунок основних показників економіки, виявляти головні економічні пропорції, вивчати структурні зрушення і особливості ціноутворення. Цей автор пропонує «зіставлення продовольчих балансів, включаючи рибні» [87, с. 17]. Прихильники включення рибного господарства до агропромислового комплексу використовують і категорію «рибопродуктового підкомплексу». Так, І. В. Ганжуренко до системи факторів впливу на розвиток такого підкомплексу пропонує включити передовсім ті, які визначають можливості розвитку галузі залежно від стану продуктивних сил держави. Цей дослідник вважає за необхідне виокремити «допоміжний сектор» підкомплексу, що підтримує рибне господарство риболовецьким обладнанням, інвентарем, механізмами [20, с. 17].

С. І. Курдюков до основних завдань сталого розвитку рибогосподарського комплексу відносить виробництво необхідних населенню риби і рибопродуктів за доступними цінами на основі відтворення виробничого потенціалу та біоресурсів, підтримання екологічної безпеки гідросфери і територій [89, с. 26]. С. В. Мірекін із цього приводу вказує, що основною метою виробництва рибних товарів має бути максимально можливе задоволення потреби в рибних товарах внутрішнього ринку, а також участь у забезпеченні продовольчої безпеки країни та отримання доходу від продажу їх на внутрішньому та зовнішньому ринках [94, с. 18]. Цей підхід є доволі поширеним та впливає на відповідну міжнародну правову практику; зокрема, таку спрямованість має й океанічне рибальство України [18, с. 95].

Постає питання ринкової ефективності таких процесів та заміщення у них приватної ініціативи державною підтримкою. Така ситуація не може не призвести до посилення позицій держави у відповідних економічних процесах не лише на національному, але й на міжнародному рівні. Додамо з цього приводу, що Н. Л. Сілкіна пропонує використовувати комбінований підхід до створення інтегрованих утворень у рибній промисловості та господарстві, «коли рівень централізації і децентралізації корпоративної освіти регулюватиметься на основі стратегії розвитку головної організації» [199, с. 17]. Відповідні пропозиції висловлюються й у дослідженнях О. С. Косолапова [86] та С. І. Курдюкова [88].

Характерною особливістю організації рибальської господарської діяльності Д. М. Турекулова вважає те, що її сталий розвиток спирається на дбайливе використання водних біоресурсів та реалізації заходів щодо збільшення їх потенціалу. Ця дослідниця стверджує, що управління стійким розвитком рибного господарства має носити економіко-соціальний характер, бути спрямованим на зниження шкоди для водних біоресурсів, контролюватися державою достатньою мірою і створювати умови для зростання потенціалу рибних продуктів в майбутньому [205, с. 26]. Водночас, як уже зазначалося, соціальні та економічні вектори розвитку відповідних відносин можуть суперечити один одному, тому таку концепцію можна вважати певною мірою ідеалізованою та такою, що не може стати основою міжнародного правового регулювання.

На думку Г. В. Павлової, основою розвитку рибогосподарського комплексу в довгостроковій перспективі має бути рибальство у виключній економічній зоні з пріоритетом прибережного (в межах 50-мильної смуги). Дослідниця констатує, що промисел у віддалених районах Світового океану буде здійснюватися передовсім на базі відповідної державної підтримки. Його масштаби мають визначатися тим, щоб при мінімальних витратах підтримати необхідний рівень наукових досліджень, «забезпечити контроль за станом Світового океану та участь у всіх процесах у світовому

рибальстві» [132, с. 17]. Такий підхід уже не спрацьовує у регіонах, де прибережний лов призвів до вичерпання рибних запасів (зокрема, це відбулося у XX ст. у Азовсько-Чорноморському басейні).

Н. Л. Сілкіна вказує на кризові тенденції в розвитку рибогосподарського комплексу, до яких відносить: зростання упущеної вигоди; загострення соціально-економічної ситуації в прибережних регіонах; зростання частки імпорту на внутрішньому ринку рибних товарів і актуалізацію загрози продовольчої безпеки; звуження внутрішніх ринків для суднобудування і судноремонту та ослаблення морського потенціалу [199, с. 17]. При розробці перспектив розвитку риболовецької галузі європейські фахівці вимагають враховувати біологічний фактор (регулювання надмірного лову) та економічні аспекти (спеціалізація флотів і лібералізація торгівлі) [114]. Усі наведені категорії впливають на правове забезпечення праці морських рибалок, тому необхідно здійснити їх комплексний аналіз.

С. І. Курдюков вказує на потребу розробки методологічних і методичних аспектів стратегії розвитку рибогосподарського комплексу, яку він розглядає як комплекс організаційно-економічних, соціальних, технологічних і технічних заходів, заснованих на широкому використанні інновацій, що забезпечують раціональне використання виробничих і сировинних ресурсів, зростання ефективності виробництва, створення екологічної безпеки [89, с. 25]. Зі свого боку, К. І. Рогачов вказує на важливість так званого мезорівня – рівня «регіональних рибогосподарських комплексів» та водночас визнає значення системи міжрегіональних відносин, що виникають з приводу видобутку та переробки риби, виробництва та реалізації рибних товарів в одній країні або правовому просторі декількох країн [190, с. 18]. Такі «регіональні» комплекси можуть існувати лише в умовах ринково рентабельного прибережного лову та не мають особливого сенсу в умовах океанічного рибальства, не вплинуть на глобальну правову практику.

Інші автори стратегією сталого розвитку рибогосподарського комплексу вважають комплекс організаційно-економічних, соціальних, технологічних і

технічних заходів, заснованих на широкому використанні інновацій, що забезпечують раціональне використання виробничих і рибних ресурсів, зростання ефективності виробництва з урахуванням впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, розвиток відтворювальних процесів, створення систем екологічної безпеки [89, с. 25]. Запропонована наприкінці ХХ ст. категорія сталого розвитку як компромісу між індустріальною, природоохоронною та соціальною активністю людства досі не дала ефективних результатів у жодній сфері; тому малоймовірно, що промислове рибальство стане певним винятком.

Деякі автори, досліджуючи питання рибогосподарського комплексу, наголошують на його одній, але стрижневій складовій, яка пов'язана із експлуатацією рибальського флоту. Наприклад, Н. Л. Сілкіна вказує, що на противагу іншим галузям економіки країни, рибна галузь у своєму розвитку базувалася на використанні водних біоресурсів Світового океану. Такий характер використання водних біоресурсів зумовив необхідність створення потужного океанічного флоту з відповідними знаряддями лову, ефективне використання якого передбачало не тільки певну виробничу інфраструктуру для забезпечення його експлуатації, а й відповідну систему управління. Утримання такого флоту під силу господарюючим суб'єктам, що володіють значними фінансовими засобами, і які є ефективними власниками [199, с. 17].

На думку Н. Л. Сілкіної, існування у цій сфері великої кількості малих приватних підприємств не сприяло раціональній розстановки суден як за їх призначенням, так і за районами промислу, будівництву нових ефективних суден та вдосконаленню їх промислового озброєння [199, с. 17]. Водночас, як вказує Г. В. Павлова, структурна перебудова рибогосподарського комплексу має проводитися через формування оптимального складу промислового флоту (відповідно з пріоритетним розвитком прибережного рибальства); підвищення ступеня переробки сировини із застосуванням мало- і безвідходних технологій; освоєння та розширення випуску нових видів продукції (в т.ч. біологічно активних речовин, лікарських препаратів та ін.),

конкурентоспроможних на світовому ринку. Ця авторка вважає, що відповідно із завданням формування оптимального складу промислового флоту і підвищення ролі прибережного рибальства пріоритетний розвиток отримає середньо- і малотоннажний флот [132, с. 17]. Увагу сучасних авторів до прибережного промислового рибальства важко пояснити, враховуючи динаміку виловів океанічного рибальства, що є значно більшою порівняно з прибережним рибальством.

Більшість фахівців, досліджуючи проблеми рибного господарства, не аналізують питання праці у відповідному секторі. Так, лише С. І. Курдюков вказує, що стратегія розвитку рибогосподарського комплексу має ґрунтуватися на «докорінному поліпшенні використання трудових ресурсів та проведенні активної соціальної політики, спрямованих на підвищення рівня зайнятості населення, вдосконалення трудових відносин, на підвищення рівня професійної підготовки працівників з розширенням безперервної освіти». Цей автор наголошує на потребі створення суспільно прийнятних соціальних умов для праці та життя працівників, розробки плану соціального розвитку підприємства, що відображає зміну соціально-демографічної ситуації, зростання кваліфікації та рівня освіти працівників, заходи щодо підвищення рівня оплати, поліпшення умов праці та відпочинку [89, с. 28].

Вищенаведені доктринальні концепції розроблено здебільшого фахівцями у сфері економіки та менеджменту. Натомість спроби дослідити аспекти правового забезпечення відповідних відносин є доволі епізодичними. Ще радянський автор А. Х. Халіков зробив комплексний аналіз управління в галузі рибного господарства та правової охорони рибних ресурсів, після чого він запропонував запровадження інституту (підгалузі) риболовецького права, до складових якого вважав за доцільне віднести: організаційно-правові засади управління рибним господарством; правові основи охорони природи та раціонального використання рибних ресурсів; статус системи державних та громадських органів, що забезпечують охорону рибних запасів, їх основні

функції [219, с. 18, 19]. Аспекти праці у сфері рибальського сектору, як і питання їх міжнародно-правового регулювання, не порушувалися навіть цим автором.

Для розуміння змісту промислового рибальства варто розглянути еволюцію відповідних соціально-економічних механізмів та їх правового забезпечення на прикладі України. Вітчизняний досвід становлення системи праці у рибальському секторі є незвичайним, адже його більша частина припадає на радянській період; водночас його аналіз дозволить виявити межу застосування національних та міжнародних правових регуляторів, формат ефективності відповідних економічних моделей.

Особливе значення рибної промисловості підтверджується у багатьох історичних нормативних актах. При цьому нормотворець намагався передовсім встановити орган влади, відповідальний за промислові рибальські механізми. Ще у постанові радянської Ради праці і оборони від 29 грудня 1920 р. йшлося про «виняткове значення рибної промисловості» та про підпорядкування відповідних промислів і підприємств Головному Управлінню з рибальства і рибної промисловості [103]. У декреті Ради народних комісарів (далі – РНК) радянської держави від 31 травня 1921 р. констатувалася державна монополія на рибальство у окремих морських районах, зокрема, у Керченському (Керченська протока з прилеглими частинами Азовського і Чорного морів) [112]. Декрет РНК від 23 вересня 1921 р. надав Головному Управлінню з рибної промисловості та рибальства (Главрибі) повноваження щодо організації лову у цих районах; йшлося про розв'язання питань щодо обліку і розподілу робочої сили, комплектування і вимоги для робочої сили, про «зносини з професійною спілкою» тощо; водночас жодні міжнародні стандарти при цьому не згадувалися [102].

Декрет РНК і ВЦВК радянської держави від 25 вересня 1922 р. підтверджував відповідну компетенцію Главриби, зокрема, у Керченському районі лову, та, серед іншого, передбачав державне сприяння професійно-технічній освіті в галузі рибної справи [120]. Положення про рибне

господарство, схвалене постановою Ради праці і оборони СРСР від 3 липня 1925 р., визначало рибне господарство як діяльність з використання запасів риби та інших водних тварин (ссавців, ракоподібних, молюсків), а також морських водоростей, та заходи з організації цього використання на раціональних засадах, що охороняють такі запаси від виснаження. При цьому рибальські угіддя поділялися цим актом на промислові та непромислові; до останніх було віднесено угіддя, продукція яких не перевершує потреб прибережного населення в рибі для власного споживання. Морські рибальські води, які омивають територію СРСР, а також всі прикордонні водойми відносилися до рибальських угідь республіканського значення [135]. За промисловим рибальством визнавалася публічна значущість.

Підвищена увага держави до розвитку рибного господарства втілювалася у постанові Ради міністрів СРСР від 21 липня 1947 р. № 2614 про розвиток рибної промисловості в Калінінградській області. Цим актом було передбачено утворення за державний кошт морехідного училища для підготовки плавскладу, будівництва риболовного флоту на німецьких підприємствах в кількості 390 самохідних суден, організації рибних портів та навіть примусове переселення в колишню Пруссію для організації риболовецьких колгоспів 1200 родин російських селян [110]. Концентрація публічних трудових ресурсів для організації промислового рибальства, відображена у цьому акті, є титанічною.

Подібна за спрямованістю постанова Ради міністрів СРСР від 24 липня 1949 р. № 3238 «Про розвиток рибальства в Чорному морі» мала істотне значення для розвитку рибного господарства України. Саме цим актом уперше у вітчизняній практиці було ініційовано перенесення рибальства з прибережної зони у відкрите море (що потім неминуче породило потребу участі у відповідних міжнародних відносинах). Для цього, серед іншого, передбачалося: будівництво флоту сейнерів, механізація промислів, підготовка нових кваліфікованих кадрів; модернізація Херсонської та Керченської судноверфей та заснування рибних портів в Одесі, Керчі,

Чорноморському, моторно-рибальських станцій у Керчі, Балаклаві, Очакові, Одесі, Вилковому, Чорноморському та в Єнікале [111].

Варто вказати, що у 30–50-их роках ХХ ст. увага радянської держави була спрямована передовсім на примусову колективізацію рибалок; водночас наступний практичний досвід виявив, що модернізація відповідної діяльності у риболовецьких колгоспах стала нереальним завданням. Тому постановою ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР від 9 лютого 1959 р. № 134 було схвалено заходи щодо подальшого зміцнення риболовецьких колгоспів і реорганізації моторно-риболовних станцій в судноремонтно-технічні станції при цих колгоспах, технічне обслуговування риболовецьких колгоспів було покладено на рибозаводи (рибокомбінати), вказаним актом колгоспам передавалися риболовні судна [104].

Детально регламентуватися робота фахівців у галузі рибного господарства з реорганізованих моторно-риболовних станцій, рибозаводів (рибокомбінатів), а також «молодих спеціалістів, які закінчили вузи, технікуми, морехідні училища та морехідні школи», із встановленням державних гарантій щодо їх заробітної платні [104]. Пізніше діяльність рибальських колгоспів була лібералізована; керівництво ними продовжувало здійснюватися центральними органами через Союзрибколгоспоб'єднання [108]. Централізація промислів сприяла покращенню становища трудящих у рибному господарстві, але наслідки для самого рибного господарства були неоднозначними.

Значну проблему для будь-якої владної системи становлять питання управління рибним господарством; не винятком і вітчизняний досвід. Адже вищезгадану Главрибу (потім – Союзрибу) у 1931 р. було реорганізовано у Головне управління рибної та морської звіробійної промисловості та господарства Наркомату постачань СРСР, а з кінця 1934 р. – передано до відання Наркомату харчової промисловості СРСР. Окремий Народний комісаріат рибної промисловості СРСР було утворено у 1939 р., водночас його наступник (Міністерство рибної промисловості СРСР) був розділений у

1946 р. на Міністерство рибної промисловості східних районів СРСР і Міністерство рибної промисловості західних районів СРСР, які були знову об'єднані у 1948 р. та включені до Міністерства легкої і харчової промисловості СРСР у 1953 р. [101]. Міністерство рибної промисловості СРСР було знову створено у 1954 р. (до 1957 р.); спроби у 1957–1965 роках винайти іншу схему управління галузі успіху не мали, тому в 1965 р. було утворено Міністерство рибного господарства (далі – МРГ) СРСР [101]. Саме з цього часу СРСР став активно брати участь у міжнародних процесах організації рибного сектору. Фактично стабілізація схеми управління рибальською галуззю співпала з поширенням рибальства у відкритому морі, посиленням потреби міжнародної співпраці за вказаним напрямом.

Постановою Ради міністрів СРСР від 25 грудня 1975 р. № 1047 було утворено генеральну схему управління рибним господарством, що передбачала трьохланкову систему: МРГ СРСР – всесоюзне промислове об'єднання – виробниче об'єднання, підприємство. У рибній промисловості було утворено 50 виробничих об'єднань, зокрема, 9 всесоюзних промислових, серед яких – Всесоюзне рибпромислове об'єднання Азово-Чорноморського басейну (Азчорриба) у Севастополі, інші виробничі об'єднання союзного підпорядкування – Керченське, Севастопольське та Чорноморське виробничі об'єднання рибної промисловості (останнє в Одесі). До центрального апарату МРГ СРСР було віднесено Головну державну інспекцію безпеки мореплавання і портового нагляду флоту рибної промисловості, управління промислового рибальства, управління експлуатації флоту і портів, управління керівних кадрів та навчальних закладів та відділ техніки безпеки та охорони праці. До організацій при МРГ було віднесено Всесоюзне об'єднання щодо операцій флоту рибної промисловості СРСР при роботі в закордонному плаванні (Соврибфлот), Управління морського транспортного флоту (Мортрансфлот) [101].

На території України заходи з організації рибного господарства зумовили утворення відомчих структур, таких як Севастопольське

управління океанічного рибальства, утворене постановою Ради Міністрів Української РСР № 469 від 30 березня 1960 р. З 1966 р. це управління океанічного рибальства було реорганізовано в Севастопольське управління тралового флоту «Атлантика» та управління «Югрибхолодфлот». У цей період було утворено й згадану «Азчоррибу»; Севастопольський морський рибний порт періодично підпорядковувався різним із вказаних структур [198].

Інший потужний центр рибного господарства, Керченський морський рибний порт, створений у 1949 р., у 1972 р. було включено до об'єднання «Керчрибпром»; у 1984 р. було організовано Керченську філію Калінінградського технічного інституту рибної промисловості і господарства [39]. Система управління галуззю передбачала контакти та міжнародну діяльність на центральному рівні, а також на рівні спеціалізованих об'єднань («Соврибфлот» та «Мортрансфлот») і рибних портів. Водночас запроваджене у вказаний період виокремлення рибних портів було певною мірою штучним процесом; так, наприклад, у 1985 р. з оброблених Керченським морським рибним портом 655 тис. тонн лише 150 тис. тонн становила рибопродукція, а решту – звичайні вантажі [39].

Повноваження та статус МРГ СРСР було закріплено на законодавчому рівні у Кодексі торговельного мореплавства (далі – КТМ) СРСР 1968 р. Зокрема, за МРГ СРСР закріплювалися права на власні морські судна, на затвердження форм та правил щодо списку осіб суднового екіпажу, суднового, машинного і радіотелеграфного журналів, щодо мінімального складу екіпажів суден рибної промисловості та затвердження Статуту служби на суднах рибної промисловості (за погодженням з Центральним комітетом професійної спілки робітників харчової промисловості).

У той же час повноваження державного нагляду за усім торговельним мореплавством в СРСР, зокрема за дотриманням міжнародних договорів СРСР з питань торговельного мореплавства, покладалися на Міністерство морського флоту СРСР. При цьому визнавався принцип, за яким, якщо

міжнародним договором СРСР встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у Кодексі 1968 р., застосовуються правила міжнародного договору [41]. Можна побачити непослідовність у розв'язанні практичної проблеми реалізації міжнародної ролі компетентного органу у сфері рибальства.

Крім питань визначення компетентного національного органу, окреслення його повноважень, утворення цілісної системи управління у рибному господарстві, актуальним аспектом пов'язування національних та міжнародних правових вимог завжди залишалася національна юрисдикція держави прапора на рибальські судна. Національному нормотворцю було важко визначити особливості такої юрисдикції на противагу морському транспортному флоту. Наприклад, у радянській державі ці питання регламентувалися низкою актів, що мали загальний характер та не вказували на специфіку рибальських суден [133].

Можна назвати декрет Ради народних комісарів від 16 травня 1921 р. про вимір місткості суден морського торгового флоту [118], декрет Ради народних комісарів від 20 травня 1921 р. про судові документи [116], Положення про право плавання під морським торговим прапором, схвалене декретом Ради народних комісарів від 20 травня 1921 р. [134], декрет РНК «Про судовий екіпаж морського торгового флоту» від 22 вересня 1921 р. [108], декрет РНК від 13 жовтня 1921 р. про заходи для розвитку торгового судноплавства і суднобудування, Положення про судовий екіпаж морського торгового флоту від 16 березня 1922 р. [109], постанови Ради народних комісарів СРСР від 5 вересня 1924 р. «Про право плавання морських торгових суден під прапором СРСР і про володіння морськими торговими судами на праві власності» [107] та від 24 березня 1926 р. «Про мінімум складу судового екіпажу морських торговельних суден» [106]. Зі змісту цих актів незрозумілим залишається їх поширення (або непоширення) на рибальські судна. Такі акти схвалювалися й пізніше; достатньо вказати на

Положення про звання осіб командного складу морських суден, затверджене постановою Ради міністрів СРСР від 25 серпня 1983 р. № 839 [126].

Окремі акти національного законодавства можуть підкреслювати належність (або неналежність) рибальських суден до певних правових механізмів. Наприклад, у декреті РНК від 20 травня 1921 р. «Про приписку морських суден до порту та про внесення їх в судновий реєстр» зазначено його поширення на судна, призначені для «морських промислів (рибальські, китобійні тощо)» [109; 126]. Декрет РНК від 10 жовтня 1922 р. поширив Положення про портові збори на рибо- та звіропромислові судна [117]. Інший декрет РНК від 10 жовтня 1922 р. «Про оплату лоцманського і маякового збору» поширив дію положень про збори на «всі рибопромислові судна, за винятком суден вантажопідйомністю менш ніж 100 тонн, як безпосередньо риболовних, так і обслуговуючих внутрішньопромислові потреби, які не користуються послугами лоцманів» [119]. КТМ СРСР від 14 червня 1929 р. відніс до категорії судна морське судно, що займається «визискуванням морських, рибних та інших багатств» [42]. КТМ СРСР 1968 р. також відносив до торгівельного мореплавства діяльність, пов'язану із використанням суден для рибних та інших морських промислів [41].

Актом, що демонструє певну суперечність виділення рибного судноплавства в окрему систему, є Загальні правила морських торговельних і рибних портів СРСР, затверджені Міністерством морського флоту та МРГ СРСР у грудні 1969 р. Ці правила, серед іншого, встановлювали порядок контролю за діяльністю суден МРГ, зокрема щодо наявності на борту міжнародного свідоцтва про вантажну марку (або про вилучення для вантажної марки) та міжнародні свідоцтва про безпеку пасажирського судна, про безпеку вантажного судна по конструкції, про безпеку вантажного судна щодо обладнання та постачання тощо [131]. Це дозволяє констатувати поступове визнання національним законодавцем потреби врахування норм міжнародного права у сфері рибного господарства, чого раніше не спостерігалось. Так, Правила реєстрації суден у морських рибних портах,

затверджені наказом Державного комітету Ради Міністрів СРСР з рибного господарства від 27 червня 1962 р. № 23, не містять згадок про відповідність суден міжнародним нормам, а наступні аналогічні Правила, схвалені наказом МРГ СРСР від 6 вересня 1972 № 291, згадують про такі умови, хоча й у обмеженому обсязі [124].

Прикладом урахування спеціалізованих угод у сфері рибальського сектора можна вважати наказ МРГ СРСР від 31 грудня 1969 р. № 461, який затверджував заходи із забезпечення виконання зобов'язань радянської сторони, що випливають з рекомендацій Комісії з рибальства у Північно-Східній Атлантиці. Цим наказом також було затверджено Інструкцію про порядок здійснення міжнародного контролю у відкритому морі за виконанням Правил рибальства в районі дії Конвенції про рибальство в північно-східній частині Атлантичного океану 1959 р. Наказ встановлював вимоги до інспектора, який здійснює відповідний міжнародний контроль, та порядок роботи інспекторської групи. Цікаво, що членам інспекторської групи під час знаходження на судні заборонялося: вступати у суперечки між собою та з капітанами й членами екіпажу іноземного судна; «розпивати спиртні напої і приймати подарунки або обмінюватися сувенірами і речами»; «вести розмови, що не відносяться до питань, пов'язаних з перевіркою судна і виконанням міжнародних рекомендацій» тощо [105].

Найбільшою мірою міжнародні вимоги враховувалися у національних документах, що регламентували порядок промислового лову у певних басейнах. У радянській практиці відповідні правила рибальства затверджувалися наказами МРГ СРСР [129], але питання статусу суден, їх екіпажу у відповідних угодах не порушувалися. Водночас часто держави намагалися (та й намагаються) врегулювати перебування екіпажу на рибальських суднах без урахування міжнародних стандартів. Про це свідчить, зокрема, радянський досвід [138]. Серед іншого, можна вказати на такі акти санітарно-медичного спрямування, що не корелювали із міжнародними стандартами:

- Санітарні правила для суден флоту рибної промисловості, затверджені Головним державним санінспектором СРСР 28 березня 1959 р.;
- Методичні вказівки щодо попереджувального санітарного нагляду при будівництві, реконструкції та капітальному ремонті транспортних і рибпромислових морських, річкових і озерних судів СРСР, затверджені Міністерством охорони здоров'я (далі – МОЗ) СРСР 31 травня 1966 р. [92];
- Санітарні норми вібрації на морських, річкових та озерних суднах, затверджені Головним санітарним лікарем СРСР 18 травня 1973 р. [192];
- Санітарні норми мікроклімату для житлових і громадських приміщень суден внутрішнього та змішаного плавання при обладнанні їх системами кондиціонування повітря і методи розрахунку компонентів мікроклімату, затверджені МОЗ СРСР 24 вересня 1974 № [193];
- Гігієнічні вимоги до проектування випромінювальних ультрафіолетових установок і правила їх експлуатації на суднах морського, річкового та промислового флоту, затверджені МОЗ СРСР 14 червня 1976 [21];
- Методичні вказівки з гігієни господарсько-питного водопостачання морських суден, затверджені МОЗ СРСР 9 квітня 1979 р. [91];
- Методичні вказівки з санітарно-гігієнічного контролю за експлуатацією судових плавальних басейнів затверджені МОЗ СРСР 27 грудня 1979 р. [93];
- Інструкція щодо санітарної обробки технологічного обладнання на рибообробних підприємствах і судах, затверджена МРГ та МОЗ СРСР від 27 березня 1984 р. [34];
- Доповнення до Норм штучного освітлення на судах морського флоту № 2506-81 для морських суден флоту рибної промисловості, затверджене МОЗ СРСР від 14 січня 1986 р. [28];
- Методичні вказівки з дезінфекції озоном води і систем водопостачання судів: затверджені МОЗ СРСР від 22 липня 1988 р.;
- Положення про центральну басейнову лікарню на водному транспорті, Положення про судового лікаря, Положення про комісію з медичного

огляду плавскладу, Положення про центральну лікарсько-експертну комісію при центральній басейновій лікарні, поліклініці, медико-санітарної частини, яка надає медичну допомогу працівникам рибного господарства, схвалені наказом МОЗ СРСР від 6 вересня 1989 р. № 511 [121].

- Положення про санітарно-контрольний відділ санітарно-епідеміологічної станції в портах (морському, річковому, рибному), затверджене наказом МОЗ СРСР від 6 вересня 1989 р. № 551 [136].

Певне значення для встановлення статусу екіпажу мали акти з питань дотримання техніки безпеки та інших техніко-правових норм на борту рибальських суден. Утім, відповідні документи також практично не містили згадок про міжнародні акти або їх впровадження. Це такі акти:

- Вимоги техніки безпеки до морських суден РД 31.81-01-87, затверджені рішенням Міністерства морського флоту та Міністерства суднової промисловості СРСР від 2 серпня 1988 р. № СМ-53/2446 [204];

- Положення про облік, реєстрацію, технічний нагляд і нагляд за безпекою плавання маломірних суден флоту рибної промисловості СРСР і риболовецьких колгоспів, схвалене МРГ СРСР 5 лютого 1986 № 80 [123];

- Положення про ремонт суден флоту рибної промисловості, затверджене наказом МРГ СРСР від 12 квітня 1989 № 180 [100];

- Положення про порядок класифікації, розслідування та обліку аварійних випадків із суднами, схвалене наказом МРГ СРСР від 20 квітня 1990 р. № 170 [99].

Варто виокремити Настанову з організації штурманської служби на морських суднах флоту рибної промисловості СРСР, затверджену наказом МРГ СРСР від 11 липня 1986 р. № 380. Це один з небагатьох профільних актів, у якому згадано про потребу командного складу рибальських суден «керуватися міжнародними конвенціями і міжурядовими угодами з мореплавання і рибальства, в яких бере участь СРСР», а також Міжнародними правилами попередження зіткнень суден у морі (МППСС-72)

та «іншими правилами, прийнятими в СРСР на основі міжнародних конвенцій з питань мореплавання» [98].

Специфіка проблеми регламентації статусу екіпажу суден давно стала явною для нормотворця; її розв'язання здійснювалося різними шляхами. Варто вказати на норми КТМ СРСР 1929 р., які дозволяли комплектацію частки екіпажу іноземцями за різних фактичних умов. Загалом іноземці мали становити не більш ніж чверть екіпажу, крім капітана та радіоспостерігача, за згодою консула і не більш ніж на один рейс; на час плавання у водах тропічного поясу капітан міг приймати до складу машинної команди іноземців додатково (до половини її штатного складу). Регламентація їх праці мала здійснюватися за радянським законодавством про працю та колективними та трудовими договорами, що з нього випливають. Єдиною особливістю працевлаштування іноземця був обов'язок капітана забезпечити репатріацію іноземного члена екіпажу в порт найму [42]. Варто додати, що КТМ СРСР від 17 вересня 1968 р. повністю заборонив працевлаштування іноземців на судна під радянським прапором [41]. Тому поширення міжнародних стандартів праці на судна під радянським прапором стало виключно теоретичним питанням.

Узагалі до схвалення Кодексу законів про працю 1971 р. трудове законодавство СРСР не закріплювало права трудящих та не враховувало відповідні міжнародні стандарти. Цікаво, що навіть в останні роки існування СРСР питання заробітної платні, окладів тощо вирішувалися урядовими постановами. Про це, серед іншого, свідчить зміст постанови Ради міністрів СРСР від 12 листопада 1985 № 1076 «Про переведення на нові умови господарювання виробничих об'єднань (підприємств) і організацій МРГ СРСР» [5 с. 22]. Відповідне нормативне регулювання праці у сфері морського рибальства варто визнати як мінімум суперечливим та таким, що впливало на формування єдиних міжнародних правових стандартів у цій сфері незначною мірою, й було націлене на імплементацію відповідних міжнародних норм лише у виняткових випадках.

1.2. Місце рибальського сектору у системі міжнародного правового регулювання

Щоб визначити специфіку міжнародно-правового регулювання праці у рибальському секторі, необхідно встановити місце та роль промислового рибальства у системі міжнародних відносин. Для цього слід охарактеризувати зміст відносин у рибальському секторі та еволюцію їх правового регулювання на міжнародному рівні.

Міжнародне регулювання промислового рибальства має низку об'єктивних передумов. Як відзначено в резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) № 1283(2002) від 25 квітня 2002 р., соціально-економічні, технологічні та інституційні зміни призводять до посилення конкуренції, тим самим посилюючи вже і без того надмірне навантаження на рибні ресурси [114]. В умовах підвищення ролі Світового океану та його ресурсів у житті людства, зростання загрози виснаження промислових запасів багатьох видів морських біоресурсів через необмежений і неконтрольований промисел, держави усвідомлюють необхідність правового регулювання діяльності, пов'язаної з використанням живих ресурсів [218].

Міжнародні експерти відзначають, що рибальство в останнє десятиліття набуло розвитку у відкритому морі, і що управління рибними ресурсами в багатьох районах відкритого моря залишається недосконалим. Висвітлюються істотні проблеми через зайві промислові зусилля в багатьох світових рибних промислах; констатується потреба удосконалювати практику рибальства та управління ним для уникнення надмірної експлуатації рибних ресурсів або втрати біологічного різноманіття [38]. Відповідні зусилля знаходять своє відображення у формі міжнародно-правового інституту рибальського сектора.

Категорія рибальського сектора запроваджена шляхом перекладу міжнародних документів, зокрема, актів Міжнародної організації праці з питань праці у промисловому рибальстві; адже саме так перекладається

категорія «Fishing sector». Водночас у науковій та навчальній літературі, окремих конвенціях ООН можна зустріти як термін «рибальський сектор», так і категорію «рибопромисловий комплекс» як частину складної економічної системи, а також категорії «рибне господарство» та «промислове рибальство» [84; 89]. Зважаючи на наявність офіційного конвенційного терміна «рибальський сектор», будемо використовувати саме його, навіть констатуючи його недосконалість. Цікаво, наприклад, що Конвенція МОП № 188 про працю в рибальському секторі не містить визначення такого сектора, але пропонує визначення промислового рибальства, що означає всі види видобутку риби, включаючи видобуток у ріках, озерах і каналах, за винятком рибальства для особистого споживання та розважального рибальства [82].

Питання рибогосподарського комплексу об'єктивно потребують істотного міжнародного втручання. Експерти ПАРЄ констатують, що глобальні рибні ресурси виснажуються, а запаси все більшої кількості морських біологічних видів досягають небезпечно низьких рівнів. Необхідно вжити радикальних заходів для обмеження вилову риби та скорочення рибальського промислу, щоб зберегти ресурси, забезпечити їх відновлення і гарантувати майбутнє рибальської галузі, покласти кінець перелову риби і позбутися надлишкових потужностей у цій галузі. Це зумовлює потребу в скороченні вилову риби і обмеженні його за географічними зонами і сезонними періодами, у посиленні технічних вимог до рибальських суден і технології лову, мінімізації перелову і скидання виловленої риби, розвитку професійної підготовки, перепідготовки рибалок [114].

Діяльність у рибальському секторі традиційно мала міжнародну складову, про що свідчать численні норми двосторонніх історичних угод та судових прецедентів. Серед таких угод першої половини XX ст. можна назвати договори про торгівлю і мореплавання (Treaties of Commerce and Navigation), що містили норми з питань рибальської діяльності. До таких актів можна віднести Договір про торгівлю і мореплавання між СРСР та

Італією від 7 лютого 1924 р., Договір між СРСР і Норвегією про торгівлю і мореплавання від 15 грудня 1925 р., Конвенцію про торгівлю і мореплавання між СРСР і Грецією від 11 червня 1929 р., Договір про торгівлю і мореплавання між СРСР і Болгарією від 5 січня 1940 р., Договір про торгівлю і мореплавання між СРСР та Іраном від 25 березня 1940 р. тощо. Наприклад, радянсько-норвезький договір 1925 р., встановлюючи у ст. 18 національний режим для торговельного мореплавства, не поширював його на заняття рибним ловом і полюванням на морського звіра. Водночас за ст. 19 цієї угоди сторони зарезервували право для суден іншої сторони (включно із рибальськими суднами), на тих самих умовах і з сплатою тих же зборів, що й національні, користуватися морськими каналами, спорудами, лоцманською службою, «складами і законами для порятунку і зберігання вантажів»; у ст. 21 громадяни та товариства іншої сторони звільнялися від податків, пов'язаних із заняттям торговельним мореплавством [197, с. 258].

У вказаному договорі 1925 р. у ст. 23 зазначалося, що національність суден, зокрема, рибальських, встановлюватиметься за законами держави, до якого належить судно, «за допомогою паперів і патентів, що знаходяться на борту та виданих компетентними владами» [197, с. 259]. Крім того, у ст. 29 цього договору, «з метою полегшення торговельних зносин між північними провінціями своїх країн», його сторони погодилися надати представникам державних установ, кооперативних установ і змішаних товариств СРСР такі ж права, які були гарантовані російським поморам ст. 29 Норвезького закону про торгівлю від 16 липня 1907 р. щодо заготівлі риби [32, с. 24]. Такий лов мав здійснюватися тільки на судах СРСР або на норвезьких судах, спеціально для цього найнятих. За ст. 31 норвезькі судна в Білому морі і територіальних водах СРСР у Льодовитому океані отримали режим найбільшого сприяння щодо права користуватися пільгами при полюванні на морського звіра та рибній ловлі [197, с. 260].

Утім, вказані двосторонні угоди не регламентували аспекти праці на судах, що охоплюються рибальством; як відзначає О.С. Кокін, єдиним

елементом впливу на статус екіпажів у таких договорах були норми щодо особливостей їх перебування у іноземних портах [43, с. 210]. Як буде встановлено далі, сучасні угоди все ж таки надають увагу відповідним питанням, зокрема, забезпечення екіпажів, їх чисельності, організації підготовки та навчання рибалок.

Крім названих двосторонніх угод, варто вказати на схвалення державами тристоронніх договорів, прикладами яких можна вважати Угоду між Урядами СРСР, Народної Республіки Болгарії та Румунської Народної Республіки про рибальство на Чорному морі від 7 липня 1959 р., Угоду між урядами Німецької Демократичної Республіки, Польської Народної Республіки та СРСР про співробітництво в галузі морського рибальства від 28 липня 1962 р. тощо [195; 189].

Новітнє міжнародне право розвинуло феномен багатосторонніх міжнародних угод щодо рибальства. Зокрема, до таких актів слід віднести: Конвенцію з врегулювання розмірів вічок рибальських сіток та допустимої для лову величини риб від 5 квітня 1946 р.; Міжнародну конвенцію з регулювання китобійного промислу від 2 грудня 1946 р.; Тимчасову конвенцію про збереження китиків північної частини Тихого океану від 9 лютого 1957 р. та Протоколи до неї від 8 жовтня 1963 р. та від 7 травня 1976 р.; Міжнародну конвенцію про збереження атлантичних тунців від 14 травня 1966 р. [197]; Конвенцію про порядок ведення промислових операцій в Північній Атлантиці від 1 червня 1967 р.; Конвенцію по збереженню живих ресурсів Південно-Східної Атлантики від 23 жовтня 1969 р. [112]; Конвенцію про рибальство та збереження живих ресурсів у Балтійському морі і Бельті від 13 вересня 1973 р.; Конвенцію про майбутнє багатостороннє співробітництво з рибальства в північно-західній частині Атлантичного океану від 24 жовтня 1978 р.; Конвенцію про майбутнє багатостороннє співробітництво з рибальства в північно-східній частині Атлантичного океану від 18 листопада 1980 р.; Конвенцію про збереження морських живих ресурсів Антарктики від 26 травня 1981 р.; Конвенцію про

збереження лосося в північній частині Атлантичного океану від 2 березня 1982 р. [194]; Конвенцію про збереження запасів анадромних видів у північній частині Тихого океану від 11 лютого 1993 р.; Конвенцію про збереження ресурсів минтая і управлінні ними в центральній частині Берингової моря від 16 червня 1994 р. [218]; Конвенцію про збереження промислових ресурсів у відкритому морі південній частині Тихого океану і управлінні ними від 14 листопада 2009 р. тощо.

Додамо, що, на думку П. К. Фігурова, багато регіональних і, більшою мірою, двосторонніх міжнародних угод «найчастіше не містять будь-яких конкретних самовиконуваних норм, покладаючи повноваження з регулювання рибальства на створювані згідно з такими угодами спеціальні органи. Це спричиняє відсутність чітких закріплених норм і правил, що регулюють рибальство, угоди носять здебільшого декларативний характер і не надають учасникам ринку чіткої правової картини про те, в яких регіонах можливе здійснення рибальства певних видів, за допомогою яких засобів таке рибальство може здійснюватися і які існують правові обмеження [218].

Ключовим глобальним актом, що визначає керівні засади міжнародної співпраці у рибальському секторі, є Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. Вона пов'язує рибальську діяльність передовсім із експлуатацією виключних економічних зон; так, у ст. 62 Конвенції 1982 р. вказано, що прибережна держава має визначати допустимий вилов живих ресурсів у своїй виключній економічній зоні та, з урахуванням наявних найбільш достовірних наукових даних, забезпечувати шляхом належних заходів щодо збереження та управління, щоб стан живих ресурсів у виключній економічній зоні не наражався на небезпеку в результаті надмірної експлуатації. Для цього прибережна держава має співпрацювати із компетентними субрегіональними, регіональними або всесвітніми міжнародними організаціями. Передача наявної наукової інформації, статистичних даних про улови і промислові зусилля та інших даних, що відносяться до збереження рибних запасів, і обмін ними у таких випадках має

здійснюватися на регулярній основі через міжнародні організації, і за участю всіх зацікавлених держав, включаючи держави, громадянам яких дозволено вести рибний промисел у виключній економічній зоні [84].

У ст. 62 Конвенції 1982 р. встановлюється, що прибережна держава має визначити власні можливості щодо промислу живих ресурсів виключної економічної зони; якщо вона не має можливості здійснити весь допустимий вилов, то шляхом угод, інших домовленостей, ця держава має надати іншим державам доступ до залишку допустимого улову. При цьому громадяни інших держав, які ведуть рибний промисел у такій виключній економічній зоні, зобов'язані дотримуватися заходів щодо збереження та інших умов, встановлених у законах і правилах відповідної прибережної держави. Ці закони і правила повинні суміщатися із нормами Конвенції 1982 р. щодо:

- ліцензування рибалок, рибальських суден і обладнання, включаючи оплату для прибережних держав як адекватну компенсацію у вигляді грошових засобів, обладнання і технологій для рибної промисловості;
- регулювання сезонів і районів рибного промислу, видів, розмірів і кількості знарядь лову, типів, розмірів і кількості рибальських суден;
- визначення інформації, яку мають надавати іноземні риболовні судна, включаючи статистичні дані про улови і промислові зусилля, а також повідомлення про місцезнаходження судна;
- розміщення прибережною державою спостерігачів або стажерів на борту таких суден;
- вивантаження такими судами всього улову або його частини у портах прибережної держави;
- підготовку персоналу і передачу технологій рибного промислу, включаючи розширення можливостей прибережної держави з проведення рибогосподарських досліджень [84].

За ст. 63 Конвенції 1982 р. у разі, коли спільні запаси асоційованих видів зустрічаються у виключних економічних зонах двох або більше прибережних держав, ці держави мають самостійно або через міжнародні організації

узгодити заходи, необхідні для координації дій щодо забезпечення збереження і збільшення таких запасів. У ст.ст. 64–68 цієї конвенції визначено особливості вилову та збереження анадромних, катадромних, «сидячих», далеко мігруючих видів та морських ссавців. Зокрема, щодо останніх за прибережними державами або міжнародними організаціями закріплено право забороняти, обмежувати або регулювати промисел морських ссавців більш суворими заходами та нормами [84].

Особливо варто відзначити, що Конвенція 1982 р. у ст.ст. 69, 70 закріплює особливі права держав, що не мають виходу до моря, та держав, що знаходяться в географічно несприятливому положенні. Ці норми є надзвичайно актуальними для України, що знаходиться в географічно несприятливому положенні, оскільки є прибережною державою, котра омивається замкненими (напівзамкненими) морями. Це робить Україну залежною від експлуатації живих ресурсів виключних економічних зон інших держав цього субрегіону або регіону щодо адекватного постачання рибою власного населення з метою задоволення потреб у харчуванні [84].

Тому Україна, згідно з цими нормами, отримала право брати участь на справедливій основі в експлуатації відповідної частини залишку допустимого улову живих ресурсів виключних економічних зон прибережних держав того ж субрегіону або регіону з урахуванням відповідних економічних і географічних обставин. Цікаво, що розвинені держави, що знаходяться у географічно несприятливому положенні, отримали право брати участь в експлуатації живих ресурсів лише виключних економічних зон розвинених прибережних держав того ж субрегіону або регіону з урахуванням ступеня, в якому зведено до мінімуму «згубні наслідки для риболовецьких общин і порушення в економіці держав, громадяни яких звичайно ведуть рибний промисел у цій зоні». Таке рибальство суднами України є неможливим й у виключній зоні прибережних держав, «економіка яких вирішальною мірою залежить від експлуатації живих ресурсів» таких зон [84].

На думку П.К. Фігурова, зміна міжнародно-правового режиму Світового океану з прийняттям Конвенції ООН з морського права 1982 р. та поширення прав прибережних держав на використання живих ресурсів прибережних вод призвели до закриття багатьох районів традиційного промислу низки країн; найбільшою мірою це торкнулося інтересів країн з розвиненим експедиційним промислом. Це зумовило необхідність розширення дво- і багатостороннього співробітництва держав у галузі рибальства на основі принципу раціональної експлуатації живих морських ресурсів Світового океану, загально визнаних принципів міжнародного права [218].

Дійсно, у ст. 118 Конвенції 1982 р. встановлено обов'язок держав співпрацювати між собою з питань збереження та управління живими ресурсами у районах відкритого моря. При цьому держави, особи яких здійснюють промисел живих ресурсів в одному районі відкритого моря, мають вести переговори з метою вжиття заходів для їх збереження, співпрацювати в межах утворених для цього міжнародних організацій [84]. Сучасні автори вказують на істотну кількість відповідних регіональних організацій, зокрема, на діяльність: Комісії з рибальства у Північно-східній частині Атлантичного океану; Міжнародної комісії з анадромних риб Північній частині Тихого океану; Міжнародної комісії зі збереження атлантичних тунців; Міжнародної комісії з рибальства в Балтійському морі; Міжнародної Раді з дослідження моря; Організації з рибальства у Північно-західній частині Атлантичного океану; Організації щодо збереження лосося в Північній частині Атлантичного океану та ін. [36, с. 82]. Як правило, такі комісії утворюються у розвиток приписів відповідних регіональних угод.

Сучасні автори пояснюють такі процеси тим, що не всі питання, пов'язані з регулюванням рибальства, можуть бути закріплені в міжнародних угодах. Такі умови, як щорічна квота вилову риби, закриття певних районів для промислу на сезон у зв'язку з надмірним вилученням біоресурсів можуть встановлюватися тільки спеціальними органами, які на основі наукових досліджень повинні приймати такі рішення. Однак те, що

спеціальні окремі органи створюються окремо за кожною міжнародною угодою, присвяченою регулюванню рибальства, породжує іншу проблему. Вона, на думку дослідників, полягає в тому, що такі органи діють незалежно один від одного, хоча можуть регулювати здійснення рибальства в одних і тих же районах Світового океану. У результаті не враховується, як регулювання рибальства одного виду може вплинути на рибальство іншого виду, не беруться до уваги рішення інших органів, що тягне за собою відсутність єдиного правового поля в цій області [218].

Конвенція 1982 р. детально не регламентує аспекти рибальської діяльності у відкритому морі. Ці питання додатково визначила Угода про здійснення положень Конвенції 1982 р., які стосуються збереження транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб і управління ними від 4 серпня 1995 р., Україна до цієї угоди приєдналася законом від 28 листопада 2002 р. № 319-IV [166]. Угода 1995 р. цікава, серед іншого, тим, що у ст. 1 дає широке, але своєрідне визначення риби, що «включає молюсків та ракоподібних, за винятком тих, які належать до «сидячих видів» відповідно до визначення у ст. 77 Конвенції ООН 1982 р. [213]. У ст. 5 угоди 1995 р. встановлено загальні принципи діяльності держав, які ведуть рибний промисел у відкритому морі; до таких принципів віднесено:

- забезпечення довгострокової сталості транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб, сприяння їх оптимальному використанню;
- використання при цьому достовірних наукових даних та методів ведення рибного промислу, взаємозалежності запасів, міжнародних мінімальних стандартів; вжиття обережного підходу;
- оцінку впливу рибальства на запаси та види, які є об'єктом спеціалізованого промислу, а також на запаси та види, асоційовані з ними;
- заходи для збереження та управління щодо відповідних видів;
- скорочення забруднення, відходів, викидів, попадання риби у загублені й кинуті знаряддя лову, виловлювання супутніх видів;
- охорону біологічної різноманітності морського середовища;

- попередження чи усунення надмірної експлуатації та надлишкового рибопромислового потенціалу;
- врахування інтересів кустарних рибалок;
- збір та взаємний обмін даними щодо риболовної діяльності [213].

У ст. 18 цієї угоди закріплено обов'язки держави прапора, судна якої ведуть рибний промисел у відкритому морі. Зокрема, встановлено умову щодо дотримання суднами, які плавають під її прапором, субрегіональних і регіональних заходів для збереження та управління рибними ресурсами та того, щоб ці судна не займались будь-якою діяльністю, яка підриває ефективність таких заходів. Держава може дозволити використання суден, що плавають під її прапором, для рибальства у відкритому морі тільки у тому випадку, якщо вона здатна ефективно нести відповідальність за такі судна відповідно до вимог Конвенції 1982 р. і Угоди 1995 р. Заходи, які має здійснювати держава щодо рибальських суден, що плавають під її прапором, згідно з вимогами ст. 18 угоди 1995 р. включають:

- контроль за такими суднами у відкритому морі за допомогою риболовних ліцензій, дозволів або дозвільних свідоцтв відповідно до процедур, узгоджених на міжнародному рівні;

- встановлення правил щодо: узгодження термінів використання та умов ліцензій, повноважень або дозволів, заборони рибного промислу у відкритому морі для суден, які їх не мають чи не відповідають їх вимогам; наявності на суднах, які ведуть промисел у відкритому морі, ліцензії;

- потребу заснування національного реєстру риболовних суден, яким дозволяється вести промисел у відкритому морі;

- вимоги щодо маркірування рибальських суден і знарядь лову для розпізнавання відповідно до міжнародно-визнаних систем маркірування, а саме Нормативів ФАО з маркірування та ідентифікації риболовних суден;

- вимоги щодо реєстрації та своєчасного повідомлення про місцезнаходження судна;

- потребу моніторингу, контролю та нагляду за такими суднами, їх промисловими операціями і супутньою діяльністю за допомогою, зокрема: здійснення національних інспекційних схем та міждержавних схем співробітництва; здійснення національних та міжнародних програм використання спостерігачів; систем моніторингу за суднами, регулювання перевалочних операцій у відкритому морі [213].

Окрім указаних вимог, ст. 19 угоди 1995 р. закріплює обов'язок держав забезпечити виконання суднами під її прапором субрегіональних та регіональних заходів щодо збереження транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб та управління ними. Фактично мова йде про заходи, встановлені у вказаних вище регіональних та спеціалізованих конвенціях. Серед іншого, угода 1995 р. вимагає від держав:

- негайно і в повному обсязі розслідувати порушення міжнародних заходів щодо збереження та управління рибними ресурсами, що може включати огляд відповідних суден; оперативно інформувати державу, яка повідомила про порушення, і зацікавлену міжнародну організацію про хід і результати розслідування;

- вимагати від суден під їх прапором надавати слідчому органу інформацію про його місцезнаходження, улов, знаряддя лову, риболовні операції та пов'язану з цим діяльність у районі передбачуваного порушення; пересвідчившись у наявності достатніх доказів щодо передбачуваного порушення – передавати справу власним компетентним органам;

- забезпечувати, щоб, за умов причетності судна до скоєння серйозного порушення, це судно не вело риболовних операцій у відкритому морі доти, доки не будуть виконані всі санкції за це порушення [213].

В угоді 1995 р. окремо наголошується, щоб будь-яке розслідування та судочинство проводилося оперативно та щоб санкції, які застосовуються в разі порушень, були достатньо суворими, щоб ефективно забезпечувати виконання заходів і бути фактором стримування порушень, а також щоб вони позбавляли порушників доходів від їх незаконної діяльності. Заходи щодо

капітанів та інших осіб командного складу рибальських суден мали передбачати, зокрема, ненадання, позбавлення або тимчасове вилучення дозволу на роботу як капітана або особи командного складу на таких суднах. Отже, глобальні міжнародні угоди передбачають подібну юрисдикцію держав прапора на транспортні морські судна (закріплену Конвенцією 1982 р.) та на рибальські судна (визначену Угодою 1995 р.). Вимоги щодо мінімальної юрисдикції в Угоді 1995 р. є більш жорсткими для держав, та, відповідно, до суден під їх прапором, ніж у Конвенції 1982 р.

У додатку I до Угоди 1995 р. містяться вимоги до збору даних про рибальську діяльність та взаємного обміну ними, про надання інформації про рибальські судна. Для стандартизації складу рибальських флотів та промислової потужності суден, а також для перерахування різних одиниць виміру промислового зусилля під час аналізу даних про улов держави повинні збирати такі дані про судна як: державна належність судна, його прапор та порт приписки; тип судна; технічні характеристики судна (конструкційні матеріали, дата побудови, реєстрова довжина, валовий реєстровий тоннаж, потужність головних двигунів, місткість трюму та методи зберігання улову); опис знарядь лову (типи, технічні характеристики та кількість). Держава прапора має оперувати інформацією про навігаційне устаткування та засоби визначення місцезнаходження, про апаратуру зв'язку та міжнародні радіопозивні та про чисельність екіпажу [213].

Конвенція 1982 р. та Угода 1995 р. були схвалені під егідою ООН; водночас активною правотворчою діяльністю займається ФАО. Саме за її ініціативою на Міжнародній конференції з відповідального рибальства 8 травня 1992 р. було схвалено Канкунську декларацію [38]. Цей акт передбачав низку завдань для держав, зокрема, щодо вжиття ефективних стандартів планування та управління рибальством, які в контексті сталого розвитку мали сприяти підтримці промислових ресурсів у належних кількісних, якісних параметрах і різноманітності, їх економічної віддачі. Констатувалося, що держави мають удосконалити системи управління як

частини практики відповідального рибальства; визнати принцип сталого використання морських живих ресурсів як основи розумної політики в галузі управління рибальством. На держав покладалося завдання щодо вжиття заходів, які забезпечують повагу до інтересів рибалок, що здійснюють «дрібномасштабні кустарні і місцеві промисли» [38].

У Канкунській декларації констатувалося, що свобода держав на ведення рибальства у відкритому морі має бути врівноваженою із зобов'язанням співпрацювати з іншими державами з метою забезпечення збереження та раціонального управління живими ресурсами. Держави повинні вживати ефективні дії відповідно до морського права щодо запобігання зміни прапора суден для уникнення підпорядкування застосовним правилам збереження запасів і управління рибальством у відкритому морі. Перед державами у Декларації визначалося завдання сприяти здійсненню освітніх програм і поширенню знань про відповідальне рибальство та розширювати міжнародне співробітництво в справі запобігання незаконному рибальству [38].

У розвиток Канкунської декларації під егідою ФАО 1 листопада 1993 р. було підписано Угоду щодо забезпечення виконання заходів з міжнародного збереження та управління рибальськими суднами у відкритому морі [216]. Цей акт мав істотно розширити обов'язки держав у питаннях їх відповідальності за рибальську діяльність національних суден у відкритому морі. В Угоді вказувалося на обов'язки кожної держави щодо ефективного виконання їх юрисдикції та контролю за судами під їх прапором, включаючи рибальські судна і судна, зайняті транспортуванням риби. Вказувалося й на негативну практику присвоєння або зміни прапора рибальськими судами як на засіб обходу міжнародних заходів щодо збереження та управління живими морськими ресурсами та на часту нездатність держави прапора виконати свої зобов'язання щодо риболовних суден, що несуть прапор [216].

Угода 1993 р. мала поширюватися на усі рибальські судна у відкритому морі як на судна, що використовуються або призначені для використання з метою комерційної експлуатації, включаючи кораблі-бази (матки) або будь-

які інші судна, безпосередньо зайняті у риболовних операціях, крім рибальських суден довжиною менше 24 метрів (на розсуд держав-учасниць). Ця Угода закріплювала заборону ведення рибальства без отримання дозволу від національного компетентного органу держави прапора та процедури контролю за цими процесами; неможливість отримання такого дозволу від інших, ніж держава прапора, держав. У такий спосіб руйнувалися основи щодо використання у рибальському секторі «зручних» прапорів [216].

Угода 1993 р. передбачала ведення національних реєстрів риболовних суден, механізми ідентифікації рибальських суден у відкритому морі, обмін відповідною інформацією, здійснення контролю державами порту заходів розслідування щодо суден під іноземним прапором, що підозрюються у підриві ефективності міжнародних заходів щодо збереження та управління рибними ресурсами [274, р. 263]. Держави мали надавати ФАО інформацію щодо кожного рибальського судна, внесеного до реєстру, зокрема, про його попередні назви, попередній прапор, прізвище та адресу власника або власників, прізвище та адресу операторів (менеджерів) судна. ФАО мала періодично розсилати усім державам питання щодо відповідної інформації; додатково держави мали повідомляти ФАО про судна, позбавлені права на прапор, а також про судна-порушники [216].

Вказана Угода 1993 р. вступила в силу лише у березні 2003 р., адже її ратифікувала мінімальна кількість країн світу (Україна не приєдналася до цієї угоди) [298, р. 101].

Сучасні автори вказують на важливість Кодексу ведення відповідального рибальства, схваленого 31 жовтня 1995 р. на конференції ФАО. Кодекс передбачав потребу в організації економічних умов для рибної промисловості, що мають сприяти відповідальному рибальству; ведення державами моніторингу потужностей риболовецького флоту, недопущення його надмірного зростання та організацію його скорочення – у разі потреби [274, р. 263].

Додатково варто назвати двосторонні угоди з питань морського рибальства та щодо співробітництва в галузі рибного господарства. Схвалення цих актів має багате історичне підґрунтя; у новітній період кількість таких угод зростає.

Достатньо нагадати відповідний радянський досвід, адже СРСР було укладено значну кількість відповідних договорів на міжурядовому рівні: з Республікою Куба від 25 вересня 1962 р., Ганою від 20 грудня 1963 р. [196], Іраком від 17 січня 1969 р., Перу від 4 вересня 1971 р., Сомалі від 26 липня 1972 р. [196], США від 21 лютого 1973 р. та від 31 травня 1988 р., Гамбією від 18 березня 1975 р., Норвегією від 11 квітня та від 15 жовтня 1975 р., Японією від 7 червня 1975 р., від 7 грудня 1984 р. та від 22 травня 1985 р., Сьєрра-Леоне від 14 травня 1976 р., Беніном від 24 січня 1977 р., Ісландією від 25 квітня 1977 р., Гайаною від 17 травня 1977 р., Данією та Фарерськими островами від 27 листопада 1977 р., Новою Зеландією від 4 квітня 1978 р., Сейшельськими Островами від 23 червня 1978 р., Гвінеєю від 25 травня 1981 р., Нікарагуа від 5 вересня 1981 р., Сан-Томе і Принсіпі від 7 грудня 1981 р., Канадою від 1 травня 1984 р., Гвінеєю-Бісау від 10 травня 1986 р. [194], Корейською Народно-Демократичною Республікою від 6 травня 1987 р., Китайською Народною Республікою від 4 жовтня 1988 р., Республікою Корея від 16 вересня 1991 р. [218] тощо.

За період незалежності Україна також уклала декілька двосторонніх угод з питань співробітництва в галузі рибного господарства та рибних ресурсів, наприклад, Угоду між Урядом України та Урядом РФ про співробітництво в галузі рибного господарства від 24 вересня 1992 р. та схвалену в її розвиток Угоду між Державним комітетом України з рибного господарства та рибної промисловості та Комітетом РФ з рибальства з питань рибальства в Азовському морі від 14 вересня 1993 р. [206; 208].

Такі двосторонні акти за участю України іноді частково порушують питання забезпечення та статусу екіпажів рибальських суден. Прикладом може слугувати Угода між урядами Франції України відносно рибного

промислу в Економічній Зоні архіпелагу Кергелен від 10 грудня 1992 р. Цей акт, серед іншого, передбачає можливість наявності, за проханням компетентних французьких державних органів, наукових спостерігачів або фахівців з риболовства на українських рибальських суднах (в кількості не більше двох на одне судно, із їх забезпечення житлом і харчуванням за категорією командного складу) [211].

В українсько-болгарській міжурядовій угоді про співробітництво в галузі рибного господарства від 13 вересня 1993 р. вказано, що держави-учасниці мають співпрацювати з питань взаємного постачання суден паливно-мастильними матеріалами, тарою, водою, продуктами харчування і іншими матеріально-технічними ресурсами, технікою при дотриманні принципу взаємних зарахувань, із взаємним забезпеченням науково-промисловою інформацією і наданням взаємної допомоги в районах промислу. Держави зобов'язалися здійснювати кооперацію в галузі ремонту риболовних суден, будівництва і виготовлення судових запасних частин, промислової і рибообробної техніки, знарядь лову та їх оснастки [209].

Низка двосторонніх угод за участю України передбачає й співпрацю з питань підготовки кадрів у риболовній промисловості. Так, в українсько-єгипетській угоді про співробітництво в галузі рибних ресурсів від 29 червня 1994 р., серед іншого, йдеться про прийняття єгипетських спеціалістів до українських навчальних закладів [210]. В українсько-грузинській міжурядовій угоді про співробітництво в галузі рибного господарства від 31 серпня 1996 р. вказується як на співпрацю із питань підготовки фахівців у галузі рибного господарства, так і на гарантування безпеки мореплавства рибальських суден сторін і охорони життя людини на морі; безпеки ведення цими суднами промислу риби і пов'язаних з цим вантажних і допоміжних операцій як в морських умовах, так і в портах сторін [207].

Українсько-мавританська міжурядова угода про співробітництво в галузі рибальства та морського господарства від 4 грудня 2003 р. [214], затверджена постановою уряду України від 14 квітня 2004 р. № 502, передбачає

співробітництво між двома державами у сфері рибальства, встановлення умов здійснення лову, контролю за рибопромисловою діяльністю, а також у галузях суднобудування та судноремонту, підготовки кадрів та наукових досліджень. У ст. 4 цієї угоди сторони приділили увагу потребам Мавританії у сфері морської професійної підготовки, про які мавританська сторона мала інформувати Україну щорічно під час засідань Змішаної Комісії, та визначати умови такої підготовки спільно з українською стороною, з урахуванням наявних можливостей. Крім того, сторони зобов'язалися сприяти прямому співробітництву між відповідними закладами щодо морської професійної підготовки [159].

Указана двостороння угода передбачала, щоб капітан кожного судна вживав всіх необхідних заходів щодо укомплектування екіпажу належною кількістю моряків, і, в певних випадках, науковими спостерігачами. Мавританія зобов'язувалася забезпечувати суднам умови промислу згідно з затвердженими нею контрактами і договорами. За угодою, ця держава мала забезпечити дослідним та транспортним суднам (танкерам, рефрижераторам, буксирам, постачальникам), що обслуговують рибальські судна, необхідні умови для здійснення їх діяльності, а також надати рибальським суднам можливість якірної стоянки, постачання їм необхідних матеріалів і продуктів, вивантаження продукції та ремонту в портах Мавританії і на їх рейдах, надання українським суб'єктам можливості для здійснення заміни екіпажів суден в Мавританії. Екіпажі затриманих українських суден мали негайно звільнитися після сплати штрафу або внесення розумної застави [214].

Останню за часом двосторонню міжурядову угоду про розвиток партнерства в галузі рибальства було підписано між Україною та Марокко 27 квітня 2012 р. [215] (затверджено урядовою постановою від 15 серпня 2012 р. № 759 [160]). Ця угода встановлювала завдання сторін з питань співпраці у галузях професійної підготовки, науково-технічних досліджень з питань морського рибальства та ін. Сторони Угоди акцентували на особливому значенні підготовки фахівців у сфері морегосподарської

діяльності шляхом створення спільних програм професійної підготовки та вдосконалення у сфері рибальства й аквакультури [215]. З цією метою сторони угоди мали надавати сприятливі умови для: організації професійного стажування; обміну щодо програм професійної підготовки у сфері будівництва і ремонту суден; опрацювання можливості взаємного надання стипендій для навчання; організації візитів для директорів, інструкторів та допоміжного персоналу їхніх відповідних навчальних закладів для взаємного обміну досвідом та ознайомлення з морегосподарською діяльністю обох держав; участі у семінарах, спеціалізованих курсах та учбових майстернях; обміну інструкторами та експертами з професійної підготовки; періодичного обміну корисною документацією та інформацією в галузях морегосподарської підготовки, зокрема педагогічного та технічного характеру [215].

Варто вказати, що аспекти рибальського сектора стають предметом регулювання й актів міжнародних організацій. Прикладом може слугувати резолюція ПАРЄ 1283 (2002) від 25 квітня 2002 р., яка закликала європейські держави приєднатися до зазначених вище глобальних угод та до Кодексу поведінки в інтересах відповідального рибальства ФАО, а також втілити в життя Підсумкову декларацію конференції ФАО з питань відповідального рибальства у морській екосистемі 2001 р. і, зокрема, прийняти рішення, спрямовані на розвиток відповідального рибальства та сталого використання морських екосистем [114]. Здебільшого норми цієї резолюції стосувалися реалізації природоохоронних завдань у морському секторі, водночас низка положень мала й дотичну до нашого дослідження спрямованість.

Серед іншого, резолюцією передбачено потреби у: скороченні чисельності рибальських суден і встановленні обмежень на лов за географічними зонами і сезонними періодами, що сприяло б зменшенню обсягів промислу; підвищенні частоти перевірок, посиленні контролю, збільшенні сум штрафних санкцій, щоб «змусити рибалок і їх професійні об'єднання діяти з більшою відповідальністю»; забороні передислокації

суден і перенесенні промислу в треті країни з метою відходу від дії національних або європейських норм; розвитку програм професійної підготовки та перепідготовки рибалок, використовуючи їх навички, зокрема, для збору статистичної інформації та нагляду за промислом; збільшенні розмірів дотацій на списання суден і пенсійне забезпечення рибалок, поки не буде досягнутий баланс між наявними запасами і обсягом вилову; залученні професійних організацій рибалок, виробничих підприємств та наукових колективів до розробки політики в галузі рибальства [114].

Отже, рибальський сектор (промислове рибальство) є категорією, пов'язаною із рибогосподарським комплексом, водночас економічні та соціальні відносини у рибальському секторі повною мірою підпадають під міжнародне правове регулювання. Це регулювання пов'язане з експлуатацією біологічних ресурсів Світового океану та зі співробітництвом держав, яке обов'язково при цьому виникає. Основну увагу міжнародне право надає рибальству у відкритому морі та у виключних економічних зонах прибережних держав. При цьому резервуються особливі права прибережних держав, держав, що знаходяться у несприятливих географічних умовах (зокрема, України) та держав, що розвиваються. Міжнародне право встановлює вимоги щодо національності рибальських суден, водночас проблеми контролю за їх діяльністю поки не отримали глобального розв'язання. Тому важливими залишаються регіональні та двосторонні угоди, що регулюють питання обмежень вилову, квот, допомоги рибальській діяльності іноземних суден та контролю за нею.

Відповідні документи не регламентують трудові відносини у рибальському секторі, але істотно на них впливають. Адже вимоги досліджених угод щодо ефективності контролю держави прапора за рибальськими суднами, кваліфікації та чисельності екіпажу, санкцій для осіб командного складу, гарантій екіпажу в умовах затримання зумовлюють специфіку праці у рибальському секторі.

Питання праці у морському секторі має для України величезне практичне значення. Так, кількість структур, що використовують працю рибалок, можна побачити з розподілу квот спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення у Чорному морі та в Азовському морі із затоками, лиманами, протоками (у тому числі Утлюцький лиман, Сиваш, Керченська протока) у 2015 році відповідно, затверджених наказом Міністерства аграрної політики та продовольства (далі – МАПП) України від 30 грудня 2014 р. № 507 [142].

За цим переліком у Одеській області риболовну діяльність у морі у 2015 р. мають здійснити 37 суб'єктів, з них 16 товариств з обмеженою відповідальністю, 8 приватних підприємств, 2 приватні малі підприємства, 4 фізичних особи-підприємця, 2 державні підприємства, 2 колективних господарства (кооперативи) та 1 державна установа. У Херсонській області відповідну діяльність реалізують 46 суб'єкти, з них 3 товариства з обмеженою відповідальністю, 5 приватних підприємств, 31 фізична особа-підприємець (з них 10 отримали квоти на обох морях України), 4 колективних господарства (кооперативи), 1 громадська організація, 1 фермерське господарство та 1 державна установа. У Миколаївській області морським рибальством у морях України займаються 13 суб'єктів, з них 4 товариства з обмеженою відповідальністю, 3 приватних підприємства, 6 фізичних осіб-підприємців. У Запорізькій області відповідно функціонує 31 суб'єкт (з них 10 отримали квоти на обох морях України), з них 10 товариств з обмеженою відповідальністю, 10 приватних підприємств, 9 фізичних осіб-підприємців, 1 колективне господарство та 1 державна установа.

У Донецькій області в 2015 р. мають працювати 35 суб'єктів (з них 4 отримали квоти на обох морях України), з них 4 товариства з обмеженою відповідальністю, 5 приватних підприємств, 23 фізичні особи-підприємці, 2 колективних господарства (кооперативи), громадська організація, фермерське господарство та 1 державне підприємство. У Київській області зареєстровано 6 суб'єктів, що займаються морським рибальством, з них 4

товариства з обмеженою відповідальністю, 1 фізична особа-підприємець та 1 державне підприємство. По одній фізичній особі-підприємцю з Вінницької області, Дніпропетровської області та з тимчасово окупованої АР Крим декларували намір займатися морським рибальством у 2015 р. Усіх цих суб'єктів слід вважати роботодавцями для екіпажів морських риболовних суден [142].

Висновки до розділу 1

Дослідивши онтологічні аспекти міжнародно-правового регулювання у сфері рибного господарства, можна дійти таких висновків.

1. Рибальська галузь має широкий спектр дії та величезне значення. Її головною складовою є процеси видобування морських біоресурсів шляхом спеціально організованого судноплавства; ці процеси є глобальними, але й мають свій регіональний та національний вимір, зокрема, в Україні. Поступове зменшення біологічних ресурсів прибережної зони Світового океану зумовлює перенесення рибальства у відкрите море. Організація такого рибальства породжує потребу у спеціальному публічному управлінні відповідною сферою. Оптимальної моделі такого управління та його впливу на трудові відносини у рибальському секторі сучасні доктрина та практика досі не запропонували. Крім того, поширена концепція, за якою океанічне рибальство є механізмом забезпечення національної продовольчої безпеки; вона актуалізує питання ринкової ефективності таких процесів та заміщення у них приватної ініціативи державною підтримкою.

2. Відповідне публічне наповнення рибальської діяльності потребує визначення ефективного компетентного національного органу та національної цілісної системи управління у рибному господарстві, зокрема, у плані його впливу на національне та міжнародне нормативне забезпечення праці рибалок. Водночас актуальним аспектом взаємодії національних та

міжнародних правових вимог є особливості національної юрисдикції держави прапора на рибальські судна, що відрізняють її від юрисдикції у сфері морського транспортного флоту.

3. Практика глобального рибальства зумовлює поступове визнання національним законодавцем потреби врахування норм міжнародного права у сфері рибного господарства. Найбільшою мірою міжнародні вимоги традиційно враховувалися у національних документах, що регламентували порядок промислового лову у певних басейнах. Водночас часто держави намагалися (та й намагаються) урегулювати питання перебування екіпажу на рибальських судах без урахування міжнародних стандартів шляхом схвалення актуальних для екіпажу рибальських суден актів санітарно-медичного спрямування, актів з питань дотримання техніки безпеки та інших техніко-правових норм на борту рибальських суден.

4. Рибальський сектор є категорією, пов'язаною із рибогосподарським комплексом; водночас економічні та соціальні відносини у рибальському секторі повною мірою підпадають під міжнародне правове регулювання. Це регулювання пов'язане з експлуатацією біологічних ресурсів Світового океану та із співробітництвом держав, яке обов'язково при цьому виникає. Основну увагу міжнародне право надає рибальству у відкритому морі та у виключних економічних зонах прибережних держав. Діяльність у рибальському секторі традиційно містила міжнародну складову, що підтверджують численні норми двосторонніх історичних угод та судових прецедентів. Серед таких угод першої половини ХХ ст. можна назвати двосторонні договори про торгівлю і мореплавання, що містили окремі норми з питань рибальської діяльності.

5. Стрижневим глобальним актом, що визначив керівні засади міжнародної співпраці у рибальському секторі, є Конвенція ООН з морського права 1982 р. Конвенція 1982 р. у ст.ст. 69, 70 закріплює особливі права України як держави, що знаходиться в географічно несприятливому положенні, оскільки є прибережною державою, котра омивається

замкненими (напівзамкненими) морями, та є залежною від експлуатації живих ресурсів виключних економічних зон інших держав. Схваленню Конвенції 1982 р. передувало прийняття низки регіональних багатосторонніх угод з питань рибальства та утворення у їх розвиток низки міжнародних організацій (комісій). Водночас активну правотворчу діяльність проводять Міжнародна морська організація (ММО), МОП та ФАО.

6. Засадничі норми Конвенції 1982 р. щодо рибальської діяльності у відкритому морі були деталізовані Угодою про здійснення положень Конвенції 1982 р., які стосуються збереження транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб і управління ними 1995 р. Вимоги щодо мінімальної юрисдикції держави над рибальськими суднами в Угоді 1995 р. є більш жорсткими для держав, та, відповідно, до суден, ніж у Конвенції 1982 р. Під егідою ФАО у 1993 р. було підписано Угоду щодо забезпечення виконання заходів з міжнародного збереження та управління рибальськими суднами у відкритому морі. Ця угода мала посилити контроль держави прапора за діяльністю рибальських суден під її прапором; нею передбачалося обов'язковість ліцензування або надання інших дозволів для океанського рибальства. До Угоди 1993 р. приєдналися не усі держави; її положення відображені у рекомендаційних актах ФАО, зокрема Кодексі ведення відповідального рибальства 1995 р.

7. Україна уклала низку міжурядових двосторонніх угод з питань рибальства, зокрема, з Францією (1992 р.), Болгарією (1993 р.), Єгиптом (1994 р.), Грузією (1996 р.), Мавританією (2003 р.) та Марокко (2012 р.). Ці двосторонні акти, серед іншого, регулюють питання забезпечення та статусу екіпажів рибальських суден; українсько-грузинська, українсько-єгипетська, українсько-марокканська, українсько-мавританська міжурядові угоди передбачають співпрацю з питань підготовки кадрів у риболовній промисловості.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ У РИБАЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ

2.1. Розвиток правового регулювання праці у рибальському секторі під егідою МОП

З моменту свого утворення МОП приділяла значну увагу питанням регламентації праці у рибальському секторі, затверджуючи відповідні конвенції та рекомендації. Такі акти, схвалені МОП та державами під її егідою, варто розподілити на основоположні, директивні та спеціалізовані. Основоположні конвенції МОП стосуються питань права на утворення профспілок, колективних переговорів, обмеження примусової праці та праці неповнолітніх, трудової дискримінації. Директивні конвенції стосуються тристоронніх переговорів, політики в сфері зайнятості інспекцій праці та ін.

До таких основоположних та директивних конвенцій МОП, що заклали міжнародно-правові основи праці рибалок, серед іншого, можна віднести Конвенцію МОП № 29 про примусову працю 1930 р. [47], Конвенцію МОП № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію 1948 р. [56], Конвенцію МОП № 98 про право на організацію та ведення колективних переговорів 1949 р. [59], Конвенцію МОП № 100 про рівну винагороду 1951 р. [60], Конвенцію МОП № 105 про скасування примусової праці 1957 р. [61], Конвенцію МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 р. [63], Конвенцію МОП № 138 про мінімальний вік 1973 р. [71] і Конвенцію МОП № 182 про найгірші форми дитячої праці 1999 р. [80]. Ці конвенції, безумовно, мають важливе значення для рибальського сектора, що підтверджено, серед іншого, вказівкою на них у новій Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі 2007 р. [82].

Водночас спеціалізовані (технічні) конвенції МОП регулюють працю в окремих галузях (секторах) економіки; найбільша кількість таких актів

стосується торгівельного мореплавства. Варто вказати, що такі технічні конвенції мають різне відношення до праці у риболовному секторі. Частина технічних конвенцій, навіть присвячена питанням праці на морських судах, не поширюється на відповідні відносини; зокрема у п. «f» ч. 2 ст. 1 Конвенції МОП № 22 про трудові договори моряків від 24 червня 1926 р. [46] було вказано, що її не застосовують до риболовних суден. Подібне формулювання містилося й у п. «с» ч. 3 ст. 1 Конвенції МОП про медичний огляд моряків № 73 від 6 червня 1946 р. [54].

У п. «b» ч. 3 ст. 1 Конвенції МОП № 91 про оплачувані відпустки морякам від 2 червня 1938 р. (переглянута 20 червня 1949 р.) було вказано, що вона не застосовується до суден, що використовуються для рибної ловлі та для операцій, безпосередньо з нею пов'язаних, або для полювання на тюленя чи інших аналогічних промислів [57]. У п. «с» ч. 3 ст. 1 Конвенції МОП № 92 про приміщення для екіпажу на борту суден від 2 червня 1938 р. (переглянута 18 червня 1949 р.) було вказано, що вона не застосовується до суден, зайнятих риболовним, китобійним або іншим таким промислом [58]. У п. «b» ч. 2 ст. 1 Конвенції МОП № 145 про безперервність зайнятості моряків від 28 жовтня 1976 р. [72] та Конвенції МОП № 146 про щорічні оплачувані відпустки морякам від 29 жовтня 1976 р. [73] міститься однакове формулювання про їх непоширення на судна, зайняті риболовлю чи безпосередньо пов'язаними з нею операціями, або китобійним промислом чи аналогічними операціями.

Значна кількість технічних «морських» конвенцій МОП не містить у собі жодних вказівок про їх поширення або непоширення на рибальський сектор. Зокрема, такими актами є: Конвенція МОП № 7 про визначення мінімального віку для допуску дітей на роботу в морі від 15 червня 1920 р. [44]; Конвенція МОП № 8 про допомогу по безробіттю у випадку втрати або аварії корабля від 15 червня 1920 р. [45]; Конвенція МОП № 53 про мінімальну кваліфікацію капітана та інших осіб командного складу торговельних суден від 6 жовтня 1936 р. [48]; Конвенція МОП № 56 про страхування моряків на

випадок хвороби від 6 жовтня 1936 р. [50]; Конвенція МОП № 74 про видачу матросам свідоцтв про кваліфікацію від 4 червня 1946 р. [55]; Конвенція МОП № 133 про приміщення для екіпажу на борту суден (додаткові положення) від 30 жовтня 1970 р. [69]; Протокол до Конвенції МОП № 147 про мінімальні стандарти в торговельне судноплавство 1976 р. від 22 жовтня 1996 р. [284] тощо.

Вважаємо, що ці акти розповсюджуються на рибальський сектор за умовчанням. Підтвердженням слід вважати, серед іншого, згадку у преамбулі Конвенції МОП про свідоцтва щодо кваліфікації рибалок № 125 від 21 червня 1966 р. по потребу перегляду вимог вказаної Конвенції МОП № 53 щодо рибальського сектора 1936 р. [67]. Водночас Конвенція МОП № 55 про зобов'язання судновласників у разі хвороби, травми або смерті моряків від 6 жовтня 1936 р. у п. «ii» ч. 2 ст. 1 дає право державам передбачати у своєму національному законодавстві та правилах такі винятки з вимог конвенції, які вона вважає потрібними стосовно риболовних суден прибережного плавання [49]. У такий спосіб указана спеціалізована конвенція поширюється на інші рибальські судна без обмежень.

Водночас група технічних конвенцій МОП передбачає можливість обмеження їх дії на невизначену групу правовідносин. Так, у ч. 2 ст. 1 Конвенції МОП № 68 про харчування і столове обслуговування екіпажів на борту суден від 6 червня 1946 р. [51] та Конвенції МОП № 69 про видачу судновим кухарям свідоцтв про кваліфікацію від 6 червня 1946 р. вказано, що «національне законодавство, а за відсутності такого законодавства колективні угоди, укладені між роботодавцями і працівниками, визначають, в яких випадках судна чи категорії суден вважаються морськими» [52] відповідно до мети цих конвенцій. У Конвенції МОП № 163 про соціально-побутове обслуговування моряків у морі та в порту від 8 жовтня 1987 р. право визначати за допомогою національного законодавства та правил, які судна слід розглядати як морські для цілей цієї конвенції, надано державам

«після консультації з представницькими організаціями судновласників і моряків» [74].

У ч. 2 ст. 1 Конвенції МОП № 108 про національні посвідчення особи моряків від 13 травня 1958 р. [62] та Конвенції МОП № 134 про запобігання виробничим нещасним випадкам серед моряків від 30 жовтня 1970 р. вказано, що «у разі будь-яких сумнівів щодо того, чи вважаються будь-які категорії осіб моряками в межах цієї конвенції, це питання вирішується компетентною владою кожної країни після консультацій з відповідними організаціями судновласників і моряків» [70]. У ч. 2 ст. 2 Конвенції МОП про пенсії морякам № 71 від 6 червня 1946 р. державам надано право встановлювати винятки з правил конвенції щодо риболовних суден та суден, зайнятих тюленьним промислом [53].

Низка конвенцій передбачає обов'язкове розв'язання питання про їх поширення на сектор рибальства. Так, у ч. 2 ст. 2 Конвенції МОП про соціальне забезпечення моряків (переглянутій) № 165 від 9 жовтня 1987 р. [76] та у ч. 2 ст. 1 Конвенції МОП про найм та працевлаштування моряків № 179 від 22 жовтня 1996 р. [78] вказано, що компетентний орган тією мірою, як він вважає практично можливим, застосовує після консультації з представницькими організаціями власників рибальських суден та рибалок положення цієї конвенції щодо комерційного морського рибальства.

Аналогічна формула ч. 2 ст. 1 Конвенції № 164 про охорону здоров'я та медичне обслуговування моряків від 8 жовтня 1987 р. [75], Конвенції МОП № 166 про репатріацію моряків (переглянутої) від 9 жовтня 1987 р. [77] та Конвенції МОП № 180 про робочий час моряків і склад суднового екіпажу від 22 жовтня 1996 р. [79] є доповненою ч. 3 ст. 1, за якою, якщо виникають будь-які сумніви щодо того, чи повинно те чи інше судно вважатися, в цілях цієї конвенції, зайнятим комерційним морським рибальством, то це питання вирішується компетентним органом влади після консультації з зацікавленими організаціями судновласників і рибалок. Додамо, що у ч.ч. 2, 3 ст. 1 Конвенції МОП № 185, що переглядає Конвенцію 1958 р. про національні

посвідчення особи моряків, від 19 червня 2003 р. поєднані наведені формули, передбачені як конвенціями МОП №№ 108, 134, так і №№ 165, 179 [81].

Крім наведених технічних «морських» конвенцій МОП, що поширюються на всю морську сферу повністю або з обмеженнями та винятками, варто вказати низку конвенцій МОП, що спрямовані на врегулювання окремих сфер відносин саме у рибальському секторі. Це Конвенція МОП про мінімальний вік рибалок, що приймаються на роботу № 112 від 19 червня 1959 р. [281], Конвенція МОП про медичний огляд рибалок № 113 від 19 червня 1959 р. [65], Конвенція МОП про трудові договори рибалок № 114 від 19 червня 1959 р. [66], Конвенція МОП про свідоцтва щодо кваліфікації рибалок № 125 від 21 червня 1966 р. [67] та Конвенція МОП про приміщення для екіпажу на борту риболовних суден № 126 від 21 червня 1966 р. [68].

Подібну варіативність юрисдикції можна зустріти й у рекомендаційних актах МОП, адже такі акти МОП, присвячені питанням праці у морській галузі, можуть поширюватися на рибалок у різному обсязі. Так, рекомендація МОП № 109 про заробітну плату, час роботи на борту судна від 14 травня 1958 р. [294] (за класифікацією МОП – замінена) прямо вказує, що вона не поширюється на рибальські судна; рекомендація МОП № 155 про поліпшення норм на торговельних судах від 29 жовтня 1976 р. [184] (за класифікацією МОП – уточнююча) встановлює, що вона не поширюється на судна, зайняті в риболовстві чи китобійних промислах, або аналогічними операціями. Лише декілька рекомендацій МОП прямо стосувалися аспектів праці рибалок: це рекомендація № 7 про обмеження тривалості робочого часу в риболовецькому промислі від 30 червня 1920 р. та № 126 про професійне навчання рибалок від 21 червня 1966 р.

Примітно, що перша серед спеціалізованих «рибальських» актів МОП – рекомендація МОП № 7 [174] була схвалена у розвиток приписів Конвенції МОП про визначення мінімального віку для допуску дітей на роботу в морі № 7 від 15 червня 1920 р. [44]. Утім, жодних вказівок на зв'язок із цим актом

рекомендація не містила, констатуючи вже наявні обмеження тривалості робочого часу «на всіх промислових підприємствах, включаючи морський транспорт, і на визначених умовах, на транспорті внутрішніми водними шляхами». У рекомендації державам-членам МОП приписувалося ввести в дію законодавство, що обмежує тривалість робочого часу всіх трудящих, зайнятих в рибному промислі до «восьмигодинного робочого дня або 48-годинного робочого тижня як норми», з включенням таких положень, «які можуть бути необхідні залежно від умов, властивих риболовному промислу в кожній країні; і щоб при розробці такого законодавства кожний уряд консультувався з відповідними організаціями роботодавців і організаціями трудящих» [174].

Лише у рекомендації МОП № 187 про заробітну плату та тривалості робочого часу моряків і склад суднового екіпажу від 22 жовтня 1996 р. [188] був передбачений механізм, за яким компетентний орган повинен застосовувати її положення цієї рекомендації до «торговельного морського рибальства» тією мірою, якою він вважає це можливим після консультацій з представницькими організаціями власників риболовних суден і рибалок. У разі ж виникнення сумнівів щодо того, чи може те або інше судно розглядатися як таке, що займається торговельним морським рибальством, це питання має розв'язуватися компетентним органом після консультацій із зацікавленими організаціями судовласників, моряків і рибалок.

Значно більше рекомендацій МОП прямо не вказує, чи мають вони поширюватися на рибалок. Такими актами, зокрема, стали:

- рекомендація МОП № 9 про створення морських кодексів в окремих країнах від 9 липня 1920 р. [175] (за класифікацією МОП – з проміжним статусом), яка рекомендувала державам «об'єднання в морському кодексі ...законів і правил, що стосуються моряків і діяльності, здійснюваної ними»;

- рекомендація МОП № 28 про загальні принципи інспекції умов праці моряків від 22 червня 1926 р. [176] (за класифікацією МОП – замінена), що передбачала утворення національних органів, які відповідають за інспекцію

умов праці моряків, визначала їх сферу діяльності, організацію, порядок надання доповідей, права, повноваження та обов'язки інспекторів.

Ці акти передбачали потребу в єдиній системі регулювання та контролю праці у морській галузі [229, р. 40]; водночас питання включення рибальської праці до відповідної системи у рекомендаціях залишилося нерозв'язаним. Окремі питання праці моряків (без визначення їх поширення на рибалок) порушувалися й у більш спеціалізованих рекомендаціях МОП, зокрема таких:

- рекомендація МОП № 27 про репатріацію капітанів і кадетів від 23 червня 1926 р. [286] (за класифікацією МОП – замінена), позаяк цей акт вказував на намір забезпечити репатріацію капітанів і кадетів, не покритих Конвенцією МОП про репатріацію моряків;

- рекомендація МОП № 48 про поліпшення побутового обслуговування моряків у портах від 24 жовтня 1936 р. [177] (за класифікацією МОП – застаріла), яка, серед іншого, посилялася на Угоду щодо засобів, які повинні надаватися морякам торгового флоту для лікування венеричних хвороб, підписану у Брюсселі 1 грудня 1924 р., та рекомендувала не проводити різниці між моряками за расовими ознаками; заборонити найм для роботи моряка «підлітків обох статей молодше певного віку» в місцях, де продаються спиртні напої; регламентувала питання охорони здоров'я (через заборону «приставання на вулиці і зазивання у прямій або непрякій формі» моряків у доми розпусти), аспекти розміщення і відпочинку, заощадження та переводу заробітної плати, рівного ставлення до моряків тощо;

- рекомендація МОП № 49 про години роботи на борту суден від 24 жовтня 1936 р. [287] (за класифікацією МОП – замінена), що мала метою врегулювати години роботи на борту суден, не охоплених Конвенцією МОП про години роботи і вахти 1936 р.;

- рекомендація МОП № 75 про угоди з соціального забезпечення моряків від 28 червня 1946 р. [288] (за класифікацією МОП – підлягає перегляду), що рекомендує зафіксувати принципи збереження соціального забезпечення

моряків при переході з судна на судно, зокрема зі зміною прапора і покриття цих вимог колективними договорами;

- рекомендація МОП № 76 про медичну допомогу утриманцям моряків від 28 червня 1946 р. [178], яка рекомендувала державам звітувати до МОП про зусилля для забезпечення належної і достатньої медичної допомоги утриманцям моряків до організації системи медичної допомоги, яка охоплювала б усіх працівників та їхніх утриманців;

- рекомендація МОП № 77 про організацію навчання для роботи в морському судноплавстві від 29 червня 1946 р. [289] (за класифікацією МОП – замінена), що передбачала загальні вимоги до програм підготовки моряків, без згадки про специфіку підготовки фахівців рибного флоту;

- рекомендація МОП № 78 про забезпечення судновласниками судового екіпажу постільними, столовими та іншими предметами від 29 червня 1946 р. [179], яка приписувала судновласнику забезпечення судового екіпажу чистою постільною білизною, ковдрами, покривалами, столовими, рушниками, милом і туалетним папером;

- рекомендація МОП № 105 про вміст медичних аптечок на борту судна від 13 травня 1958 р. [290] (за класифікацією МОП – застаріла), щодо вимог до Мінімального переліку медикаментів та медичного обладнання;

- рекомендація МОП № 106 щодо медичних консультацій по радіо на судах в морі від 13 травня 1958 р. [291] (за класифікацією МОП – застаріла);

- рекомендація МОП № 107 про влаштування моряків на роботу на судна, зареєстровані в іноземній державі від 13 травня 1958 [292] (за класифікацією МОП – з проміжним статусом), яка приписувала державам докладати всіх зусиль, щоб їх моряки працевлаштувалися на іноземні судна з умовами праці і соціального забезпечення не гіршими, ніж на судах під вітчизняним прапором;

- рекомендація МОП № 108 про соціальні умови та безпеку моряків при реєстрації судна від 14 травня 1958 р. [293] (за класифікацією МОП – з проміжним статусом), що приписувала державам прийняти всі зобов'язання

щодо ефективної юрисдикції і контролю за безпекою та соціальними умовами моряків на морських торговельних судах;

- рекомендація МОП № 140 про кондиціонування повітря в приміщеннях для екіпажу та деяких інших приміщеннях на борту суден від 30 жовтня 1970 р. [181] (за класифікацією МОП – з проміжним статусом), що поширюється на «усі судна в 1000 брутто-реєстрових тонн і більше», але не вказує, чи поширюється вона на рибальські судна;

- рекомендація МОП № 141 про боротьбу з шкідливими шумами в приміщеннях для екіпажу та на робочих місцях на борту суден від 30 жовтня 1970 р. [182] (за класифікацією МОП – з проміжним статусом),

- рекомендація МОП № 142 про попередження виробничих нещасних випадків серед моряків від 30 жовтня 1970 р. [183] (за класифікацією МОП – має на меті одержання інформації), у якій моряки визначаються як «всі особи, зайняті у будь-якій якості на борту будь-якого судна (за винятком військового судна), що звичайно використовується для морського плавання» без уточнення щодо його поширення на рибальські судна;

- рекомендація МОП № 173 про соціально-побутове обслуговування моряків у морі та в порту від 8 жовтня 1987 р. [185] (за класифікацією МОП – уточнююча), що містить подібне визначення моряка та визначає аспекти соціально-побутового обслуговування у порту та в морі та питання перерахування зарплати та грошових заощаджень;

- рекомендація МОП № 174 про репатріацію моряків від 9 жовтня 1987 р. [186] (за класифікацією МОП – уточнююча), із покладанням долі обов'язку щодо репатріації на державу, звідки повинен бути репатрійований моряк, або на державу його громадянства;

- рекомендація МОП № 185 про інспекцію умов праці та побуту моряків від 22 жовтня 1996 р. [187] (за класифікацією МОП – уточнююча).

Варто вказати, що умови участі держав у спеціальних «рибальських» конвенціях та їх вступу в силу були стандартними для технічних конвенцій МОП. Так, ці конвенції мали набути чинності через дванадцять місяців після

того, як Генеральний директор МОП зареєструє документи про ратифікацію від двох членів МОП; надалі така конвенція мала набувати чинності щодо кожного члена МОП через дванадцять місяців від дати реєстрації його документа про ратифікацію [235, р. 402]. Держава, що ратифікувала таку конвенцію МОП, мала право після закінчення десятирічного періоду з моменту набуття для неї чинності конвенції, її денонсувати; денонсація мала набути чинності через рік після реєстрації акта про денонсацію. Водночас якщо держава, що ратифікувала таку конвенцію, упродовж року після закінчення вказаного десятирічного періоду не скористалася своїм правом на денонсацію, вона залишається зобов'язаною нею на наступний період тривалістю десять років, після чого знову отримує право на денонсацію.

Також у конвенціях МОП №№ 112, 113, 114, 125, 126 вказувалося, що за умови схвалення під егідою МОП нової конвенції, яка повністю або частково переглядає попередню, і якщо в новій конвенції не буде передбачено протилежне, то ратифікація нової, переглянутої конвенції спричиняє автоматично негайну денонсацію попередньої конвенції за умови, що нова, переглянута конвенція набула чинності. Починаючи від дати набуття чинності нової, переглянутої конвенції, попередня конвенція стає закритою для ратифікації; втім вона залишається чинною за формою та змістом щодо держав, які її ратифікували, але не ратифікували переглянуту конвенцію.

Варто вказати, що така процедура відбулася для Конвенції МОП № 112 про мінімальний вік рибалок, що приймаються на роботу від 19 червня 1959 р., адже цей акт вступив в силу 7 листопада 1961 р., але був переглянутий Конвенцією МОП № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу від 26 червня 1973 р. [71]. За Конвенцією № 112 передбачалося обмеження віку роботи на борту риболовних суден у 15 років; водночас містився перелік умов, за якими молодші діти також можуть працювати на рибальських суднах (основною умовою було вказано некомерційний характер такого рибальства; винятком були навчальні судна). Крім того, було

встановлено обмеження у віці 18 років для роботи на риболовних судах з вугільної топкою як трюмних або кочегарів [64].

Конвенцію МОП № 112 ратифікувало 29 держав, 20 з яких потім приєдналися до конвенції № 138, денонсувавши у такий спосіб конвенцію № 112. Конвенція № 112 залишається чинною для Ліберії (з 1960 р.), Гватемали (з 1961 р.), Мексики (з 1961 р.), Перу (з 1962 р.), Мавританії (з 1963 р.) Еквадору (з 1969 р.), Австралії (з 1971 р.), Куби (з 1971 р.) та Суринаму (з 1976 р.). Українська РСР приєдналася до цієї Конвенції 4 серпня 1961 р. та денонсувала, приєднавшись до конвенції № 138 3 травня 1979 р. [281].

Також варто вказати, що конвенції МОП №№ 112, 113, 114 та 126 було переглянуто Конвенцією МОП про працю в рибальському секторі № 188 від 14 червня 2007 р.; але до вступу в силу Конвенції № 188 конвенції №№ 113, 114 та 126 зберігають чинність; перегляд же Конвенції МОП № 125 Конвенцією № 188 не передбачено [82].

Конвенція № 113 поширювала свою дію на «всі кораблі чи судна будь-якого типу, державні або приватні, зайняті морською ловлею в солоних водах» та не охоплювала спортивне, розважальне рибальство, рибну ловлю в портах, гаванях і гирлах річок а також (на розсуд національних органів) на судна, які звичайно не виходять в море більше ніж на три доби. Ця конвенція встановила вимоги наявності посвідки про придатність до роботи, на яку особа наймається для виходу в море на риболовному судні, із державним встановленням типу медичного огляду і переліку відомостей медичної посвідки; з можливістю повторного огляду у випадку відмови здобувачу та встановленням терміну дії посвідки (для осіб молодше 21 року – не більше одного року, старше 21 року – на розсуд національних органів) [65].

Сьогодні Конвенція МОП про медичний огляд рибалок № 113 (вступила в дію 7 листопада 1961 р.) [65] є чинною для 29 держав і денонсована (через приєднання до Конвенції № 188) лише Боснією та Герцеговиною. До Конвенції № 113 приєдналися: Ліберія (з 1960 р.), Гвінея (з 1960 р.), Болгарія

(з 1961 р.), Гватемала (з 1961 р.), Іспанія (з 1961 р.), Перу (з 1962 р.), Туніс (з 1963 р.), Бельгія (з 1963 р.), Коста-Ріка (з 1964 р.), Бразилія (з 1965 р.), Франція (з 1967 р.), Еквадор (з 1969 р.), СРСР (потім Росія, з 1969 р.), Панама (з 1970 р.), Українська РСР (з 17 червня 1970 р.), Куба (з 1971 р.), Уругвай (з 1973 р.), Німеччина (з 1976 р.), Польща (з 1980 р.), Норвегія (з 1980 р.), Нідерланди (з 1988 р.), Хорватія (з 1991 р.), Македонія (з 1991 р.), Азербайджан (з 1992 р.), Киргизстан (з 1992 р.), Словенія (з 1992 р.), Таджикистан (з 1993 р.), Сербія (з 2000 р.), Чорногорія (з 2006 р.) [281].

Подібною є ситуація з Конвенцією МОП про трудові договори рибалок № 114 [66], що так само вступила в силу 7 листопада 1961 р., об'єднує сьогодні 22 держави та денонсована Боснією та Герцеговиною. Конвенція № 114 поширила свою дію на «всі зареєстровані чи забезпечені судновими документами кораблі чи судна будь-якого типу, державні або приватні, зайняті морською риболовлею в солоних водах» із можливістю встановлення виключень дії національними органами. Ця конвенція уперше містила визначення рибалки як «всіх осіб, службовців на борту або прийнятих на будь-яку посаду на риболовне судно і занесених до судової ролі», крім лоцманів, учнів морехідних училищ, чинів військового флоту та інших осіб, які перебувають на постійній державній службі.

Ця конвенція регламентує укладання трудових договорів, які мають відповідати національному законодавству та надаватися перед підписанням як рибалці так і «його консультанту»; містить вимоги щодо змісту трудового договору (зокрема, назва риболовного судна або суден, передбачуваного рейсу або рейсів, посада, норма продовольчого пайка, розмір заробітної плати та/або пайової участі в улові і метод визначення такої частки, умови припинення дії договору), який має заноситися у судову роль або додаватися до неї. Також Конвенцією № 114 передбачається заведення послужних списків рибалок, що мають видаватися на руки рибалкам або заноситися до їх трудових книжок; додатково у ній передбачалася можливість існування колективного договору, якій, серед іншого, міг би

врегулювати питання обставин, за яких можливе списання рибалки з судна – за його бажанням або за бажанням власника чи шкіпера [66].

Низка держав ратифікувало Конвенцію № 114 разом із Конвенцією № 113; це Ліберія, Гвінея, Гватемала, Іспанія, Перу, Туніс, Бельгія, Коста-Ріка, Франція, Панама, Уругвай, Македонія, Словенія, Сербія, Чорногорія; Німеччина та Нідерланди приєдналися до конвенцій № 113 та № 114 у різні роки. Водночас до Конвенції № 114 приєдналася низка держав, що не бере участі у Конвенції № 113; це Італія (з 1962 р.), Мавританія (з 1963 р.), Кіпр (з 1966 р.), Великобританія (з 1974 р.) та Еквадор (з 1978 р.). СРСР, Українська РСР та Україна до конвенції МОП № 114 не приєднувалися [281].

Аналогічними є процеси приєднання держав до Конвенції МОП про приміщення для екіпажу на борту риболовних суден № 126, що вступила в силу в листопаді 1967 р. [68]; цей акт сьогодні об'єднує 22 держави та денонсований Боснією та Герцеговиною. Приєднання до Конвенції № 126 відрізняється від розглянутих вище за хронологією та складом учасників, але низка держав приєдналася до Конвенції № 126 разом із Конвенцією № 113 та (або) № 114. Так, до Конвенції № 126 приєдналися: Норвегія (з 1967 р.), Сьєрра-Леоне (з 1967 р.), Іспанія (з 1968 р.), СРСР (потім Росія, з 1969 р.), Бельгія (з 1969 р.), Українська РСР (з 1 червня 1970 р.) Панама (з 1971 р.), Франція (з 1971 р.), Німеччина (з 1974 р.), Нідерланди (з 1976 р.), Данія (з 1978 р.), Джибуті (з 1978 р.), Великобританія (з 1985 р.), Греція (з 1990 р.), Македонія (з 1991 р.), Киргизстан (з 1992 р.), Азербайджан (з 1992 р.), Словенія (з 1992 р.), Таджикистан (з 1993 р.), Бразилія (з 1994 р.), Сербія (з 2000 р.), Чорногорія (з 2006 р.) [281].

Окреме значення має Конвенція МОП про свідоцтва щодо кваліфікації рибалок № 125 [67]; адже цей акт, по-перше, не переглядається конвенцією № 188, і, по-друге, фактично конкурує з Конвенцією МОП № 185 від 19 червня 2003 р., що може поширюватися на усі види кваліфікаційних документів для морських працівників. Утім, Конвенція № 125 вступила в силу 15 липня 1969 р.; до неї станом на 2013 рік приєдналися 10 держав:

Сьєрра-Леоне (з 1967 р.), Сенегал (з 1968 р.), Сирія (з 1969 р.), Бельгія (з 1969 р.), Франція (з 1970 р.), Панама (з 1970 р.), Бразилія (з 1970 р.), Тринідад і Тобаго (з 1972 р.), Джибуті (з 1978 р.) та Німеччина (з 1988 р.). Фактичне припинення приєднання держав до Конвенції № 125 у 90-ті роки ХХ ст. можна частково пояснити її певною конкуренцією із більш поширеною Конвенцією МОП № 185, що сьогодні охоплює 24 держави, зокрема Росію та Молдову (Україна у конвенціях №№ 125 або 185 участі не бере) [281].

Загальний аналіз наведених ратифікацій свідчить про їх репрезентативний характер; приєднання до конвенцій №№ 113, 114, 125, 126 держав, які не мають риболовного флоту під національним прапором, носить характер виключення; до цих конвенцій приєдналися окремі розвинуті держави, пострадянські держави та низка держав, що розвиваються. Однак стверджувати, що ці акти дозволили створити універсальну та глобальну модель регулювання праці у рибальському секторі, не можна.

Розглянемо зміст Конвенції МОП № 125 та рекомендації МОП № 126 про професійне навчання рибалок, схваленій у її розвиток, детальніше. Ці акти під «рибальським судном» визначають всі державні та приватні кораблі і судна будь-якого типу, зайняті морським рибальством в солоних водах і зареєстровані на території відповідних держав, за винятком: кораблів і суден менше 25 брутто-реєстрових тонн; зайнятих китобійним або аналогічним промыслом; зайнятих риболовлю в спортивних цілях або для відпочинку; таких, що ведуть науково-дослідну роботу та охорону рибних ресурсів. Додатково компетентний орган національної влади після консультацій з організаціями власників риболовних суден і організаціями рибалок, може не поширювати дію цих актів на риболовні судна, зайняті прибережним ловом, у форматі, як це визначається національним законодавством [67].

Конвенція № 125 та рекомендація № 126 визначає капітана як особу, що здійснює командування або керівництво рибальським судном, відповідно помічника капітана – як особу, що виконує підлеглі функції командування рибальським судном, у т.ч. як особу, виключаючи лоцмана, на яку в будь-

який час може бути покладено керівництво водінням такого судна. Механік у цих актах розуміється, як особа, що постійно несе відповідальність за механічне пересування риболовного судна. Додатково рекомендація № 126 встановлює вимоги до кваліфікованого рибалки, під яким розуміється будь-який досвідчений член палубної команди, що працює на борту рибальського судна, який бере участь в операціях судна, готує знаряддя лову, ловить рибу, витягує і обробляє улов, здійснює технічне утримання та ремонт мереж або іншого риболовного обладнання [180].

Конвенція № 125 регламентує питання видачі свідоцтв, мінімального віку та мінімальної кваліфікації капітана, помічника капітана та механіка на борту риболовного судна. Конвенція встановлює обов'язкову наявність капітана із свідоцтвом, що встановлює кваліфікацію, для усіх рибальських суден; для суден місткістю понад 100 брутто-реєстрових тонн, зайнятих в операціях або в районах, що підлягають визначенню національним законодавством – обов'язковість помічника капітана із таким свідоцтвом. Окремо на рибальських судах з двигуном потужністю вище рівня, встановленого компетентним органом після консультації з організаціями власників риболовних суден і організаціями рибалок, де такі існують, передбачалася наявність механіка із таким свідоцтвом; водночас капітану або помічнику капітана конвенція «у відповідних випадках» дозволяє виконувати обов'язки механіка за умови, що він також володіє свідоцтвом механіка.

У ст. 5 Конвенції № 125 вказувалося, що свідоцтва капітана, помічника капітана або механіка можуть бути необмеженими або обмеженими залежно від масштабів, виду, характеру або району операцій риболовного судна, як встановлено національним законодавством. Компетентний орган влади може в окремих випадках дозволити риболовному судну вийти в море без наявності повного складу осіб, які мають свідоцтва, якщо він переконується, що немає відповідної заміни і що, враховуючи всі обставини конкретного випадку, безпечно дозволити судну вийти в море [67]. Конвенція № 125 у ст. 6 визначила мінімальний вік, обов'язковий для національного

законодавства, щодо видачі свідоцтв про кваліфікацію, який повинен бути не нижче 20 років для капітана та механіка, 19 років – для помічника капітана. Для роботи капітаном або помічником капітана риболовецького судна в прибережних водах, і механіком на невеликих рибальських судах з двигуном потужністю нижче рівня, приписаного компетентним органом влади, конвенція дозволяла встановити мінімальний вік у 18 років [14, с. 33].

У ст.ст. 7–10 цієї конвенції встановлені вимоги до мінімального професійного досвіду вказаних категорій осіб; за цими приписами такий мінімальний досвід, установлений національним законодавством щодо видачі свідоцтва про кваліфікацію помічника капітана, складає не менше трьох років роботи в морі з несенням палубних обов'язків. Для свідоцтва про кваліфікацію капітана передбачався мінімум у чотири роки роботи в морі з несенням палубних обов'язків; для свідоцтва про кваліфікацію механіка – три роки роботи в морі у машинному відділенні або у механічній майстерні.

Для невеликого рибальського судна компетентний орган влади міг, після консультації з організаціями власників суден і організаціями рибалок, де такі існують, встановити мінімальний стаж морської служби для капітана в 12 місяців. Для інших суден такий компетентний орган після аналогічних консультацій міг вимагати, щоб частина стажу майбутнім капітаном була відпрацьована як атестованим помічником капітана; можливою є варіативність свідоцтв залежно від типу судна та терміну їх дії. Для осіб, що успішно закінчили затверджений курс навчання на механіка, помічника капітана або капітана, необхідний стаж роботи в морі може бути скорочений на період цього навчання, але в жодному разі не більше ніж на 12 місяців.

У Конвенції № 125 також регламентовано порядок проведення іспитів для отримання відповідних свідоцтв (ст.ст. 11–13). Вказується, що такі іспити мають організовуватися компетентним органом влади і проводитися під його наглядом з метою виявлення у осіб, які бажають отримати свідоцтва про кваліфікацію, наявності необхідної підготовки для виконання відповідних

обов'язків, від кандидата вимагалось знання відповідно до категорії і ступеня свідцтва низки предметів. Капітани та помічники мають опанувати:

- загальні предмети морської справи, включаючи матроську справу, управління судном і безпеку людського життя в морі, міжнародні правила попередження зіткнення в морі;
- практичне судноводіння, включаючи користування електронними та механічними засобами навігації;
- техніку безпеки, включаючи роботу з рибальським обладнанням;
- техніку рибальства, включаючи користування електронним обладнанням для встановлення місця знаходження риби, а також правила експлуатації, утримання та ремонту риболовного обладнання (для капітанів);
- правила зберігання, чищення та обробки риби на борту риболовного судна (для капітанів) [67].

Механіки, за вимогами Конвенції № 125, мали отримати знання щодо:

- теорії, експлуатації, утримання та ремонту парової машини або двигуна внутрішнього згоряння, а також допоміжного обладнання;
- експлуатації, утримання та ремонту холодильних установок, насосів, палубних лебідок та іншого механічного обладнання риболовних суден, включаючи фактори, що впливають на остійність;
- принципів роботи судових електричних силових установок, утримання і ремонту електричних машин та обладнання риболовних суден;
- інженерних засобів техніки безпеки і поведінки при надзвичайних обставинах, користування рятувальними та протипожежними засобами [67].

Конвенція № 125 уповноважила держави затримувати зареєстровані на їх території судна з причини порушення законодавства про кваліфікацію екіпажів рибальських суден, запровадити дисциплінарну відповідальність за:

- прийом на роботу власником риболовного судна, його агентом або капітаном особи, що не має необхідного свідцтва;

- отримання обманним шляхом або за допомогою підроблених документів роботи, пов'язаної з виконанням обов'язків, що потребують наявності свідоцтва, особою, котра не володіє необхідним свідоцтвом [67].

Указані норми були доповнені рекомендацією МОП № 126, яка пропонувала механізм професійного навчання рибалок (сьогодні, за класифікацією МОП, – це рекомендація, що підлягає перегляду) [180]. Цей акт ґрунтувався на загальній рекомендації МОП про професійне навчання 1962 р., та до основних цілей професійного навчання рибалок відносив:

- підвищення ефективності роботи риболовної промисловості та забезпечення загального визнання економічного і соціального значення риболовної промисловості для народного господарства;

- заохочення вступу в риболовну промисловість компетентних осіб;

- забезпечення можливостей навчання та перенавчання, відповідно до нинішніх і майбутніх потреб риболовної промисловості в робочій силі для різних професій рибальського промислу;

- сприяння надходженню на роботу всіх, хто закінчив курси навчання;

- сприяння стажерам у досягненні високої продуктивності та здатності заробляти; підвищення безпеки праці на борту риболовних суден [180].

Рекомендація № 126 багато уваги приділяла аспектам планування та координації професійного навчання рибалок у масштабі країни. При плануванні політики освіти та професійного навчання компетентним органам влади тих країн, в яких є рибальська промисловість або які мають намір створити таку, приписувалося забезпечити, щоб у загальній мережі навчальних закладів було передбачено і професійне навчання рибалок. Там, де умови в країні не дозволяють створити мережу навчальних закладів для навчання на всіх необхідних рівнях кваліфікації, приписувалося вивчити можливість співпраці з іншими країнами, а також з міжнародними організаціями для організації спільних програм професійного навчання для таких видів кваліфікації і для таких професій, які не можуть бути охоплені програмами окремих країн. Як уже зазначалося при дослідженні

двосторонніх угод з питань рибальства, низка країн дійсно реалізує завдання з професійного навчання своїх громадян у інших державах, наприклад, в Україні [180].

У ст. 5 рекомендації № 126 відзначалося, що діяльність усіх державних і приватних навчальних закладів окремих країн, що займаються професійним навчанням рибалок, повинна розвиватися і координуватися на основі національної програми. Така програма повинна складатися компетентними органами влади у співпраці з організаціями власників риболовних суден і організаціями рибалок, з навчальними закладами та дослідницькими установами та з іншими організаціями або окремими особами, які мають глибокі знання в галузі професійної підготовки рибалок.

Спеціалізовані дослідні інститути або організації, створені в країнах, що розвиваються, у співпраці з іншими країнами чи міжнародними організаціями, повинні були відігравати провідну роль у розробці національної програми. Рекомендацією № 126 приписувалося створювати за можливістю об'єднані консультативні органи з питань політики і адміністрації для полегшення планування, розвитку, координації та адміністрації програм навчання рибалок на рівні країни і в разі потреби на рівні району або на місцевому рівні [180].

Компетентним національним органам приписувалося забезпечити, щоб різні організації та установи, що займаються поширенням інформації про професійне навчання і про можливості вступу на роботу, як, наприклад, початкові і середні школи, служби професійного орієнтування, служби, що консультують з питань зайнятості, державні служби працевлаштування, професійно-технічні навчальні заклади, а також організації власників риболовних суден і організації рибалок, забезпечувалися повною інформацією про державні та приватні програми професійного навчання рибалок і про умови працевлаштування у риболовній промисловості [180].

Рекомендація № 126 приписувала забезпечити, щоб програми професійного навчання рибалок були повністю узгоджені з іншими програмами і заходами щодо рибальської промисловості та стежити, щоб:

- дослідні рибальські інститути надавали інформацію про свої відкриття;
- відбувалося підвищення загального рівня освіти в риболовецьких районах для полегшення професійно-технічного навчання рибалок;
- при влаштуванні на роботу перевага надавалася особам, які закінчили курси професійного навчання;
- учні, які закінчують курси, влаштовувалися на роботу на рибальські судна, або могли їх експлуатувати власноруч;
- кількість навчених рибалок відповідала кількості суден та обсягу рибальського обладнання [180].

У рекомендації № 126 було відзначено, що національні уряди мають брати участь у фінансуванні програм навчання, що проводяться місцевими урядовими або приватними органами. Ця участь могла здійснюватися у формі надання загальних субсидій, земельних ділянок або приміщень або таких навчальних матеріалів, як човни, двигуни, навігаційне обладнання та рибальські снасті, у формі безкоштовного надання інструкторів або ж оплати навчання рибалок. Навчання в державних центрах професійної підготовки рибалок повинно бути безкоштовним для учнів, таке навчання у разі потреби має полегшуватися фінансовою та матеріальною допомогою [180].

У цій рекомендації пропонувалися критерії національних норм професійного навчання рибалок, що мають охоплювати: мінімальний вік для вступу на курси професійного навчання; характер медичних оглядів осіб, які вступають на навчання; рівень загальної освіти для вступу на курси; вимоги до навчальних програм, зокрема до курсів рибальства, навігації і матроського справи, техніки безпеки, механіки, приготування їжі тощо; норми обсягу практичної підготовки, включаючи час роботи в майстернях і в морі; тривалість професійного навчання для різних професій та рівнів кваліфікації;

характер іспитів після закінчення курсів; досвід та кваліфікацію викладацького персоналу навчальних закладів [180].

У ст. 10 рекомендації № 126 було вказано, що навчальні програми різних професійних навчальних закладів для рибалок повинні ґрунтуватися на систематичному аналізі праці, необхідній в риболовецькій промисловості, та передбачався перелік предметів, які вони мають містити. До таких предметів було віднесено: методи рибальства, включаючи використання і догляд за електронними засобами виявлення риби, а також методи використання, утримання та ремонту риболовної снасті; навігацію, матроську справу і керування судном відповідно до району моря і типу рибальства; укладання, очищення та обробку риби на борту судна; догляд за судном та інші пов'язані з цим питання; управління, догляд та ремонт двигунів; управління та догляд за радіоапаратурою та радаром; використання, утримання та ремонт механічного та електричного обладнання риболовних суден; техніку безпеки в морі та при поводженні з рибальською снастю, включаючи остійність, обледеніння, гасіння пожежі, водонепроникність, особисту безпеку, техніку безпеки, рятувальні шлюпки та човни, перша допомога, медичний догляд тощо; теоретичні предмети, пов'язані з рибальством, в тому числі морську біологію та океанографію; загальноосвітні предмети (частково на короткострокових курсах); санітарне просвітництво і фізкультуру, особливо плавання; спеціалізовані курси з питань роботи на палубі, в машинному відділенні і з інших предметів [180].

Рекомендація № 126 передбачала державні норми для отримання свідоцтва або диплома, що дає право його власнику виконувати обов'язки капітана (різного класу), помічника (різного класу), механіка (різного класу), риболовного техника (різного класу), боцмана, кваліфікованого рибалки (різного класу), кока або займати інші посади на палубі або в машинному відділенні. За умови використання у рибальстві великотоннажних суден було передбачено можливість заснування курсів у галузі рибальства та навігації на

рівні коледжу, на тому ж рівні, що й курси навчання офіцерів торгового флоту, але зі спеціалізацією з питань рибальства [180].

Також рекомендація № 126 пропонувала державам встановити вимоги до викладацького персоналу у сфері рибальства, який мав складатися з осіб, що мають широку загальну освіту, теоретичну технічну підготовку та достатній відповідний досвід практичного рибальства, на чому наголошувалося особливо; крім того, передбачалися наявність педагогічних здібностей та педагогічної підготовки викладачів. У рекомендації № 126 спеціальну увагу було приділено питанням допрофесійного навчання та короткострокових курсів для працюючих рибалок. Зокрема, передбачено, що з урахуванням вікових обмежень, встановлених Конвенцією МОП № 112 1959 р., у рибальських районах мало здійснюватися допрофесійне навчання дітей шкільного віку, зокрема з питань елементарної матроської практики, основних понять про методи комерційного рибальства та принципів навігації [180].

Короткострокові курси навчання для працюючих рибалок мали допомагати їм підвищувати свою технічну кваліфікацію та знання, опановувати новими методами рибальства та навігації і отримувати право на просування по роботі. Такі короткострокові курси мали бути розраховані для доповнення (а не заміни) основних курсів, передовсім для навчання новим методам рибальства, новим двигунам, снастям та для прискореного навчання в країнах, що розвиваються. Такі курси могли мати формат пересувних (вечірніх, сезонних, денних), із фінансовою компенсацією для працюючих рибалок за час відвідування ними курсів. В ізольованих районах ці курси могли доповнюватися спеціальними курсами по радіо і телебаченню, заочними курсами та відвідуванням рибальських селищ науково-дослідними працівниками та співробітниками служб з поширення знань [180].

Окремо у рекомендації № 126 було визначено підхід МОП до методів навчання рибалок. Ключову роль у цьому пропонувалося відводити практичному навчанню, з обов'язковим використанням рибальських

навчальних суден, з метою проведення навчання в галузі техніки рибальства, навігації, матроської справи, механіки тощо; спеціально підкреслювалося, що ці судна повинні займатися справжніми рибальськими операціями. Додатково рекомендацією передбачалося наявність демонстраційного обладнання, такого як двигуни, снасті, моделі риболовних суден, устаткування майстерень і навігаційні прилади [16, с. 237].

Рекомендація пропонувала заохочувати відвідування учнями риболовних суден з сучасними або спеціальними установками, рибальських дослідних інститутів або рибальських центрів, та не заперечувала проти стажування в морі на борту комерційних риболовних суден. Спеціально підкреслювалося, що теоретичне навчання має бути безпосередньо пов'язане зі знаннями і навичками, необхідними рибалкам [180]. Щодо міжнародного співробітництва рекомендація № 126 пропонувала такі заходи: утворення об'єднаних професійних навчальних закладів або рибальських дослідних центрів; організація міжнародного обміну кадрами, міжнародних семінарів і робочих груп; скерування інструкторів в рибальські школи професійного навчання в інших країнах.

Отже, увага МОП до питань рибальства бере початок з моменту утворення цієї організації та має варіативний характер; тривалий час єдиним джерелом міжнародного регулювання праці рибалок слугували саме конвенції та рекомендації МОП, передовсім спеціалізовані.

2.2. Правове регулювання праці у рибальському секторі в актах ММО та ФАО

Участь МОП у регламентації праці рибалок тривалий час була єдиним механізмом схвалення у цій сфері багатосторонніх міжнародних актів. Однак питання рибальського сектора стали предметом уваги таких спеціалізованих установ ООН як ФАО та Міжурядова морська консультативна організація

(ММКО), що згодом перетворилася на ММО. Ці структури було утворено у 50-х роках ХХ ст.; саме з цього періоду можна констатувати посилення уваги до проблематики рибальського сектора [15, с. 241].

Головним аспектом діяльності цих організацій слід вважати безпеку судноплавства. Співпраця ФАО та ММКО (ММО) почалася з 1961 р. із розробки частин А та В Кодексу безпеки рибальських суден та рибалок, яка у 1968–1974 рр. мала метою врегулювання безпеки рибальства на судах довжиною більш ніж 24 метри. Результатом такого співробітництва стало утворення та періодичний перегляд Рекомендаційного керівництва з проектування, будівництва та обладнання малих рибальських суден, що стосувалися палубних суден довжиною більше 12, але менше 24 метрів. Цей документ декілька разів удосконалювався; остання редакція цього керівництва була видана у 2005 р. як Факультативний посібник ФАО, МОП та ММО із проектування, будівництва та обладнання малих рибальських суден [217].

Водночас, на думку сучасних експертів, досвід ФАО та ММО зі схвалення рекомендаційних актів у сфері організації заходів безпеки для рибалок свідчив, що такі рекомендації, незалежно від їх технічної обґрунтованості та управлінської якості, «не дають адекватної основи, що дозволила б діяти адміністративним органам або реагувати на рівні галузі». Констатується, що незважаючи на розробку ФАО, МОП та ММО інструментів і рекомендацій, що стосуються проектування, конструкції і оснащення риболовних суден (з більш строгими нормативними документами на національному рівні), кількість нещасних випадків у риболовецькій галузі залишається «неприйнятно високою» [264].

Поступово на рівні експертів міжнародних організацій було усвідомлено багатогалузевість питань безпеки у рибальському секторі, що часто розв'язуються несистематично або частинами; при цьому розподіл їх компетенції у сфері забезпечення безпеки дрібномасштабного рибного промислу є невирішеним. Типовою стала ситуація, за якою «компетентні

органи морської адміністрації зазвичай займаються більш великими судами, а рибальські влади – управлінням рибним промислом; при цьому ні ті, ні інші не приділяють належної уваги питанням безпеки невеликих рибальських суден» [201].

Тому вже у 70-х роках ХХ ст. у ММКО було вирішено перейти від рекомендаційних актів до конвенційних норм, що забезпечили б безпеку рибальства, передовсім морського. Таку конвенцію передбачалося зробити за аналогією Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі (СОЛАС) із врахуванням специфіки рибальського судноплавства. Адже, як вказувалося у офіційних звітах ММО, істотні відмінності у структурі та діяльності між рибальськими суднами та іншими типами суден заважали поширити на них вимоги конвенції СОЛАС та Конвенції про торгівельну марку [313]. Тому, на виконання резолюції Асамблеї ММКО А.369 (IX) від 14 листопада 1975 р., Рада ММКО на своїй 36 сесії у червні 1976 р. постановила скликати міжурядову конференцію для розгляду питання про прийняття конвенції з безпеки риболовних суден. Конференція відбулася в 1977 р і її результатом стало підписання Торремоліноської конвенції з безпеки риболовних суден [203].

Торремоліноська конвенція 1977 р. складалася з 14 статей та додатку, що був розподілений на 10 глав, які об'єднували 154 правила, та двох доповнень. Конвенція 1977 р. регламентувала питання сертифікації риболовних суден, видачі відповідних свідоцтв, контролю за станом таких суден, аспекти обміну інформацією та розслідування аварій. У додатку до Конвенції 1997 р., що мав однакову з нею юридичну силу, але спрощений порядок внесення змін, визначалися Правила будівлі та обладнання риболовних суден. Ці Правила визначали: питання ремонту, переобладнання і модернізації суден; порядок видачі та терміну дії свідоцтв; питання конструкції, водонепроникності і обладнання рибальських суден, умови їх експлуатації; системи протипожежних заходів, захисту від затоплення, тривожної сигналізації та забезпечення безпеки; системи вентиляції, нагрівальних пристроїв та шляхів

евакуації; технічні засоби захисту екіпажа; рятувальні засоби, їх кількість і типи, маркування, конструкцію і місткість тощо. Правила також визначили порядок дій екіпажу риболовних суден при аваріях, специфіку навчальних зборів, вчень та тренувань на випадок аварійних ситуацій тощо [203].

Під час Торремоліноської конференції було схвалено 12 рекомендацій у формі керівництв для судноводіїв рибальських суден та 10 резолюцій у формі рекомендацій, зокрема рекомендації щодо вимог до рибальських суден нових типів, щодо рятувальних засобів, щодо навчання і атестації екіпажів риболовних суден, щодо розроблення стандартів безпеки для палубних риболовних суден довжиною менше 24 м тощо. Торремоліноська конвенція передбачала вступ в силу за умови приєднання до неї 15 держав, що об'єднують більш ніж 50% світового рибальського флоту; більшість держав світу, зокрема СРСР, до неї не приєдналися. Зважаючи на відсутність перспектив вступу цієї конвенції в силу її було переглянуто шляхом схвалення Протоколу 1993 р. до Торремоліноської міжнародної конвенції з безпеки риболовних суден 1977 р. (Торремоліноський протокол 1993 р.) [122].

У преамбулі протоколу визнавалося, що «застосування низки вимог до Торремоліноської конвенції створить для деяких держав, що мають значний рибальський флот, труднощі, що може стати перешкодою для вступу конвенції в силу і глобального застосування правил, що входять до неї». Тому метою протоколу було визначено компроміс, для того, щоб «за загальною згодою встановити найвищі практичні норми безпеки риболовних суден, які можуть бути застосовані всіма державами, що мають рибальський флот». Статті Торремоліноського протоколу 1993 р. повністю замінили статті Конвенції 1977 р.; правила додатку до Конвенції 1977 р. були змінені правилами додатку до протоколу 1993 р., усі ці норми повинні були розумітися і трактуватися як єдиний документ [122].

Цей протокол є цікавим документом через низку обставин. У ньому міститься визначення риболовного судна як такого, що використовується в

комерційних цілях для промислу риби, китів, тюленів, моржів або будь-яких інших живих ресурсів моря. При цьому протокол мав застосовуватися лише до морських рибальських суден, що мають право плавати під прапором держави, яка приєдналася до протоколу, у т.ч. тих, що обробляють свій улов. Протокол 1993 р. не мав поширюватися на судна довжиною менше 24 метрів а так само на ті, що використовуються виключно для: спорту чи відпочинку; обробки риби або інших живих ресурсів моря, дослідницьких і навчальних цілей або перевезення риби. При цьому на національному рівні дозволялося певною мірою відступати від його вимог з урахуванням типу, розмірів і способу експлуатації судна. Але при цьому держави закликалися докладати зусиль до того, щоб встановити через ММО однакові норми, які будуть застосовуватися адміністраціями для риболовних суден більше 24 метрів завдовжки, що працюють в одних і тих самих районах, беручи до уваги спосіб експлуатації суден, природні і кліматичні умови [122].

Важливою новелою протоколу 1993 р. став механізм контролю за наявністю свідоцтв про безпеку риболовного судна. За цим актом кожне судно, для якого потрібно свідоцтво, в портах інших держав-учасниць протоколу підлягає контролю, здійснюваному місцевими уповноваженими особами, «з метою встановити, що свідоцтво, видане на підставі відповідних правил, дійсне». Дійсність такого свідоцтва має визнаватися, якщо «немає явних підстав вважати, що є істотна невідповідність між станом судна або його обладнанням, постачанням і даними свідоцтва чи судно або його обладнання та постачання не відповідають певним правилам». За умови виявлення невідповідності або в разі вичерпання терміну дії свідоцтва посадова особа має вжити заходів, щоб судно не вийшло в плавання до тих пір, поки не буде гарантована безпека судна і людей на борту. При цьому контроль у порту держави, що приєдналася до протоколу 1993 р., поширювався на усі іноземні судна незалежно від приєднання держави їх прапору до протоколу 1993 р. [122].

Водночас, за нормами протоколу 1993 р., у разі, якщо в результаті контролю в іноземному порту з'являються підстави для втручання, посадова особа, яка здійснює контроль, мала письмово повідомити консула держави прапора риболовного судна, про всі причини та обставини втручання; про це також мали сповіщатися інспектори або організації, відповідальні за видачу свідоцтв (класифікаційні товариства); факти щодо такого втручання повідомляються ММО. При здійсненні контролю відповідно до протоколу 1993 р. мали докладатися «всі можливі зусилля, щоб уникнути невинуватеної затримки або відстрочки відходу судна»; якщо судно внаслідок цього було невинуватено затримано або його відхід був відстрочений, воно мало право на компенсацію будь-яких понесених втрат або шкоди [122].

У протоколі 1993 р. регламентовано порядок розслідування аварій на судах, на які він поширюється, із вказівкою, що таке розслідування «може допомогти у визначенні того, які зміни було б бажано внести в протокол». Держави зобов'язувалися надавати ММО належну інформацію щодо результатів такого розслідування для розсилки усім зацікавленим державам. Такі звіти або рекомендації ММО, засновані на цій інформації, не повинні були розкривати назву і національну належність залучених суден, або прямо або побічно покладати відповідальність на певне судно або особу [122].

Додаток до Торремоліноського протоколу 1993 р., як і конвенція 1977 р., складався з 10 глав, які загалом відтворювали систему приписів щодо безпеки на рибальських судах, але із певним пом'якшенням відповідних вимог. Торремоліноський протокол 1993 р. мав вступити в силу через 12 місяців після приєднання до нього 15 держав, загальна кількість рибальських суден під прапором яких, що мають довжину більш ніж 24 метри, буде більше ніж 14000 (ця цифра приблизно відповідала 50% світової кількості таких риболовних суден) [306].

У такий спосіб умови вступу в силу протоколу були конкретизовані, порівняно із Торремоліноською конвенцією 1977 р., але це не сприяло вступу в силу відповідних норм безпеки. Станом на 2012 рік до Торремоліноського

протоколу 1993 р. приєдналися: Норвегія (у 1996 р.), Куба (у 1997 р.), Данія (у 1998 р.), Ісландія (у 1998 р.), Швеція (у 1998 р.), Італія (у 2000 р.), Ірландія (у 2001 р.), Іспанія (у 2001 р.), Нідерланди (у 2002 р.), Німеччина (у 2004 р.), Болгарія (у 2005 р.), Сент-Кітс та Невіс (у 2005 р.), Кірибаті (у 2007 р.), Франція (у 2007 р.), Хорватія (у 2008 р.), Ліберія (у 2008 р.), Литва (у 2009 р.); загальний рибальський флот цих 17 держав за відомостями Ллойду, мав приблизно 3237 суден із довжиною більш ніж 24 метри [309]. Відсутність реальної перспективи вступу в силу протоколу 1993 р. призвела до спроб ММО переглянути цей документ для формування хоча б якогось конвенційного механізму у сфері безпеки рибальства.

Зокрема, друга нарада Об'єднаної спеціальної робочої групи ММО та ФАО з рибного промислу і відповідних питань (16–18 липня 2007 р., Рим) під час обговорення питання про безпеку риболовних суден і рибалок рекомендувала, щоб ММО за сприяння ФАО вивчила варіанти, що стосуються виконання Торремоліноського протоколу, з метою його якнайшвидшого вступу в силу. Зазначалося, що незважаючи на всю роботу ФАО у цьому плані, вплив рекомендаційних документів у сфері безпеки риболовства часто є обмеженим (якщо тільки вони не пропагуються постійно), а обов'язкові документи мають незначний вплив без контролю за їх виконанням [201]. Тому на конференції під егідою ММО 9–11 жовтня 2012 р. в Кейптауні, у якій взяли роль делегації 58 держав, було схвалено Угоди про здійснення положень Торремоліноського протоколу 1993 р. до Торремоліноської Конвенції 1977 р. (Кейптаунську угоду 2012 р.). Кейптаунська угода 2012 р. замінює собою протокол 1993 р.; статті Кейптаунської угоди та правила додатків до Торремоліноського протоколу мають розглядатися і тлумачитися спільно як єдиний документ [221].

У Кейптаунській угоді 2012 р. встановлено вимоги до конструкції, водонепроникності, остійності і непотоплюваності рибальських суден, до їх механічних і електронних установок, до протипожежного захисту, їх рятувальних засобів і пристроїв, до навігаційного і радіо устаткування

риболовних суден [232]. Також в угоді було визначено вимоги щодо огляду риболовних суден та видачі свідоцтв, форми свідоцтва про безпеку риболовного судна та свідоцтва про вилучення. Ключовою відмінністю угоди 2012 р. стало те, що положення додатків до неї мали застосовуватися до нових суден, які будуть побудовані з моменту вступу документа в силу [221].

Кейптаунська угода 2012 р. також дозволила національним адміністраціям відповідно до затверджених ними та наданих ММО планів поступово запроваджувати вимоги її розділів VII «Рятувальні засоби та пристрої», VIII «Аварійні процедури, збори та тренування» та X «Суднове навігаційне обладнання та механізми» але не триваліше 5 років; для розділу IX «Радіозв'язок» перехідний період було встановлено у 10 років.

Також угодою 2012 р. було надано право національним адміністраціям виключати зі сфери дії угоди риболовні судна, враховуючи специфіку їх типу, умов клімату та загальних навігаційних ризиків в їх зоні промислу. Відповідні виключення можуть поширюватися на судна, що ведуть промисел у національних виключних економічних зонах держави прапора та у загальних зонах рибальства, встановлених за угодою прибережних держав [232]. Цим передбачалося поширення Кейптаунської угоди 2012 р. найперше на океанічне рибальство поза водами держави прапора судна. Серед 6-и резолюцій, схвалених під час конференції ММО 2012 р. у Кейптауні, містився заклик до Генерального секретаря ММО з проханням про підготовку консолідованого тексту чинних норм Кейптаунської угоди 2012 р., Торремоліноського протоколу 1993 р. та Торремоліноської конвенції 1977 р для його наступного представлення на затвердження Комітету з безпеки на морі ММО [221].

Кейптаунська угода 2012 р. мала вступити в силу через 12 місяців після приєднання до неї 22 держав, загальна кількість рибальських суден під прапором яких, що мають довжину більш ніж 24 метри та оперують у відкритому морі, буде більше ніж 3600. Станом на 2014 рік до Кейптаунської угоди 2012 р. приєдналися Ісландія (у 2013 р.), Нідерланди (у 2014 р.),

Норвегія (у 2013 р.), ці три держави мають 570 суден, що відповідають критеріям конвенції 2012 р. [309]. Така динаміка не є оптимістичною, водночас, зважаючи на ситуацію з приєднанням до Торремоліноського протоколу (який з 2012 р. став закритим для приєднання), Кейптаунська угода має реальні шанси вступити в силу через 10 –15 років (якщо її норми ще зберігатимуть актуальність для забезпечення безпеки рибальства).

Увагу ММО було звернуто не лише на питання безпеки експлуатації риболовних суден, а й на підготовку їх екіпажів. Фактично ці питання було врегульовано Конвенцією МОП про свідоцтва щодо кваліфікації рибалок № 125 від 21 червня 1966 р.; водночас ММО вважала за доцільне схвалити спеціальну угоду щодо підготовки рибалок, аналогічну Міжнародній конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти, схваленій під егідою ММО у 1978 р. (Конвенція ПДНВ 1978 р.) [95]. На спеціальній конференції ММО 7 липня 1995 р. було підписано Міжнародну конвенцію про стандарти підготовки, дипломування та несення вахти екіпажами рибальських суден (Конвенцію STCW-F); цікаво, що у преамбулі Конвенції STCW-F згадано про роль Конвенції ПДНВ 1978 р. Конвенція STCW-F складається з статей та Додатку, який є невід’ємною частиною STCW-F, але має спрощену процедуру внесення змін державами під егідою ММО; додаток визначає деталі сертифікації персоналу риболовних суден [96].

Метою Конвенції STCW-F було визначено забезпечення того, щоб, з точки зору охорони людського життя і збереження майна на морі, а також захисту морського середовища, персонал морських риболовних суден мав належну кваліфікацію і був здатний виконувати свої обов’язки. Конвенція STCW-F поширила застосування на персонал, працюючий на морських риболовних суднах, які мають право плавати під прапором держави-учасниці. При цьому морське риболовне судно визначене у конвенції як риболовне судно інше, ніж ті, що плавають виключно у внутрішніх водах, в межах захищених вод або в безпосередній близькості до них, або в районах чинності портових правил. Загалом під риболовним судном Конвенція

STCW-F розуміє будь-яке судно, що використовується на комерційній основі для промислу риби або інших живих ресурсів моря [96].

Крім категорій водних просторів, ужитих у Конвенції ООН 1982 р., Конвенція STCW-F запроваджує категорії захищених та обмежених вод. Вона визначає обмежені води як води поблизу держави, визначені її національною адміністрацією, в яких, як припускається, існує ступінь безпеки, що дозволить встановити стандарти кваліфікації і дипломування капітанів і осіб командного складу риболовних суден на більш низькому рівні порівняно з тим, який необхідний для роботи поза цими визначеними межами; при визначенні обмежених вод національна адміністрація повинна брати до уваги посібник, розроблений ММО. Категорія захищених вод наявна і в Конвенції ПДНВ, але захищені води у STCW-F є унікальним феноменом полегшення прибережного рибальства.

Конвенція STCW-F 1995 р. декларувала скасування інших двосторонніх та багатосторонніх угод у сфері сертифікації рибалок; тому держави, що до неї приєдналися, не мали застосовувати у відносинах між собою норми Конвенції МОП № 125; якщо б Торремоліноська конвенція вступила в силу, то вказана норма торкалася б її приписів про атестацію рибалок. Наступні акти МОП містять вказівки щодо сертифікації рибалок саме на Конвенцію STCW-F, а не на Конвенцію МОП № 125.

Як і Торремоліноський протокол 1993 р. та Кейптаунська угода 2012 р., Конвенція STCW-F передбачала механізми контролю її дотриманням на риболовних суднах компетентною владою в іноземних портах держав, що приєдналися до цієї конвенції. Метою такої перевірки має бути встановлення того, що всі працюючі на судні особи, які згідно з конвенцією STCW-F повинні мати сертифікати, мають такі сертифікати або відповідні пільгові дозволи. У разі, якщо будь-який недолік пов'язаний з цими сертифікатами, не усунений і цим створюється небезпека для людей, майна або навколишнього середовища, влада держави порту, яка здійснює контроль, має вжити заходів,

щоб судно не вийшло в море до тих пір, доки ці вимоги не будуть виконані настільки, щоб усунути таку небезпеку [310].

Про факти, що стосуються вжитих заходів, негайно повідомляють Генеральному секретареві ММО. При здійсненні контролю вживаються всі можливі заходи для уникнення необґрунтованого затримання або необґрунтованої відстрочки відходу судна. Конвенція STCW-F спеціально вказує на те, щоб суднам, які плавають під прапором держави, що не є учасницею цієї конвенції, не створювалися більш сприятливі умови, ніж суднам під прапором держави, що бере участь у конвенції STCW-F. У Конвенції STCW-F також передбачена потреба встановлення державами-учасницями процедур «неупередженого розслідування будь-яких випадків некомпетентності, дій або упущень, що стали відомими, які можуть становити безпосередню загрозу охороні людського життя або схоронності майна на морі або морському середовищу, з боку власників сертифікатів або підтверджень, виданих цією державою, у зв'язку з виконанням ними обов'язків, передбачених сертифікатами, а також для вилучення, припинення чинності та анулювання таких сертифікатів з цієї причини і для відвернення шахрайства» [310].

Крім того, кожна сторона мала передбачати покарання або дисциплінарні заходи на випадок, коли положення її національного законодавства, що вводять в чинність цю конвенцію, не дотримуються щодо суден, які мають право плавати під її прапором, або щодо персоналу риболовних суден, належно сертифікованого цією стороною. Такі покарання або дисциплінарні заходи мають передбачатися у випадках, коли:

- судновласник, агент власника або капітан найняли особу, яка не має сертифіката, якого вимагає Конвенція STCW-F;
- капітан допустив, щоб на будь-якій посаді будь-яка функція або робота, яка має виконуватися особою з сертифікатом, виконувалася особою, яка не має сертифіката або пільгового дозволу;

- особа, шляхом обману або подання підроблених документів, була найнята для виконання на будь-якій посаді будь-якої функції або роботи, яка повинна виконуватися особою, що має сертифікат або пільговий дозвіл.

Крім того, у Конвенції STCW-F державам-учасницям, після консультації з ММО і при її сприянні, приписувалося надавати підтримку тим державам, які звертаються з проханням про надання технічної допомоги щодо:

- підготовки адміністративного і технічного персоналу;
- заснування навчальних закладів підготовки персоналу рибальських суден, їх оснащення обладнанням і посібниками;
- розробки відповідних програм підготовки, включаючи проходження практики на морських риболовних суднах;
- вжиття інших заходів з підвищення кваліфікації персоналу риболовних суден, переважно на національній, субрегіональній або регіональній основі [310].

Конвенція STCW-F у Додатку містить визначення капітана як особи, що командує риболовним судном, та визначення особи командного складу як «члена екіпажу, що не є капітаном і призначається таким згідно з національним законодавством або правилами, або за відсутності такого призначення, згідно з колективним договором або звичаєм»; надаються визначення вахтового помічника капітана, механіка, старшого та другого механіка та радіооператора. У Додатку до STCW-F визначено порядок отримання персоналом риболовних суден сертифікатів, що «видаються лише в разі виконання вимог щодо стажу роботи, віку, стану здоров'я, підготовки, кваліфікації та іспитів відповідно до цих правил». Цікаво, що при цьому будь-який сертифікат, що видається власнику згідно з положеннями Конвенції ПДНВ 1978 р. для роботи на посаді старшого механіка, механіка або радіооператора, вважається таким, що відповідає сертифікату для риболовних суден (для капітанів та їх помічників це правило не діє) [310].

Також Додаток визначає специфіку контролю владою порту; такий контроль передбачає перевірку наявності сертифікатів або пільгових дозволів

та оцінку здатності персоналу риболовного судна дотримуватися передбачених Конвенцією STCW-F норм несення вахти, якщо «є очевидні підстави вважати, що такі норми не дотримуються» у випадках:

- зіткнення судна, посадки на мілину або торкання ґрунту;
- скидання з судна заборонених конвенціями речовин;
- безладного або небезпечного маневрування судна без дотримання шляхів руху за вимогами ММО, безпечної навігаційної практики і процедур;
- утворення при експлуатації судна іншої небезпеки для людей, майна або навколишнього середовища [310].

Крім вказаних підстав посиленого контролю, у додатку до STCW-F вказано на недоліки, які можуть вважатися такими, що створюють небезпеку та можуть стати підґрунтям для затримання судна:

- відсутність у осіб, що повинні мати сертифікати, належних сертифікатів або пільгових дозволів;
- невиконання судном приписаних національною адміністрацією вимог щодо несення вахти на ходовому містку або в машинному відділенні;
- відсутність у складі вахти особи із кваліфікацією щодо навігаційного обладнання, радіозв'язку в цілях безпеки або відвернення забруднення;
- відсутність можливості забезпечити вахти складом, що відпочив [310].

При цьому сертифікати, видані державою, що не є стороною Конвенції STCW-F, або за її уповноваженням, не визнаються. Водночас у випадках крайньої необхідності національна адміністрація, якщо це не створює небезпеки для людей, майна або навколишнього середовища, може видавати пільговий дозвіл, який дозволяє особі працювати на певному риболовному судні не більше шести місяців, на посаді для якої вона не має сертифіката, за умови, що ця особа «має належну кваліфікацію, яка відповідає національним вимогам щодо забезпечення безпеки» [96].

Додаток до STCW-F зобов'язує держави обмінюватися інформацією про процедури та наслідки сертифікації рибалок та контролю суден; вести реєстр або реєстри всіх сертифікатів і підтверджень, виданих національними

адміністраціями. Водночас Конвенція STCW-F не перешкоджає державам зберігати існуючі або приймати нові методи теоретичної і практичної підготовки рибалок, включаючи ті, що охоплюють стаж роботи на судні та організацію суднової служби і спеціально враховують технічний прогрес і особливі типи суден, за умови, що досвід роботи на судні, рівень знань і кваліфікації щодо навігаційного і технічного управління судном забезпечують ступінь безпеки на морі і мають запобіжну дію в частині відвернення забруднення на рівні вимог STCW-F. Держави-учасниці STCW-F додатково мають забезпечити регулярну перевірку програм, які включають навчання і практичну підготовку, необхідні для досягнення стандартів компетентності рибалок для забезпечення їх ефективності [310].

У Додатку до STCW-F детально регламентовано процедури сертифікації капітанів, осіб командного складу, механіків і радіооператорів риболовних суден. Для цих категорій рибалок встановлено обов'язкові мінімальні вимоги для сертифікації (вікові, медичні показники) та мінімальні знання, необхідні для отримання сертифіката, викладені у формі програми екзаменаційних вимог, що висувуються до кандидатів на отримання сертифіката. Вимоги до капітанів та їх вахтових помічників відрізняються залежно від того, чи буде судно вести промисел у обмежених чи необмежених водах [96].

Наприклад, програма для капітана, що буде діяти у необмежених водах, має включати: планування рейсу і плавання в будь-яких умовах; визначення місцеположення; несення вахти, зокрема «глибоке знання змісту, застосування і цілей Міжнародних правил попередження зіткнення суден у морі 1972 р.»; судноводіння з використанням радіолокатора; гіро- і магнітні компаси; метеорологію та океанографію; маневрування й керування риболовним судном; будова і остійність судна; обробку й розміщення улову; силові установки суден; протипожежну безпеку і засоби пожежогасіння; дії в аварійній ситуації; медичну допомогу; англійську мову; зв'язок; рятування людей та морське право [310].

Конвенція STCW-F вимагає від капітана знання міжнародного морського права в рамках міжнародних угод і конвенцій тією мірою, якою вони стосуються його конкретних обов'язків і відповідальності, особливо щодо забезпечення безпеки морського середовища. Особлива увага при цьому має приділятися:

- документам, наявність яких на риболовних суднах вимагається міжнародними конвенціями, порядку їх отримання і терміну дії;
- обов'язкам, що випливають з Торремоліноського протоколу 1993 р.;
- обов'язкам, що випливають з вимог глави V Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі (СОЛАС) 1974 р.;
- обов'язкам, що випливають з додатків I і V до Міжнародної конвенції по запобіганню забрудненню з суден 1973 р., зміненої Протоколом 1978 р.;
- морським санітарним деклараціям, Міжнародним санітарним правилам;
- обов'язкам, що випливають з Конвенції про Міжнародні правила попередження зіткнень суден в морі 1972 р.;
- іншим міжнародним документам, щодо забезпечення безпеки судна й екіпажу, а також змісту Посібника для торговельних суден з пошуку і рятування (МЕРСАР) та частини А Кодексу ФАО, МОП та ММО з безпеки рибалок і риболовних суден [310].

Обсяг знань національного морського законодавства капітаном має визначатися на розсуд держави, однак має бути передбачене знання національних заходів, спрямованих на виконання застосовних міжнародних угод і конвенцій [96]. Указані вимоги до знань морського права прямо не згадують, як бачимо, про конвенції МОП щодо праці рибалок.

Конвенція STCW-F у додатку до неї також регламентує питання початкової підготовки усього персоналу риболовних суден з питань безпеки, для чого встановлює вказівки для власників і операторів риболовних суден, капітанів і вахтового персоналу. Зокрема, на капітана кожного риболовного судна покладено обов'язок належної організації безпечної ходової навігаційної вахти. Вахтові помічники капітана, під загальним керівництвом

капітана, несуть відповідальність за безпечне судноводіння під час своєї вахти, приділяючи особливу увагу заходам з уникнення зіткнення і посадки на мілину; додаткову увагу норм додатку до STCW-F звернуто на безпеку при прямуванні в район промислу або з цього району, на захист морського середовища, на якірну вахту, радіовахту тощо [310].

Капітан і вахтовий помічник зобов'язуються «чітко уявляти собі серйозні наслідки експлуатаційного або аварійного забруднення морського середовища і вживати всіх можливих застережних заходів для відвернення такого забруднення, особливо в тих випадках, коли це передбачено відповідними міжнародними і портовими правилами». Крім того, вахтовий помічник капітана повинен вживати відповідних заходів і повідомляти капітана у тих випадках, коли несприятливі зміни погоди можуть вплинути на безпеку судна, включаючи умови, які призводять до обледеніння [310].

У додатку до STCW-F встановлено, що присутність лоцмана на борту не звільняє капітана або вахтового помічника капітана від їх функцій і обов'язків із забезпечення безпеки судна. Капітан і лоцман повинні обмінюватися інформацією щодо плавання, місцевих умов і характеристик судна; капітан і його вахтовий помічник повинні працювати в тісному контакті з лоцманом і уважно стежити за місцеположенням і рухом судна.

Крім того, вахтовий помічник капітана, відповідно до вимог додатку до STCW-F, повинен враховувати і реагувати на такі фактори:

- інші судна, зайняті промислом, і їхні знаряддя лову, маневрові характеристики свого судна, зокрема його вибіг і діаметр циркуляції на швидкості вільного ходу і зі знаряддями лову, що знаходяться за бортом;
- безпека екіпажу на палубі;
- негативний вплив на безпеку судна та екіпажу зменшення остійності і надводного борту, викликаного надмірними силами при проведенні промислових операцій, обробці і розміщенні улову, а також при незвичайному стані моря і погоди;
- близькість морських споруд, з особливим врахуванням зон безпеки;

- затонулі судна й інші підводні перешкоди, що можуть становити небезпеку для знарядь лову [310].

Конвенцію STCW-F було схвалено на Міжнародній конференції ІМО щодо стандартів підготовки, дипломування та несення вахти екіпажами рибальських суден 26 червня – 7 липня 1995 р. (Україна на цій конференції, серед іншого, брала участь у діяльності мандатного комітету). Крім конвенції, на конференції було також схвалено декілька резолюцій: «Підготовка операторів радіо для глобальних морських систем безпеки та навігації (GMDSS)» № 1; «Підготовка на учбових радарах» № 2; «Керівництво та рекомендація для екіпажу рибальських суден» № 3; «Палубна підготовка на рибальських суднах довжиною 24 метри та більше» № 4; «Підготовка екіпажу рибальських суден щодо особистих рятувальних засобів» № 5; «Підготовка та сертифікація екіпажу великих рибальських суден» № 6; «Вимоги до офіцерів машинної вахти та умови несення вахти» № 7; «Забезпечення участі жінок у рибальській промисловості» № 8; «Людські відносини» № 9 [309; 303].

Станом на липень 2014 р. до конвенції STCW-F приєдналися: Данія (у 1998 р.), Ісландія (у 2002 р.), Іспанія (у 2009 р.), Канада (у 2010 р.), Кірибаті (у 2007 р.), Конго (у 2013 р.), Латвія (у 2007 р.), Литва (у 2012 р.), Мавританія (у 2008 р.), Марокко (у 2009 р.), Намібія (у 2008 р.), Норвегія (у 2006 р.), Палау (у 2011 р.), Росія (у 1996 р.), Сьєрра-Леоне (у 2008 р.), Сирія (у 2005 р.), Україна (з 4 вересня 2002 р.) та Фарерські острови (разом із Данією у 1998 р.); ці країни разом охоплюють 4,12 % торгівельного флоту (офіційних відомостей про тоннаж рибальського флоту ІМО не надає) [309]. Україна приєдналася до STCW-F 1995 р. законом від 17 січня 2002 р. № 2993-III [164]. Після приєднання Палау до STCW-F цей акт вступив у силу з 29 вересня 2012 р., адже ця конвенція мала набути чинності через 12 місяців після дати, на яку не менше 15 держав приєдналися до неї (без вимог щодо тоннажу або кількості суден риболовного флоту під прапором цих держав).

Після схвалення Конвенції STCW-F спільна робоча група ФАО, ММО та МОП переглянула Керівництво з підготовки та сертифікації персоналу риболовних суден для його узгодження з конвенційними вимогами; указане Керівництво поширюється на більшу кількість рибалок, зокрема на тих, що працюють на невеликих суднах; переглянута версія Керівництва була схвалена ММО, МОП та ФАО у 2000 р. та опублікована у 2001 р. [264].

Після підписання Конвенції STCW-F важливим аспектом роботи ММО та ФАО, що стосується безпеки риболовних суден і рибалок, залишилася публікація технічних документів, циркулярів та інших документів з питань рибальства. На додаток до різноманітного й широкого кола публікацій, що стосуються проектування, конструкції і оснащення риболовних суден, які безпосередньо пов'язані з безпекою, ФАО також опублікувала низку звітів, про підвищення безпеки в морі і провела всебічне дослідження впливу управління рибальством на безпеку моряків [301].

ФАО у цей період також здійснила кілька регіональних проектів з безпеки риболовних суден і рибалок і брала участь у міжнародних та регіональних конференціях і семінарах з цього питання. Останні ініціативи охоплюють: регіональний семінар з дрібного рибного промислу в південно-західній частині Індійського океану (Мороні, Коморські Острови, грудень 2006 р.) у співпраці з Національним директором морських ресурсів Коморських Островів; регіональний семінар для регіону Латинської Америки і Карибського басейну, спільно з Латиноамериканської організацією розвитку рибальства (Паїта, Перу, липень 2007 р.)

Семінари підвищили обізнаність політичних діячів і урядів цього регіону про масштаби проблеми і прийняли рекомендації, що вказують на необхідність: політичної волі щодо розроблення відповідного законодавства з безпеки рибалок; утворення баз даних про нещасні випадки з рибалками; урахування безпеки рибалок в управлінні рибальством [301].

Іншим важливим документом став Кодекс ФАО, МОП та ММО з безпеки рибалок і рибальських суден, розроблений цими трьома

організаціями, та Кодекс ФАО з ведення відповідального риболовства, прийнятий 31 жовтня 1995 р. Конференцією ФАО [201]. Цей акт є, на думку експертів, «необхідною структурою для національних і міжнародних зусиль із забезпечення сталого використання водних живих ресурсів у гармонії з навколишнім середовищем». Кодекс є добровільним і розглядає питання безпеки та охорони здоров'я в рибпромисловій галузі; в ньому наголошується, що безпеку на рибному промислі не можна відокремити від управління промислом [301].

Частина А Кодексу містить керівництво щодо розроблення національних стандартів та програм підготовки рибалок, а також стандарти їх безпеки та здоров'я; частина В передбачає стандарти обладнання риболовних суден [272]. Також варто ще раз назвати Факультативний посібник ФАО, МОП та ММО із проектування, будівництва та обладнання малих рибальських суден 2005 р. [217]. ФАО разом з МОП та ІМО розробили й нові стандарти безпеки для невеликих рибальських суден, які не підпадають під переглянуті кодекс і керівництво 2005 р., а саме – Рекомендації з техніки безпеки для палубних риболовних суден довжиною менше 12 метрів і безпалубних риболовних суден 2012 р. Видання являє собою звід рекомендацій з техніки безпеки при проектуванні, будові, оснащенні палубних і безпалубних риболовних суден, а також з тренування команди і захисту від людей нещасних випадків [301].

Рекомендації 2012 р. з'явилися після того, як Комітет з безпеки мореплавства ММО на своїй 79-й сесії ухвалив рішення включити до програми роботи Підкомітету з остійності, вантажної марки й безпеки риболовних суден (SLF) новий пункт високого пріоритету «Безпека малих риболовних суден». Метою цих Рекомендацій з безпеки було визначено надання інформації з проектування, будівництва, обладнання, підготовки та захисту персоналу малих риболовних суден з метою заохочення безпеки судна та безпеки і здоров'я екіпажу [301].

Рекомендації 2012 р. не можуть слугувати заміною національних законів і правил, але можуть бути керівництвом для тих, хто займається створенням

таких законів і правил. Кожний компетентний орган, відповідальний за безпеку суден, повинен забезпечити, щоб положення цих Рекомендацій 2012 р. з безпеки були адаптовані до конкретних вимог з урахуванням розміру і типу суден, їх передбачуваної експлуатації та району експлуатації. Попередньо, для визначення форм врахування Рекомендацій 2012 р. компетентний орган має провести консультації з власниками суден і рибалками, а також організаціями, які їх представляють, та іншими відповідними сторонами, такими як проектувальники, будівельники суден і виробники устаткування. Для праці рибалок мають значення ті глави Рекомендацій 2012 р., що стосуються захисту екіпажу, рятувальних засобів, порядку дій рибалок при аваріях і підготовку з питань безпеки, приміщень для екіпажу та укомплектування екіпажем, його підготовки й компетентності (глави 7, 9, 11, 12 тощо) [301].

Примітно, що Додаток XXXIV Рекомендацій 2012 р. закріпив провідну роль ММО у майбутньому розвитку стандартів безпеки рибалок. Так, ММО приписувалося виступати центром координації пропонованих поправок до Рекомендацій з безпеки і, зокрема, Секретаріат ММО мав взяти на себе отримання будь-яких пропонованих поправок, розсилку їх організаціям і зіставлення отриманих від них зауважень. Будь-які майбутні об'єднані засідання ФАО, МОП та ММО приписувалося, по змозі, проводити у зв'язку із засіданням Підкомітету ММО – SLF. Водночас будь-які пропоновані поправки щодо безпеки рибалок мають підлягати остаточного схваленню з боку відповідних органів трьох організацій [301].

2.3. Кодифікація правового регулювання праці у рибальському секторі під егідою МОП

Сучасний етап міжнародно-правового забезпечення праці рибалок почався у МОП з 2002 р. коли керівним органом (Адміністративною радою)

МОП на її 283-ої сесії у березні 2002 р. було вирішено включити до порядку денного 92-ої сесії Міжнародної конференції праці (МКП) МОП на 2004 р. питання щодо стандарту праці рибалок у форматі конвенції та рекомендації. Комітетом з рибальського сектора МКП МОП було підготовлено дві доповіді «Праця у рибальському секторі» до 92-ої сесії МКП; на цій сесії вони були розглянуті, із перенесенням питання на 93-тю сесію МКП 2005 р. На базі цих доповідей та пропозицій Тристоронньої наради експертів з рибальського сектора (13–17 грудня 2004 р.) була розроблена доповідь, що містила проект конвенції та рекомендації МОП із праці у рибальському секторі [317, р. 19].

Цікаво, що запропонований проект потім отримав назву «такого, що обговорювався найдовше у історії МОП» [278]. Дійсно, за практикою цієї організації вже запропоновані до розгляду проекти конвенцій зазвичай швидко ухвалюються представниками держав; незгода держав із проектом здебільшого виражається в ухиленні від ратифікації, а не у голосуванні проти проекту конвенції. Тому доволі незвичним був той факт, що на 93-й сесії МКП при голосуванні за проект конвенції не було набрано кворуму; значна частина делегацій держав утрималася від голосування; передовсім це були держави Південної та Східної Азії. Тому питання конвенції про працю в рибальському секторі в МОП було перенесено на 96-ту сесію МКП 2007 р. [278].

Таку ситуацію із голосуванням дослідники пояснюють не «технічними причинами» (такою є офіційна позиція МОП), а побоюваннями держав через долю невеликих та субстандартних суден, які сьогодні становлять більшість у рибальському секторі, а також через «побоювання глобальних стандартів» у секторі, якій традиційно діяв поза ретельним міжнародним регулюванням [8, с. 20]. Так, індійські фахівці у 2005 р. назвали проект конвенції «занадто ретельним та важким в імплементації»; представники роботодавців у МОП назвали проект «ретельним, неефективним та негнучким» [278]. Саме тому в 2005–2007 рр. у МОП розробляли систему винятків та гнучких механізмів, які би дозволили, не змінюючи формально

вимоги конвенції, істотно лібералізувати їх застосування на національному рівні.

Водночас цікавим технічним наслідком голосування держав на сесії МКП 16 червня 2005 р. стало схвалення рекомендації МОП № 196 про працю в морському рибальстві, яка мала розвивати приписи відповідної не схваленої конвенції та навіть містила у преамбулі посилання на неї. Цією рекомендацією, зокрема, було переглянуто рекомендацію МОП № 7 1920 р., але вона не згадувала про рекомендацію МОП № 126 [295]. Характерно, що після схвалення конвенції про працю в рибальському секторі у 2007 р. рекомендацію № 196 було замінено рекомендацією № 199 про працю в рибальському секторі, яка містила майже аналогічний із рекомендацією № 196 текст (різниця була у преамбулі та двох кінцевих статтях) [296]. Окремий аналіз змісту рекомендації № 196 не є доцільним; цей акт істотно не вплинув на розвиток механізмів праці у рибальському секторі за час його чинності, але сам прецедент схвалення рекомендаційного акта до укладання відповідної угоди для МОП є унікальним.

Така ситуація сприяла схваленню на 96-й сесії МКП Конвенції МОП про працю в рибальському секторі № 188 від 14 червня 2007 р. Одразу слід вказати, що процедури приєднання, денонсації та перегляду Конвенції № 188 є аналогічними до встановлених у конвенціях МОП №№ 112, 113, 114, 125, 126; утім, відмінність полягала у порядку її вступу в силу. За ч. 2 ст. 48 Конвенції № 188 вона набуває чинності через 12 місяців після дати реєстрації Генеральним директором документів про ратифікацію від десяти держав МОП, вісім із яких є прибережними державами [82].

Надалі, як і інші конвенції МОП, ця конвенція набуватиме чинності для кожної держави МОП через 12 місяців після дати реєстрації її документа про ратифікацію. За змістом ст.ст. 46–53 Конвенції № 188 держава може денонсувати її лише через десять років після приєднання; ця конвенція переглядає конвенції МОП №№ 112, 113, 114 та 126 [6, с. 21].

Адміністративна рада Міжнародного бюро праці отримала можливість подавати Генеральній конференції доповідь про застосування Конвенції № 188 та розглядати доцільність включення до порядку денного МКП питання про її перегляд цілком або частково [82]. Першою Конвенцією № 188 ратифікувала Боснія і Герцеговина – 4 лютого 2010 р.; потім до цього акта приєдналися Аргентина (15 вересня 2011 р.), Марокко (16 травня 2013 р.) та Південно-Африканська Республіка (20 червня 2013 р.) [281]. Усі ці держави є прибережними, три останні розповсюджують свій прапор на потужний рибальський флот та мають у власних морських виключних економічних зонах рибні запаси глобального значення.

Таке позбавлення процесів приєднання до Конвенції МОП № 188 дозволяє оптимістично оцінювати перспективу її вступу в силу упродовж найближчих 3 –5 років та зумовлює потребу детального аналізу відповідного документа. Таке дослідження варто проводити у кількох вимірах: 1) порівняння вимог Конвенції № 188 із вимогами попередніх конвенцій МОП №№ 112, 113, 114, 126; 2) порівняння вимог Конвенції № 188 та рекомендації № 199, схваленої у її розвиток; 3) порівняння вимог та механізмів Конвенції № 188 та Конвенції МОП про працю в морському судноплавстві 2006 р. (КПМС-2006) [83].

Конвенція № 188 складається з преамбули, 54 статей, об'єднаних у дев'ять частин, та трьох додатків – «Еквівалентність вимірів», «Трудовий договір рибалки» та «Приміщення для екіпажу на борту рибальських суден». Конвенція (на противагу КПМС-2006) не містить рекомендаційних положень; порядок перегляду обов'язкових норм додатків є спрощеним, порівняно з основним текстом угоди, адже це може робити МКП за пропозицією Адміністративної ради Міжнародного бюро праці щодо поправок, розроблених тристоронньою нарадою експертів. Рішення про прийняття цих пропозицій приймається двома третинами голосів, поданих делегатами, присутніми на МКП, включаючи не менше половини держав, які ратифікували Конвенцію № 188; держави МОП можуть зупинити дію таких

поправок для себе (ст. 45 конвенції № 188) [191, с. 70]. Це свідчить про те, що механізми цієї конвенції є відмінними від КПМС-2006, у якій більшість конкретних вимог, викладених у формі зобов'язуючих правил і стандартів та рекомендаційних керівних принципів, міститься у Кодексі, що став додатком до КПМС-2006 із спрощеним порядком внесення змін [82].

Конвенція № 188 має специфічні механізми дії, застосування й забезпечення дотримання. У ст.ст. 40–44 цього акта передбачено юрисдикцію держав, що приєдналися до неї, над судами, що плавають під її прапором «за допомогою створення системи забезпечення дотримання норм цієї Конвенції, включаючи, залежно від обставин, інспектування, звітність, моніторинг, процедури розгляду скарг, належні санкції й виправні заходи» та видачу для окремих категорій рибальських суден спеціального документа, що підтверджує інспектування судна. Проводити інспекційні перевірки й видавати відповідні документи, за нормами конвенції, можуть як державні установи, так і залучені організації (кваліфікаційні товариства) [270].

Водночас, на противагу конвенціям, схваленим під егідою ММО, та КПМС-2006 Конвенція № 188 не уповноважила владу держав, що приєдналися до неї, повноцінно контролювати дотримання конвенції на іноземних суднах у власних портах та водах із правом застосування санкцій до порушників. Держава, в порт якої заходить іноземне рибальське судно у звичайному порядку своєї діяльності або через оперативні причини, може діяти з питань контролю дотримання Конвенції № 188 лише у випадку, коли вона «одержує скаргу або відомості, які свідчать про те, що це рибальське судно не відповідає нормам цієї конвенції». Така скарга «може подаватися рибалкою, професійним органом, асоціацією, профспілкою або, загалом, будь-якою особою, зацікавленою у безпеці судна» [82].

Водночас, навіть в умовах отримання скарги, держава порту «не може без вагомих на те підстав піддавати арешту або затримці це рибальське судно», вона лише «може направити уряду держави прапора судна доповідь, і копії – Генеральному директорові Міжнародного бюро праці, та вжити

заходів, необхідних для поліпшення умов на борту судна, які створюють явну загрозу для безпеки та здоров'я рибалок». При цьому держава порту має повідомити найближчого представника держави прапора та, якщо можливо, забезпечує присутність такого представника. Варто додати, що Конвенція № 188, утім, не передбачає режиму найбільшого сприяння для рибальських суден під прапором держав, що до неї не приєдналися [82]; тому реагування на скарги державою порту має здійснюватися й щодо суден під прапором держав, що не приєдналися до цієї конвенції.

Сфера застосування Конвенції № 188 визначена у її ст.ст. 2–5, і саме ці норми зазнали істотних змін порівняно із проектом конвенції, який не був схвалений МКП у 2005 р. За загальним правилом, Конвенція № 188 застосовується до всіх рибалок і всіх рибальських суден, зайнятих промисловим рибальством. Під «рибалкою» конвенція визначає будь-яку особу, яка працює за наймом чи є зайнятою на будь-якій посаді або виконує роботу на борту будь-якого рибальського судна, включаючи осіб, які працюють на борту судна й оплачуються за принципом пайової участі в улові, але крім лоцманів, особового складу військово-морського флоту, інших осіб, які перебувають на постійній державній службі, берегового персоналу, що виконує роботи на борту рибальського судна, а також спостерігачів рибних промислів; «рибальське судно» визначене у Конвенції № 188 як «будь-яке судно або катер будь-якого типу, незалежно від форми».

Можна стверджувати, що визначення рибалок подібне до дефініцій, що містилися у попередніх спеціалізованих актах МОП, але більш деталізоване. Фактично визначення рибальського судна у Конвенції № 188 стає оціночним, адже «у разі виникнення сумнівів щодо того, чи дійсно судно займається промисловим рибальством», це питання має вирішуватися компетентним органом після проведення консультацій; саме «промислове рибальство» у конвенції визначено як «всі види видобутку риби, включаючи видобуток у ріках, озерах і каналах, за винятком рибальства для особистого споживання та розважального рибальства». Водночас опосередковано вказується, що таке

судно має мати довжину 24 м і більше, адже для дрібніших суден держави можуть на свій розсуд «повністю або частково поширювати захист», передбачений у Конвенції № 188 [82].

Але Конвенція № 188 дозволяє державам і виключити з її вимог, повністю або частково, рибальські судна, що ведуть промисел у басейнах рік, озерах і каналах, а також «обмежені категорії рибалок або рибальських суден». Це можливо, якщо застосування Конвенції № 188 «спричиняє конкретні проблеми істотного характеру з огляду на особливі умови служби рибалок або експлуатації відповідних рибальських суден». При цьому у випадку таких виключень та «в міру практичної можливості» органи таких держав, залежно від обставин, мають вживати заходів для поступового поширення вимог конвенції на відповідні категорії рибалок і рибальських суден. Про такі виключення, їх причини та заходи щодо поступового впровадження такі держави мають повідомляти до МОП у своїй першій доповіді про застосування Конвенції № 188 та усіх наступних доповідях з цього акта [82].

Водночас до Конвенції № 188 було включено ст. 4, за якою державам-учасникам фактично дозволялося не запроваджувати приписи конвенції «одразу» «через конкретні проблеми істотного характеру, пов'язані з недостатньо розвиненою інфраструктурою чи установами». У таких випадках держава зобов'язується лише поступово реалізовувати окремі положення конвенції відповідно до плану, складеного шляхом тристоронніх консультацій. Це стосується виконання норм Конвенції № 188, передбачених у п.п. 1, 3 ст. 10 (щодо необхідності медичних свідоцтв), у ст. 15 (щодо наявності на судні суднової ролі), у ст. 20 (стосовно наявності письмового трудового договору), у ст. 33 (щодо участі представників рибалок в оцінці ризиків їх роботи) та у ст. 38 (щодо допомоги у випадку травми, професійного захворювання або смерті) [82].

Але такі послаблення можуть поширюватися лише на невеликі (менше 24 метрів у довжину), прибережні (що працюють на шельфі або у

двохсотмильній прибережній зоні) судна, що не заходять у іноземні порти (адже там держава порту вправі перевіряти їх на повноцінне дотримання Конвенції № 188). У випадку надання таких послаблень малим рибальським суднам відповідна держава має вказати про це у першій та наступних доповідях МОП про виконання Конвенції № 188 із вказівкою на застосовані положення, із наданням плану поступової реалізації та фіксацією формату проведеного тристороннього діалогу [82].

Такі механізми не є властивими ані для інших спеціалізованих (технічних) конвенцій МОП, ані для КПМС-2006. Поява цих механізмів стала наслідком кризи 2005 р., що мала місце під час схвалення конвенції про працю в рибальському секторі. Додатково у ст. 6 Конвенції № 188 вказується, що її виконання державами має забезпечуватися як через схвалення нормативно-правових актів, так і через колективні договори, судові рішення, арбітражні ухвали або інші заходи.

Цей фактор було відображено у преамбулі Конвенції № 188, яка констатувала необхідність перегляду конвенцій МОП №№ 112, 113, 114 та 126, «щоб привести їх у відповідність до сучасних вимог і поширити їх на більшу кількість рибалок у світі, особливо на тих, які працюють на борту малих суден». Також у преамбулі йшлося про рибальство як про доволі небезпечну порівняно з іншими професією та закріплювалася мета Конвенції № 188. Вона полягає в тому, щоб «забезпечити рибалкам гідні умови праці на борту рибальських суден з погляду дотримання мінімальних вимог у відношенні праці на борту суден; умов служби, приміщень для екіпажу й постачання; забезпечення безпеки та гігієни праці, медичного обслуговування та соціального забезпечення» [82].

Конвенція № 188 (на противагу КПМС-2006 та більшості інших технічних «морських» конвенцій МОП) особливу увагу приділяє ролі капітана рибальського судна; цю посаду визначено як «рибалку, який здійснює командування рибальським судном». За ч.ч. 2–4 ст. 8 цієї конвенції, капітан не обмежується власником рибальського судна у прийнятті рішень,

які, за професійною оцінкою капітана, необхідні для забезпечення безпеки судна, його безпечного плавання, безпечної експлуатації та безпеки рибалок на борту судна. Рибалки мають підкорятися правомірним наказам капітана й дотримуватися відповідних заходів, що стосуються безпеки й гігієни праці.

Зі свого боку, капітан відповідає за безпеку рибалок на борту судна й за безпечну експлуатацію судна, включаючи, як мінімум: контроль за виконанням рибалками своїх виробничих обов'язків у найбільш сприятливих умовах безпеки й гігієни праці; керування рибалками щодо дотримання норм безпеки й гігієни праці, зокрема у сфері попередження втомленості; сприяння навчанню й підвищенню знань норм техніки безпеки й гігієни праці на борту судна; забезпечення безпеки мореплавання, принципів несення вахти, пов'язаних з цим вимог передової морської практики [82].

Конвенція № 188 зобов'язує власника рибальського судна нести загальну відповідальність за забезпечення того, щоб капітан одержував необхідні кошти й можливості для виконання вказаних зобов'язань. Під «власником рибальського судна» ця конвенція визначає власника рибальського судна або будь-яку іншу організацію або особу, наприклад, менеджера, агента або фрахтівника судна без екіпажу, яка прийняла на себе відповідальність за експлуатацію судна від власника і яка, приймаючи на себе таку відповідальність, погодилася прийняти на себе функції і відповідальність, покладені Конвенцією № 188 на власників рибальських суден незалежно від того, чи виконує інша організація або особа певні з обов'язків або зобов'язань від імені власника судна як власності, що використовується або планується використовувати з метою промислового рибальства [82].

Низка положень Конвенції № 188 ґрунтується на нормах попередніх «рибальських» конвенцій МОП. Так, ст. 9 Конвенції № 188 розвиває норми конвенції № 112 про мінімальний вік рибалок; утім, на противагу попереднім стандартам, сьогодні мінімальний вік для прийому на роботу на борту рибальського судна встановлено у 16 років, із можливістю працевлаштування осіб віком з 15 років (з істотними обмеженнями) та із встановленням

мінімального віку працевлаштування у 18 років на роботу, яка «за своїм характером або умовами, в яких вона виконується, може становити загрозу для здоров'я, безпеки або морального стану молодих працівників» та на нічну роботу (із встановленням обмежень такої заборони).

Питання медичних оглядів та медичних свідоцтв рибалок, раніше регламентовані у конвенції МОП № 113, сьогодні визначено у ст.ст. 10 –12 Конвенції № 188; ці приписи залишилися загалом аналогічними; істотною новелою є встановлення двохрічного загального терміну дії медичного свідоцтва рибалок. Конвенція № 114 про трудові договори рибалок стала підґрунтям для ст.ст. 16–20 Конвенції № 188 та для Додатку 2 до неї. Вказані положення розвивають приписи конвенції № 144 із виключенням певних архаїзмів (на кшталт консультантів неписьменного рибалки, що мали право ознайомлюватися із трудовим договором замість нього) [82].

Власники рибальських суден, які самостійно експлуатують власні судна, тепер позбавлені обов'язку укладати трудові договори самі з собою; якщо рибалки не працюють за наймом на власника рибальського судна чи не зайняті ним (а, наприклад, є дольовими співвласниками чи отримують за працю частину улову), власник судна повинен мати доказ таких договірних або аналогічних відносин. Ці особливості рибальської праці яскраво відрізняють Конвенцію № 188 від конвенцій, що регламентують працю в торгівельному мореплавстві, зокрема КПМС-2006 [83].

Серед нових, порівняно із конвенцією № 114, вимог до трудових договорів рибалок варто вказати на вимогу фіксації у договорі, крім назви, реєстраційного номеру судна (суден), на борту яких рибалка зобов'язується працювати. У договорі приписується встановити правила щодо: захисту на випадок хвороби, травми або смерті рибалки у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків; розміру оплачуваної щорічної відпустки або формули його обчислення; охоплення медичним страхуванням, соціальним забезпеченням, допомогою від роботодавця, власника або «іншою стороною або сторонами трудового договору з рибалкою»; права рибалки на

репатріацію; посилення на колективний договір; мінімальних періодів відпочинку відповідно до національних стандартів [82].

Норми конвенції № 126 щодо приміщень для екіпажу рибальських суден враховано та розвинуто у ст.ст. 25, 26 та Додатку III до Конвенції № 188. Якщо положення статей Конвенції № 188 загалом повторюють вимоги конвенції № 126, то стандарти додатку є значно жорсткішими. Водночас у цьому додатку передбачено застосування нових вимог лише для «нових (палубних) рибальських суден» (із встановленням обставин, за якими судно, збудоване у державі після вступу цієї конвенції в силу, є «новим»). Також додаток передбачає можливість «відхилення» від його положень для рибальських суден, які залишаються в морі, як правило, менше 24 годин (якщо рибалки не проживають на борту судна під час його стоянки в порту) [82].

Додатком III передбачено, що умови перебування для рибалок, зайнятих на борту допоміжних суден, на яких вони відсутні, мають надаватися на борту плавбази таких суден. Крім того, вимоги додатку щодо шуму й вібрації, вентиляції, опалення, кондиціонування повітря та освітлення приміщень для екіпажу можуть поширюватися за рішенням держав на замкнуті робочі простори й простори рибальських суден для складування.

Загалом вимоги додатку поширюються на судна довжиною 24 м і більше, але вони можуть застосовуватися до суден довжиною від 15 до 24 м, «у тому випадку, якщо компетентний орган, після проведення консультацій, вирішує, що це є виправданим і практично здійсненним». Варто додати, що Конвенція № 188 приділяє питанням вимірювання довжини суден велику увагу, адже містить визначення «валової місткості», «довжини» (L) та «габаритної довжини» (LOA) таких суден і спеціальний додаток I щодо співставлення різних варіантів вимірів такої довжини [82].

У додатку III до Конвенції № 188 ретельно регламентовано питання контролю за його дотриманням в умовах, коли будується нове судно, реконструюються приміщення для екіпажу наявного судна, змінюється

прапор судна тощо (ст. 9–12). Також додаток III визначає конструкцію й облаштованість приміщень для екіпажу, зокрема, їх габаритну висоту (ст. 13–17), ізоляцію (ст. 18), вимоги щодо захисту від проникнення комах, щодо запасних виходів з усіх приміщень (ст. 19–20), шуму і вібрації (ст. 21–22), вентиляції (ст. 23–25), системи опалення й кондиціонування повітря (ст. 26–28) та освітлення (ст. 29–34 додатку) [82].

Додаток III встановлює спеціальні вимоги до кают, зокрема щодо їх розташування на судні (ст. 35), площі каюти (ст. 36–39) та кількості в ній осіб (ст. 40–43); спеціально вказується, що одну каюту можуть займати не більше шести чоловік, а на суднах довжиною 24 м і більше – не більше чотирьох; командному ж складу має надаватися окрема каюта (каюти). Крім того, всім членам екіпажу мають надаватися індивідуальні ліжка належних розмірів та комплект меблів, до якого, крім ліжка, входять індивідуальні шафи, що дозволяють зберігати одяг і інші особисті речі, а також зручна поверхня для писання, а на суднах довжиною 24 м і більше – стіл для писання та стілець. Спеціальну увагу норми Додатку III приділяють належному рівню недоторканості приватного життя як чоловіків, так і жінок (ст. 44–50).

Також стандарти додатку III охоплюють вимоги до їдалень (ст.ст. 51–55), до приміщень для дозвілля, які можуть бути їдальнями (ст. 70), до ванн, душових, туалетів та умивальників (ст. 56–62), засобів для прання й сушіння (ст.ст. 63–65), постільних речей, кухонного та іншого приладдя (ст. 69), камбузу й устаткування для зберігання продуктів (ст.ст. 72–77), до самих продуктів харчування й питної води (ст.ст. 78, 79), до приміщень для розвішування верхнього робочого одягу й засобів індивідуального захисту (ст. 68) та для хворих і травмованих рибалок, із вимогою окремого лазарету на суднах довжиною 45 м і більше (ст.ст. 66–67), до засобів зв'язку тощо [82].

Спеціальну увагу приділено чистоті та придатності умов житлових приміщень (ст.ст. 80–82) та процедурі інспекційних перевірок цих стандартів капітаном або за його розпорядженням (ст. 83). Додатково у ст. 78 додатку дозволялося допускати відхилення від його положень «для урахування, без

будь-якої дискримінації, інтересів рибалок, які дотримуються різної та особливої релігійної та соціальної практики», якщо такі відхилення узгоджено із національним органом контролю та вони не призводять до погіршення загальних умов на судні. За ст. 28 Конвенції № 188 держави, що не в змозі виконати положення Додатка III, можуть запроваджувати інші механізми, крім передбачених конвенцією аспектів забезпечення рибалок на судні питною водою та продуктами харчування безкоштовно за рахунок власника. Ці гарантії встановлено до будь-якого рибальського судна; втім, із можливістю вирахування витрат на воду та харчування, як експлуатаційних, з винагороди рибалки на основі участі на паях в улові (якщо це передбачає колективний договір) [82].

Конвенція № 188 також передбачає вимоги до укомплектованості суден «екіпажами достатньої чисельності для забезпечення безпечного плавання й безпечної експлуатації судна під керівництвом компетентного капітана», але розглядає це передовсім у контексті потреби забезпечення рибалкам «періодів відпочинку достатньої тривалості». На судах довжиною 24 м і більше встановлений державою мінімальний рівень комплектування суден екіпажами має забезпечувати, щоб на судах, що залишаються в морі більше трьох днів, мінімальна тривалість періодів відпочинку становила 10 годин за будь-який 24-годинний період та водночас 77 годин за будь-який семиденний період [82].

Ці положення не позбавляють капітана права вимагати від рибалок овертаймових робіт «для негайного забезпечення безпеки судна, осіб на його борту або улову чи з метою надання допомоги іншим човнам або кораблям чи особам, які бідують у морі» (ст.ст. 12–14). З цими вимогами пов'язана ст. 15 Конвенції № 188, що передбачає обов'язковість на рибальських судах судової ролі, копія якої надається уповноваженим особам за їх вимогами.

Конвенція № 188 передбачає умови репатріації рибалок з іноземних портів за рахунок власника рибальського судна у випадку закінчення терміну дії трудового договору, або в випадку його розірвання з поважної причини з

ініціативи рибалки або власника, або у випадку неможливості виконання рибалкою своїх обов'язків за трудовим договором, або коли через певні обставини від нього не очікується їх виконання [82].

Власник звільняється від обов'язку оплатити репатріацію лише у випадках «коли було встановлено, що рибалка серйозно порушує свої обов'язки, передбачені трудовим договором». Якщо власник рибальського судна не забезпечує репатріацію (коли він має це зробити), репатріацію рибалки має організувати держава, під прапором якої плаває судно, і водночас має право стягнути із власника судна ці витрати [82]. Як бачимо, такий підхід до репатріації рибалок подібний до конвенційного механізму репатріації моряків, що діяв до вступу в силу КПМС-2006 [83], за якою обов'язок такої репатріації поширюється на державу громадянства моряка та національності судновласника.

Регламентация набору (наймання) та працевлаштування рибалок у ст. 22 Конвенції № 188 загалом відображає підхід, запроваджений іншими конвенціями МОП, зокрема КПМС-2006; до 2007 р. питання набору та працевлаштування рибалок МОП не розглядалися. Конвенція № 188 визначає «службу набору та працевлаштування» як особу, компанію, установу, агентство або іншу організацію в державному або приватному секторі, яка займається набором рибалок за дорученням власників рибальських суден або працевлаштуванням рибалок у власників рибальських суден [82].

Конвенція № 188 вимагає, щоб за умов існування державної служби наймання та працевлаштування рибалок ця служба була частиною державної служби зайнятості для всіх працівників і роботодавців або координувала свою роботу з нею. Механізм приватної служби наймання та працевлаштування рибалок конвенцією № 188 дозволяється, але не вимагається; такі служби мають діяти «відповідно до стандартної системи ліцензування або сертифікації чи іншої форми регулювання, що створюється, діє або змінюється тільки після проведення консультацій» з представниками

роботодавців та рибалок. Законодавчо мають встановлюватися такі умови діяльності відповідних служб:

- заборона використання засобів, механізмів або списків, які б заважали або перешкоджали працевлаштуванню рибалок;
- повна заборона покладання на рибалок оплати гонорарів або інших зборів, пов'язаних з їх найманням і працевлаштуванням;
- встановлення порушень, за які може припинятися або відкликатися ліцензія, сертифікат або аналогічний дозвіл на діяльність служби набору [82].

На протипагу стандартам МОП щодо працевлаштування моряків, Конвенція № 188 посилається на Конвенцію МОП № 181 про приватні агенції зайнятості 1997 р. як на підґрунтя встановлення відповідних механізмів. Зокрема, вказано, що власник рибальського судна несе відповідальність у випадку, якщо приватна агенція зайнятості не виконує своїх зобов'язань перед рибалкою, для якого, за Конвенцією № 181, власник судна є «підприємством-користувачем». Конвенція № 188 у ст.ст. 23–24 вказує на потребу оплати праці рибалок у формі «щомісячних або інших регулярних виплат» та «засоби для пересилання одержуваних рибалками платежів повністю або частково, включаючи аванси, своїм родинам без будь-яких витрат», але не деталізує відповідні стандарти за допомогою окремих механізмів.

Конвенція № 188 регламентує й аспекти медичного обслуговування, охорони здоров'я та охорони праці рибалок; містить вимоги щодо:

- наявності на суднах медичного обладнання, медикаментів й медичного приладдя «з огляду на кількість рибалок на його борту, район промислу й тривалість плавання» разом із відповідними інструкціями або іншою інформацією на зрозумілій рибалкам мові;
- наявності на суднах принаймні одного рибалки, який має кваліфікацію або пройшов навчання для надання першої медичної допомоги та інших форм медичного догляду та володіє необхідними знаннями;

- наявності на суднах устаткування радіо- або супутникового зв'язку для медичних консультацій «з огляду на район промислу й тривалість плавання»;
- права рибалок на лікування на березі й на своєчасне висадження на берег для лікування у випадку серйозної травми або захворювання [82].

Для рибальських суден довжиною 24 м і більше додаються вимоги перевірки відповідного медичного обладнання тощо національним компетентним органом, наявності на судні медичного довідкового посібника та ін. Крім того, Конвенція № 188 рекомендує, щоб, по змозі, медичне обслуговування рибалок на борту судна або в порту іноземної держави забезпечувалося безкоштовно. З питань безпеки та гігієни праці й попередження нещасних випадків Конвенція № 188 вимагає, щоб національне законодавство держав встановлювало вимоги щодо:

- попередження нещасних випадків, професійних захворювань і виробничих ризиків на борту рибальських суден, включаючи оцінку та контроль, навчання та інструктаж на борту судна;
- навчання роботі з видами спорядження, якими користуються рибалки;
- заходів безпеки та гігієни праці рибалок віком до 18 років;
- системи повідомлень про нещасні випадки на борту рибальських суден та їх розслідування;
- формування паритетних комітетів або інших органів з представників роботодавців та рибалок із безпеки та гігієни праці.

Конвенція № 188 передбачає, щоб для суден довжиною більше 24 м, які, як правило, залишаються в морі більше трьох днів, а надалі – й для інших суден було б запроваджено процедури на борту судна для попередження виробничого травматизму, нещасних випадків і професійних захворювань; відповідну консультаційну допомогу, навчальні матеріали тощо. На власників вказаної категорії суден було покладено обов'язок забезпечити, щоб кожний рибалка на борту судна: одержував належний спецодяг і засоби індивідуального захисту; проходив (на судні або раніше) базову підготовку з

проблем безпеки за затвердженими програмами; був достатньо ознайомлений з обладнанням судна і методами експлуатації [82].

У ст.ст. 34–36 Конвенції № 188 встановлені загальні вимоги щодо соціального забезпечення рибалок; вони стосуються, передовсім, охоплення їх системами соціального страхування нарівні з іншими категоріями працівників та укладання міждержавних угод з метою аналогічного соціального забезпечення іноземних рибалок [82].

Конвенція у ст.ст. 38, 39 передбачає різні форми соціального захисту рибалок у випадку професійного захворювання, виробничої травми або смерті при виконанні професійних обов'язків, але відповідні матеріальні зобов'язання пропонує вирішувати або через обов'язкове страхування рибалки, або через «систему відповідальності власників рибальських судів». Водночас на власника судна такі обов'язки покладаються безумовно у випадках охорони здоров'я й лікування рибалок у відкритому морі або в іноземному порту, за винятком, коли «нещасний випадок відбувся не під час виконання службових обов'язків на борту рибальського судна або якщо хвороба або нездужання були навмисне приховані під час прийому на роботу, або якщо нещасний випадок або хвороба пов'язані з навмисною неправомірною поведінкою з боку рибалки» [82].

Варто додатково розглянути рекомендацію МОП № 199 про працю в рибальському секторі від 14 червня 2007 р. (за класифікацією МОП – уточнююча рекомендація) [189], схвалену на розвиток приписів Конвенції № 188. Ця рекомендація у п'ятих частинах охоплює умови праці та служби на борту рибальських суден, стандарти приміщень екіпажу, специфіку медичного обслуговування, охорони здоров'я й соціального забезпечення. Серед умов праці рибалок особливу увагу приділено питанням захисту молоді, медичних оглядів, кваліфікації та професійній підготовці. Так, у рекомендації № 199 містяться вимоги щодо попередньої професійної підготовки осіб віком від 16 до 18 років, тривалості їх робочого часу, що не

повинна перевищувати восьми годин у день і 40 годин на тиждень, наявності для них перерви не менше однієї години для основного прийому їжі.

Рекомендація № 199 вказує, що медичне свідоцтво рибалки повинно бути підписано уповноваженим практикуючим лікарем. Дискваліфікований за медичними показниками рибалка має право на повторний огляд незалежним лікарем-експертом (експертами). Процедури огляду рибалок мають відповідати Керівним вказівкам МОП/ВООЗ із проведення попередніх, перед виходом у море, і періодичних медичних оглядів моряків. Для тих категорій рибалок, що не мають проходити медичний огляд, національні органи мають вживати заходів спостереження за станом здоров'я з метою забезпечення безпеки та гігієни праці [189].

У сфері кваліфікації та професійної підготовки рекомендація № 199 містить посилання на «загальноприйняті міжнародні норми, що стосуються професійної підготовки та кваліфікації рибалок» (тобто на відповідні конвенції ММО), але водночас приписує державам забезпечувати відсутність дискримінації щодо доступу рибалок до навчання. У сфері організації роботи рибалок рекомендація № 199 приписує ведення послужних списків (як і попередні рекомендації МОП). Також закріплено право рибалок на аванс у заробітній платі та на мінімальну оплату згідно з національними правовими актами або колективними договорами – але лише щодо суден довжиною 24 м і більше. У рекомендації спеціально відзначено, що національні органи мають вживати заходів щодо захисту умов праці рибалок, виключених зі сфери дії Конвенції № 188, зокрема через засоби врегулювання спорів.

Рекомендація № 199 приписує керуватися Кодексом ФАО/МОП/ММО з безпеки рибалок і рибальських суден та Факультативним посібником ФАО/МОП/ММО із проектування, будівництва та обладнання малих рибальських суден для забезпечення належних умов приміщень для екіпажу. Цим актом передбачено розробку й поширення навчально-просвітницьких та інформаційних матеріалів і керівних принципів на борту судна. Спеціальну увагу в рекомендації № 199 приділено належній ізоляції: відкритої верхньої

палуби над приміщеннями для екіпажу; зовнішніх переділок кают і їдалень; обшивання машинного устаткування й переділок камбузів [189].

Спеціально вказується, що матеріали й фурнітура, використовувані в приміщеннях для екіпажу, повинні бути непроникними для вологи, дозволяти легко тримати їх у чистоті й не допускати накопичення в них паразитів. Також рекомендація № 199 вказує на потребу в задовільному температурному режимі в приміщеннях для екіпажу та задовільному рівні шуму в робочих і житлових приміщеннях. Особливе значення рекомендація приділяє проблемі вібрації на борту рибальських суден, котра поки що не має практичного рішення; у зв'язку з чим запропоновано:

- проводити інструктаж рибалок про небезпеку вібрації для здоров'я;
- надавати санкціоновані засоби індивідуального захисту проти вібрації;
- оцінювати ризики і поступово скорочувати вплив вібрації в приміщеннях для рибалок відповідно до Зводу практичних правил МОП «Фактори навколишнього середовища на виробництві» [189].

Рекомендація № 199 розширює вимоги конвенції № 188 щодо кают та приміщень відпочинку рибалок. За її приписами, кожне ліжко в каюті повинно забезпечуватися матрацом з м'якою або пружинною основою; ліжка рибалок не повинні розташовуватися більше ніж у два яруси. Каюти рибалок мають забезпечуватися шторами для бортових ілюмінаторів, а також дзеркалом, шафками для туалетного приладдя, книжковою полицею й достатньою кількістю гачків для верхнього одягу. По змозі, спальні місця членів екіпажу мають розподілятися так, щоб вахти були розділені й щоб жодна особа, яка працює лише вдень, не розміщалася в одній каюті з рибалками, котрі несуть вахту [189].

Також у рекомендації № 199 містяться детальні вказівки щодо санітарно-побутових приміщень та туалетів, які «повинні бути зручно розташовані, але відділені від кают і умивальних кімнат». Спеціально відзначено, що устаткування приміщення для відпочинку й дозвілля має включати, як мінімум, книжкову полицю й умови для читання, писання та, по змозі, для

ігор. Так само рекомендація № 199 пропонує виділяти для рибалок на судні безкоштовно: кімнату для паління; для перегляду телепередач, кіно- і відеофільмів і прийому радіомовлення; спортивне устаткування й спорядження; бібліотеку; можливості для рукоділля; електронну відеоапаратуру та касетний магнітофон [189].

Також рекомендація № 199 вказує на потребу у відповідній підготовці та кваліфікації рибалок, найманих для роботи судновими кухарями. Цей акт також відзначає, що рибальські судна, що мають на борту 100 або більше рибалок, повинні мати на борту кваліфікованого лікаря; крім того усі рибалки повинні проходити підготовку з основ надання першої медичної допомоги. Рекомендація № 199 пропонує запровадити стандарт медичної карти для конфіденційного обміну інформацією про рибалок між судном і берегом у випадку захворювання або травми [189].

У сфері медицини для суден довжиною 24 м і більше рекомендація № 199 приписує потребу щорічних інспекцій медичного обладнання, медикаментів і медичного приладдя. Крім того, на таких судах рекомендовано застосовувати стандарти Міжнародного медичного посібника для суден, розробленого МОП, ММО та ВООЗ, Посібника з надання першої медичної допомоги при нещасних випадках, пов'язаних з небезпечними речовинами ММО та Зразкового переліку основних лікарських засобів, виданого ВООЗ. Відзначається, що медична консультаційна допомога за допомогою радіо-, супутникового зв'язку має надаватися безкоштовно [189].

У рекомендації № 199 також вказано на бажані процедури утворення спільних комітетів з безпеки та гігієни праці (на березі або на рибальських судах) та вказано на значущість Керівних принципів щодо систем управління питаннями безпеки та гігієни праці МОП-БГП 2001 р. та Розділу III Міжнародної конвенції про підготовку й дипломування персоналу рибальських суден і несення вахти ММО 1995 р. Рекомендація № 199 пропонує державам врегулювати такі аспекти:

- морехідні якості, остійність рибальських суден, їх засоби радіозв'язку;

- шум і вібрацію, температуру, вентиляцію й освітлення робочих зон;
- протипожежні й рятувальні засоби, засоби індивідуального захисту та запобігання ковзання на палубі;
- безпеку машин і устаткування, включаючи захисні пристосування;
- процеси навантаження й розвантаження судна, вантажопідйомного, якірного й швартовного обладнання, планування робочих постів, а також підйому і обробки вантажів вручну;
- устаткування й процедури для видобутку, підйому, зберігання й обробки риби та інших біоресурсів;
- проектування, будівництво й переобладнання судна, що впливають на безпеку та гігієну праці, безпечні й здорові умови в житлових приміщеннях;
- судноводіння й керування судном тощо [189].

Рекомендація № 199 приписує державам встановити перелік захворювань, які можуть виникати в результаті впливу небезпечних речовин або умов на осіб, зайнятих у рибальському секторі. У сфері соціального забезпечення державам рекомендувалося мати актуальну інформацію про частку охоплених рибалок у відсотках, про типи охоплюваних страхових випадків та про розміри допомоги.

Головний, на нашу думку, припис цієї рекомендації міститься наприкінці цього акта (ст. 55); за яким прибережна держава-член Конвенції № 188, перш ніж видати ліцензійний дозвіл на рибальський промисел у своїй виключній економічній зоні, може зажадати, щоб рибальські судна відповідали нормам цієї конвенції. Водночас така держава, незалежно від національних процедур, має визнавати свідоцтва або інші чинні документи, які засвідчують, що на відповідному судні проведена інспекція компетентним органом або за його дорученням, і які підтверджують його відповідність положенням Конвенції № 188 [189].

Висновки до розділу 2

Порівнявши міжнародні правові моделі праці рибалок, створені під егідою спеціалізованих міжнародних організацій, можна констатувати таке:

1. Питання праці у риболовному секторі на міжнародному рівні у XX ст. було врегульовано низкою актів, схвалених під егідою МОП. Серед технічних конвенцій МОП значення для рибальства мали ті, що регулювали працю у морському секторі. Низка технічних «морських» конвенцій МОП не поширювалася на риболовний сектор (№№ 22, 73, 91, 92, 145, 146) або поширювалася з обмеженнями (№ 55, 71). Значна кількість технічних морських конвенцій МОП могла охоплювати риболовний сектор за умовчанням (№№ 7, 8, 53, 56, 74, 133) або за попереднім рішенням держави або/разом із організаціями роботодавців та робітників (№№ 163, 165, 166, 185) чи поширюватися на такі відносини рішенням *ad hoc* (№№ 68, 69, 108, 134, 180, 185).

У 50-60 роках XX ст. під егідою МОП було схвалено низку спеціальних, технічних «риболовних» конвенцій (№№ 112, 113, 114, 125, 126), більшість з яких, крім № 125, сьогодні вже переглянуто Конвенцією МОП про працю в рибальському секторі № 188 від 14 червня 2007 р. Ці акти МОП встановили вимоги у сфері мінімального віку, медичного огляду, трудових договорів та свідоцтв, що підтверджують кваліфікацію рибалок.

2. МОП приділяв увагу праці у рибальському секторі на рекомендаційному рівні, починаючи з 1920 р., коли було схвалено спеціальну рекомендацію № 7 з питань мінімального робочого часу рибалок. Пізніше МОП було прийнято низку спеціалізованих морських рекомендацій, що поширювалися на рибальський сектор за попереднім рішенням держави (№ 187) чи за умовчанням (№№ 9, 27, 28, 48, 49, 75, 76, 77, 78, 105, 106, 107, 108, 140, 141, 142, 173, 174, 185). Примітною є спеціалізована рекомендація МОП № 126, що мала метою корегування аспектів професійної підготовки рибалок; ця рекомендація була схвалена у розвиток конвенції № 125. Таке

поєднання обов'язкових та рекомендаційних актів МОП до схвалення цих двох документів не спостерігалось, хоча окремі рекомендації МОП мали метою поширити на різні категорії працівників морської сфери (зокрема, на рибалок) вимоги конвенцій МОП, що рибалок не охоплювали (рекомендації №№ 27 та 49).

3. Правове регулювання праці у рибальському секторі також здійснювалося актами ММО та ФАО ООН. Ці організації, утворені на 30 років пізніше, ніж МОП, розглядають морське рибальство як складову власної компетенції та разом з МОП вживають, починаючи з 60-х років ХХ ст., спільних заходів щодо регламентації безпеки експлуатації риболовних суден та кваліфікації та сертифікації членів їх екіпажів. Ці аспекти тісно пов'язані із працею у рибальському секторі та тривалий час були предметом рекомендаційних актів, що містять передовсім технічні стандарти; їх яскравим прикладом слід вважати Кодекс безпеки рибальських суден та рибалок ММО та ФАО. Недостатня ефективність такого регулювання в умовах успішного досвіду конвенційного забезпечення безпеки торговельного мореплавства в актах ММО зумовили спроби створення конвенційного механізму щодо безпеки рибальських суден.

4. Схвалення Торремоліноської конвенції з безпеки рибальських суден 1977 р., Торремоліноського протоколу до неї 1993 р. та Кейптаунської угоди про здійснення положень цього Протоколу 2012 р., що не вступили в силу, свідчить про невдачу такої спроби; її головною причиною є різноманітність риболовних суден та варіативність акваторій їх промислу. Поступове звуження суден, що підпадають під дію конвенційних вимог, та спрощення умов для вступу відповідних актів у силу поки що не привели до утворення сталого зобов'язуючого механізму з питань безпеки рибальських суден.

Більш вагомих успіхів вдалося досягти у сфері сертифікації персоналу рибальських суден шляхом схвалення під егідою ММО Міжнародної конвенції про стандарти підготовки, дипломування та несення вахти екіпажами рибальських суден (STCW-F), яка мала структуру та зміст, подібні

до Конвенції ПДНВ 1974 р. Як і Торремоліноський протокол 1993 р. та Кейптаунська угода 2012 р., Конвенція STCW-F передбачає механізми контролю за її дотриманням на риболовних суднах незалежно від їх прапора в портах держав-учасниць конвенції; вона скасовує для держав-учасниць дію інших актів у цій сфері, зокрема Конвенції МОП № 125.

5. Україна як правонаступниця Української РСР сьогодні бере участь у Конвенції МОП про медичний огляд рибалок № 113 та у Конвенції МОП про приміщення для екіпажу на борту риболовних суден № 126. Загалом вимоги конвенцій МОП №№ 112, 114, 125 та рекомендацій МОП №№ 7, 126 вітчизняною організаційно-правовою практикою не порушувалися ані в радянський, ані у пострадянський період. Україна не приєдналася до Торремоліноського протоколу 1993 р. або Кейптаунської угоди 2012 р., але з 2002 р. є учасницею Конвенції STCW-F, що вступила в силу у 2012 р.

6. Схвалення конвенційних актів ММО не припинило активність МОП у сфері забезпечення праці рибалок; новий етап такого забезпечення пов'язаний із розробкою та схваленням Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі. Схвалення цього акта відбувалося за умов побоювань низки держав щодо перспектив встановлення жорстких стандартів праці рибалок; тому прийняття Конвенції № 188 в 2007 р. стало результатом компромісу, за яким значну частину приписів документа дозволялося виключити щодо усіх рибальських суден або до їх окремих категорій. Процедури контролю за дотриманням Конвенції № 188 є дещо м'якшими як порівняно із конвенціями ММО щодо морського рибальства, так і з КПМС-2006, що сьогодні стала ключовим актом, який забезпечує трудові права моряків. Навіть в таких умовах держави повільно приєднуються до Конвенції № 188, але рівень вимог до процедури її вступу в силу дозволяє очікувати цього факту упродовж найближчих десяти років.

РОЗДІЛ 3

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАЦІ У РИБАЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ

3.1. Відображення міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі у праві Європейського Союзу

Варті окремої уваги аспекти впливу права ЄС на трудові відносини у рибальському секторі. Ця проблема має неабияке значення з урахуванням зовнішньої та внутрішньої позиції ЄС як суб'єкта міжнародного права з цих питань, зокрема, в умовах європейської інтеграції України. Крім того, виходячи зі змісту ст.ст. 3–6 Договору про функціонування ЄС у чинній редакції, ЄС має виключні повноваження в таких сферах як встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку та збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики у сфері рибальства. ЄС має спільну із державами-членами компетенцію з питань рибальства (за винятком збереження морських біологічних ресурсів). Додатково ЄС має диспозитивні повноваження щодо дій з підтримки, координації, доповнення дій держав-членів з питань освіти та професійного навчання [85, с. 12–17]. Ці повноваження реалізуються шляхом схвалення нормативних актів та утворення правових прецедентів у праві ЄС, що істотно впливають на трудові відносини рибалок під юрисдикцією держав ЄС.

Рибальський сектор має важливе значення для економік держав ЄС. У 2007 р. держави ЄС давали 4,6 % світової продукції рибальства та аквакультури, що ставило ЄС на 4 місце серед її виробників. Станом на вересень 2009 р. під юрисдикцією держав ЄС знаходилося 84 909 рибальських суден [299]. За офіційними оцінками, у рибальському секторі ЄС працює приблизно 116 000 осіб [261, р. 16]. У державах ЄС станом на 2014 р. рибалки як наймані працівники працювали на 3 500 підприємствах, при цьому 56% рибальських підприємств мали менш ніж 10

працевлаштованих рибалок (тобто фактично оперували одним судном) та 30% – мали від 11 до 50 працевлаштованих рибалок [253].

Участь суден під прапором держав ЄС у рибальстві в відкритому морі або у виключних економічних зонах третіх держав забезпечує діяльність 3000 рибальських суден (2100 у північних та 900 у південних водах) та роботу приблизно для 40 650 осіб. Цікаво, що на початку 80-х рр. XX ст. океанічний рибальський флот держав Європейського економічного співтовариства (далі – ЄЕС) був таким невеликим, що увага Спільної політики у сфері рибальства була концентрована передовсім на водах, безпосередньо прилеглих до держав ЄС [257].

Спільна політика ЄС у сфері рибальства ґрунтується на нормах ст.ст. 32 та 37 Договору про функціонування ЄС. Ця політика сформувалася у ЄЕС як складова Спільної агрокультурної політики ЄС, але виокремилася після входження до ЄЕС у 1972 р. держав з великим рибним флотом та відповідними рибними запасами (Великобританії, Данії та Ірландії), що актуалізувало низку питань із регулювання рибальського сектора в умовах утворення Спільного ринку ЄС. У 1970 р. було утворено Спільну організацію ЄЕС з ринку рибної продукції. У 1983 р. Рада ЄС схвалила регламент № 170/83, яким визначила дію Спільної політики ЄС у сфері рибальства в умовах вступу в силу Конвенції ООН з морського права 1982 р. У 1992 р. регламент ЄС № 3760/92 установив засади політики ЄС у сфері морського рибальства через запровадження категорії «рибальських зусиль» та мав метою скорочення рибальського флоту в державах ЄС [256].

Законодавство ЄС приділяє увагу праці рибалок, зокрема гарантуванню її безпеки. 15 квітня 1988 р. Європейський Парламент прийняв резолюцію щодо важливості профілактичних заходів з безпеки праці на борту рибальських суден. Пізніше було схвалено директиву Ради ЄС 92/29/ЄЕС від 31 березня 1992 р. про мінімальні вимоги щодо безпеки і захисту здоров'я з метою поліпшення медичного обслуговування на суднах, яку було поширено повною мірою на риболовну галузь; також на цю галузь було розповсюджено

дію директиви 89/391/ЄЕС, що встановила мінімальні вимоги щодо безпеки і захисту здоров'я [257].

Згодом було затверджено спеціальну директиву Ради ЄС 93/103/ЄС від 23 листопада 1993 р. про мінімальні вимоги безпеки і захисту здоров'я під час робіт на борту рибальських суден, яка діє й зараз із доповненнями, внесеними директивою 2007/30/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 20 червня 2007 р. Директива 93/103/ЄС відносить заходи щодо безпеки і захисту здоров'я до спільної політики ЄС у сфері рибальства та запроваджує, без пов'язування із певними міжнародними стандартами, вимоги для рибальських суден під прапорами держав ЄС, із розподілом суден на нові та існуючі (із загальною датою відліку 23 листопада 1995 р.) [25]. У офіційному перекладі на українську ця директива визначає статус працівника – як будь-якої особи, що виконує роботу на борту рибальського судна, включаючи стажерів і учнів, за винятком портового персоналу, що виконує роботи на борту судна під час його стоянки, портових лоцманів.

Власник рибальського судна визначається у директиві 93/103/ЄС як зареєстрований власник судна, крім випадків, коли воно здане в найм, орендоване, або коли ним повністю або частково володіє фізична або юридична особа, що не є офіційним зареєстрованим власником відповідно до умов угоди про володіння; в такому випадку власником вважається особа, що орендує судно, або фізична чи юридична особа, яка володіє судном. Капітан у цій директиві охарактеризований як працівник, який відповідно до національного законодавства та/або практики командує рибальським судном або несе за нього відповідальність.

Директива 93/103/ЄС зобов'язала держави ЄС вжити заходів, щоб:

- власники забезпечували використання своїх суден без загрози для безпеки і здоров'я працівників, особливо, з урахуванням передбачуваних метеорологічних умов, без шкоди обов'язкам капітана;

- морські події, що можуть вплинути на безпеку і здоров'я працівників на борту, фіксувались у детальному звіті компетентному органу, а також у судовому журналі, або, за його відсутності, у іншому документі на борту;

- рибальські судна регулярно перевірялися на відповідність цій директиві уповноваженими національними органами, зокрема у морі [25].

Додатково директива 93/103/ЄС зобов'язала встановити на національному рівні для рибалок («працівників») механізми необхідного навчання, «особливо у формі точних і зрозумілих інструкцій з питань безпеки праці і охорони здоров'я та запобігання нещасним випадкам», зокрема повторне навчання, якщо цього потребують зміни типів робіт на борту. Вказувалося, що «будь-яка особа, яка, можливо, буде командувати судном», повинна пройти ґрунтовну підготовку з питань, що стосуються:

- запобігання професійним захворюванням і нещасним випадкам на борту суден, а також заходів, які можуть бути вжиті при нещасних випадках;

- належної стійкості і технічного обслуговування суден при всіх передбачуваних умовах завантаження і в процесі риболовного промислу;

- радіонавігації і зв'язку, включаючи пов'язані з ними процедури.

Цікаво, що навіть у редакції 2007 р. директива 93/103/ЄС не містить згадки про стандарти STCW-F, застосовні у цій сфері. Водночас вказана директива передбачає консультування з працівниками та/або їх представниками та їх залучення до обговорення питань, охоплених цією директивою і додатками до неї, ці консультації мають проводитись відповідно до директиви 89/391/ЄЕС [25]. Додамо, що директива 93/103/ЄС передбачає спрощений порядок перегляду технічних нормативів, зафіксованих у чотирьох додатках до неї.

Ці додатки охопили мінімальні вимоги безпеки праці і захисту здоров'я для нових та (окремо) для існуючих рибальських суден, що вмістили вимоги з питань мореплавних характеристик і стійкості, механічного й електричного обладнання, радіоустановки, аварійних шляхів і виходів, виявлення вогню і боротьби з ним, вентиляції закритих робочих місць, температури в робочих

зонах, природного і штучного освітлення робочих місць, палуб, перегородок і рубок, дверей, небезпечних зон на шляхах пересування, розміщення робочих місць, житлових та санітарно-технічних приміщень, обладнання, першої допомоги, зовнішніх сходів і містків а також шуму. У додатках до директиви 93/103/ЄС було визначено мінімальні вимоги безпеки праці і захисту здоров'я при застосуванні аварійного устаткування і аварійно-рятувального обладнання; й окремо – засобів індивідуального захисту [25].

Наступним важливим кроком для врегулювання безпеки праці рибалок у європейському праві стала директива Ради ЄС 97/70/ЕС від 11 грудня 1997 р., що встановила гармонізований режим безпеки для рибальських суден довжиною 24 метри і більше (із доповненнями, внесеними директивами Ради ЄС 1999/19/ЄС від 18 березня 1999 р. та 2002/35/ЄС від 25 квітня 2002 р., а також директивою 2002/84/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС від 5 листопада 2002 р.) [26]. Цей акт був схвалений через підписання вищезгаданого Торремоліноського протоколу 1993 р. до Торремоліноської конвенції з безпеки рибальських суден 1977 р. У директиві 97/70/ЕС визнавалося, що станом на 1997 р. держави ЄС не імплементували протокол 1993 р.; тому цей акт ЄС передбачив встановлення для рибальських суден під прапором усіх держав ЄС «спільний рівень безпеки» із метою забезпечення єдиних умов конкуренції між ними.

Крім того, протокол 1993 р. дозволив державам відступати від істотної частки встановлених конвенцією 1977 р. та цим протоколом стандартів для суден довжиною менше 45 метрів та встановив параметри й обмеження такого відступу для суден довжиною більше 24 метрів. Тому директива 97/70/ЕС мала своєю метою впорядкувати ситуацію для держав ЄС, щоб їх відхід від стандартів протоколу 1993 р. був синхронізованим. Крім того, вказана синхронізація стандартів дозволяла уніфікувати вимоги для суден під прапором третіх держав у водах під юрисдикцією держав ЄС. Схвалення Кейптаунської угоди 2012 р. про здійснення положень Протоколу 1993 р. не вплинуло на зміст директиви 97/70/ЕС та станом на 2015 р. не призвело до її

перегляду [26]. У 2013 р. Раді ЄС було запропоновано Європейською комісією рекомендувати державам ЄС приєднатися до Кейптаунській угоди, але це рішення не було схвалене (документ 2013/0020 від 31 січня 2013 р. COM 2013(38)) [253].

Як констатувалося у директиві 97/70/ЕС на час її схвалення (та й досі) не існує уніфікованих (світових чи європейських) технічних стандартів на риболовні судна, щодо міцності корпусу, основного і допоміжного двигуна електричної і автоматичної систем, при цьому такі стандарти теоретично можуть бути закріплені у правилах визнаних організацій чи національних адміністрацій [25]. Директива 97/70/ЕС запровадила технічні стандарти для морських риболовних суден довжиною 24 метри і більше, як нових так і існуючих (із датою відліку – станом на 1 січня 1999 р.), зокрема для усіх суден під прапором держави ЄС та зареєстрованих у ЄС; для суден, що ведуть промисел у внутрішніх водах чи територіальному морі держави ЄС та для суден, що здають свій улов у порту держави ЄС, із виключенням з регулювання «рекреаційних кораблів, задіяних у некомерційному лові риби».

Спеціально вказувалося, що ця директива «не порушує положень директиви Ради 93/103/ЕС від 23 листопада 1993 р.», тому вимог останньої так само необхідно дотримуватися. Директива 97/70/ЕС встановила необхідність сертифікації суден на відповідність її вимогам та зобов'язала держави ЄС здійснювати відповідний контроль. Такий контроль має здійснюватися як на національному рівні – державою порту, так і на європейському рівні, через діяльність за спеціальними правилами процедури Комітету з безпеки морів і попередження забруднення кораблями (COSS), створеного за ст. 3 регламенту ЄС (ЄС) № 2099/2002 [253]. На національному рівні держави ЄС отримали право перевіряти на відповідність директиві 97/70/ЕС рибальські судна третіх країн у власних портах незалежно від того, чи здійснювало це судно лов чи інші господарські операції у водах чи портах держав ЄС; рибальські судна третіх країн, що здійснювали промисел у

внутрішніх водах або територіальному морі держави ЄС або здавали свій улов у її портах, могли зазнати перевірки й у морі [25].

Ця директива зобов'язала держави ЄС встановити систему штрафів за її невиконання та визнала можливість освідчення судна на його відповідність організації, визнаній за ст. 4 директиви Ради ЄС 94/57/ЕС від 22 листопада 1994 р. про загальні правила і стандарти для організацій, які проводять інспекцію та огляд суден і для морських організацій, які задіяні у відповідних роботах. Самі технічні вимоги до рибальських суден містилися у п'яти додатках до директиви 97/70/ЕС, окремо щодо наявних та нових рибальських суден довжиною 24 метри і більше; окремо – щодо врахування регіональної та місцевої специфіки у північному (Північне море, Баренцове море та ін.) та південному (Середземноморський басейн) рибальстві ЄС. У додатках до директиви містилися зразки (форми) сертифікатів відповідності, сертифікатів звільнення і записів обладнання, які мали отримати рибальські судна для підтвердження їх відповідності вимогам цього документа [25].

Сьогодні ЄС проводить політику, за якою рибні запаси до 2020 р. мають повністю перейти на таке використання, який забезпечить їх максимально стаке відтворення упродовж тривалих періодів (MSY). ЄС є членом двох регіональних рибальських організацій, які мають виключно консультативні повноваження: це Комісія з рибальства у Західній Центральній Атлантиці (WECAFC) та Комітет з рибальства у Східній Центральній Атлантиці (CECAF). Крім того, ЄС укладає угоди про співробітництво у сфері рибальства з третіми державами для користування ресурсами їх економічних зон суднами під прапорами держав ЄС [262, р. 15].

Європейський рибальський фонд (EFF) функціонував з січня 2007 р. як фінансовий інструмент спільної політики ЄС у сфері рибальства. Його бюджет у 2007–2013 рр. складав 4 305 000 євро, з них 75% було витрачено у регіонах держав ЄС, що відставали у власному розвитку, – допомога надавалася компаніям, органам влади або представницьким структурам

рибалок. З 2014 р. цей фонд було трансформовано у Європейський морський та рибальський фонд (ЕМФФ) з бюджетом у 5 749 000 євро на 2014–2020 рр.

Завданнями ЕМФФ було визначено адаптацію рибальського флоту ЄС до можливостей, пов'язаних із видобуванням доступних рибних ресурсів; трансформацію рибальських суден для диверсифікації їх використання, локальні проекти у контексті сталого розвитку тощо. Пріоритетами цього фонду було встановлено опрацювання бази даних щодо рибальства та рибалок у державах ЄС та зниження навантаження від рибальства на природне середовище, запровадження «відповідального сталого рибальства» у контексті Інтегрованої морської політики ЄС [262, р. 19].

Акти вторинного права ЄС спрямовані, найперше, на захист морських біоресурсів та відповідну корекцію морського рибальства під юрисдикцією ЄС. Так, Регламент ЄС № 345/92 від 28 жовтня 1991 р. встановив максимальну довжину рибальських сіток у 2500 метрів; водночас рибалки протестували проти вказаних приписів; їх виконання фактично не контролювалося ЄС. Регламент ЄС № 894/97 від 29 квітня 1997 р. (розширений у регламентах № 1239/98 та № 809/2007) запровадив заборону спеціальних сіток (*spadare*) для лову меч-риби «відповідно до спільних інтересів рибалок та споживачів» [233, р. 89; 256]; ці акти містили й інші обмеження щодо рибальського спорядження суден. Це зумовило істотні зміни умов лову рибалками на суднах під юрисдикцією ЄС упродовж останніх 10 років. Регламентами ЄС № 1224/2009 та № 404/2011 було встановлено систему контролю за дотриманням відповідних вимог.

Регламент ЄС № 104/2000 від 17 грудня 1999 р. про спільну організацію ринків риби та продуктів аквакультури має значення для організації праці в рибальському секторі під юрисдикцією ЄС. Спільна організація ринку рибної продукції як складова спільної політики з рибальства була створена у ЄС в 1970 р. Регламент № 104/2000 не лише уточнює умови до маркування, зберігання та оброблення відповідної рибної продукції, а й визначає вимоги до організацій її виробників як добровільної форми асоціації рибальських та

рибних господарств для запровадження заходів із оптимізації умов реалізації їх продукції; ці заходи мають охопити як цінову політику та планування виловів, так і методи заохочення сталого рибальства [247].

На держави ЄС було покладено обов'язок визнавати організації виробників, що відповідають встановленим вимогам; своєю чергою, кожна організація виробників була зобов'язана цим регламентом запропонувати операційну програму на риболовний рік та надати її своїй державі; програма має охоплювати як загальний план вилову, так і заходи щодо удосконалення якості рибальства та заходи впливу на рибальські компанії, які стають порушниками програми. Зі свого боку, держави ЄС отримали право надавати організаціям виробників компенсації на період 5 років, для стимуляції виконання ними операційних програм [247].

Процедура надання допомоги має відбуватися згідно з вимогами Регламенту ЄС № 498/2007, який встановив детальні правила діяльності Європейського рибальського фонду. Крім того, Регламент ЄС № 104/2000 передбачив завдання ЄС зі стабілізації цін на рибну продукцію та забезпечення загальної конкурентоспроможності рибальського флоту під юрисдикцією ЄС на світових ринках. Також держави ЄС були зобов'язані цим регламентом забезпечити рівні умови доступу до усіх портів, споруд та інших виробничих потужностей для рибальських суден під прапором будь-якої держави ЄС. Для виконання відповідних зобов'язань Європейська комісія отримала мандат на співпрацю з Комітетом регулювання рибної продукції ЄС, якій складається з представників держав ЄС та очолюється представником Європейської комісії [247].

Регламент ЄС № 2792/1999 від 17 грудня 1999 р. визначив детальні правила та умови надання структурної допомоги ЄС у рибальському секторі; він передбачає програмування, у розвиток регламенту ЄС № 1260/1999, відповідно до вимог спільної політики з питань рибальства, у формі багаторічних керівних програм для рибних флотів. Ці програми, відповідно до регламенту ЄС № 3760/92, мають визначати умови та заходи з

реструктуризації рибальського сектора та схвалюватися Європейською Комісією для окремих держав ЄС; при цьому передбачається регулювання рибальської діяльності на всеохоплюючих та довготермінових засадах [248].

Для моніторингу виконання цих багаторічних програм держави ЄС мають надавати Європейській комісії щорічно відповідні звіти; ґрунтуючись на них, комісія має звітувати Європейському парламенту та Раді ЄС. Додатково держави ЄС мають надавати Європейській комісії вичерпну інформацію щодо фізичних характеристик рибальських суден та моніторингу риболовних зусиль національними флотами згідно з вимогами Регламентів ЄС № 2090/98 та № 2091/98 від 30 вересня 1998 р. щодо реєстру рибальських суден ЄС та розподілу рибного флоту ЄС та рибальських зусиль відповідно.

У ст. 6 Регламенту ЄС № 2792/1999 окреслено напрями відновлення рибальського флоту та модернізації рибальських суден. Держави ЄС мають звітувати Європейській комісії про динаміку оновлення флоту у такий спосіб, щоб не відбувалося загального надмірного зростання його кількості; вказана звітність має охоплювати рибальські судна довжиною більше 12 метрів, виключаючи траулери. За ч. 2 цієї статті держави ЄС можуть надати органам ЄС запит на дозвіл щодо чітко визначеного зростання потужностей рибальського флоту, що має метою забезпечення безпеки плавання, гігієни моряків та їх робочих умов та не призведе до зростання обсягів вилову. Такий запит має досліджуватися Європейською комісією та схвалюватися за процедурою, визначеною у ст. 23 Регламенту ЄС № 2792/1999 [248].

За ст. 7 цього регламенту держави ЄС можуть справедливо регулювати зусилля щодо вилову, зокрема через зупинення або обмеження риболовної активності, але ця можливість поширюється лише на судна, старіші 10 років. Це має відбутися шляхом викупу суден, їх продажу власником у треті держави або зміною призначення судна [248]. Ця норма права ЄС явно стимулює власників рибальських суден оновлювати флот та забезпечувати членам екіпажу більш комфортні, безпечні та гігієнічні умови праці.

Обмеження зусиль щодо вилову може відбуватися й шляхом встановлення державами ЄС днів або періодів, коли рибальство є дозволеним або забороненим. У ст. 8 Регламенту ЄС № 2792/1999 визначено процедуру передачі риболовних суден з юрисдикції ЄС під юрисдикцію третіх держав шляхом встановлення так званих «спільних підприємств». Така процедура, яку заохочують органи ЄС, на практиці ґрунтується на переведенні суден під прапором держав ЄС під іншу юрисдикцію для використання квот вилову інших держав у різних районах світового океану [248].

У ст. 9 вказаного регламенту визначено порядок надання публічної допомоги для оновлення флоту та модернізації рибальських суден шляхом реалізації багаторічних керівних програм; при цьому було встановлено обмежений кошторис витрат на спорудження нових суден та модернізацію наявних суден, де змінюється їх вимірюваний тоннаж. За ст. 10 цього регламенту публічна (бюджетна) допомога оновленню рибальського флоту має бути використана із дотриманням характеристик рибальських суден, встановлених у Регламенті СЕС № 2930/86 від 22 вересня 1986 р. та не може надаватися на конкретне судно повторно раніше, ніж за п'ять років [248].

У ст. 11 регламенту № 2792/1999 вказано на специфіку прибережного малого рибальства, яке здійснюється суднами довжиною менше 12 метрів. За ч. 3 цієї статті спеціальні гранти з покроковою виплатою можуть виділятися через спеціальний механізм – Фінансовий інструмент з керівництва рибальством ЄС (FIFG) – для груп власників суден або родин рибалок, залучених у прибережне мале рибальство для спільної реалізації інтегрованих колективних проектів. Ці проекти можуть мати розмір не більше 150 000 євро кожен (із розподілом платежів за часом та виконавцями з боку грантодавця) та повинні реалізовуватися для: безпечного обладнання на борту та удосконалення санітарних та робочих умов на рибальських судах; технологічних інновацій (спрямованих на більш цільові та вибіркові рибальські технології); організації виробничих ланцюжків для сприяння реалізації продукції; професійної перепідготовки або навчання [248].

Основну увагу соціальним аспектам модернізації рибальського флоту приділено у ст. 12 зазначеного регламенту. Вона містить визначення рибалки як будь-якої особи, яка основним родом своїх занять має працю на борту функціонуючого морського рибальського судна. Держави ЄС зобов'язалися вживати соціально-економічних заходів підтримки рибалок відповідно до вимог Регламенту ЄС № 3760/92. Така допомога надається з боку FIFG винятково для таких потреб:

1) часткове фінансування національних схем раннього виходу рибалок на пенсію за дотриманням таких умов:

а) ранній вихід на пенсію не може бути раніше, ніж за 10 років порівняно зі загальним пенсійним віком у відповідній державі ЄС й раніше ніж 55 років;

б) одержувачі пенсії мали проробити рибалками не менш ніж 10 років;

в) кількість таких одержувачів не може перевищувати у кожній державі ЄС кількість рибалок, скорочених з рибальського флоту через вжиті на виконання Регламенту ЄС № 2792/1999 заходи з його удосконалення;

2) надання разових виплат рибалкам, які проробили останні 12 місяців та втратили роботу через скорочення флоту на виконання Регламенту ЄС № 2792/1999, в обсязі не більше ніж 10 000 євро на людину;

3) надання безповоротних індивідуальних компенсаційних платежів рибалкам, що працювали останні 5 років, для допомоги з отримання роботи поза сферою морського рибальства за індивідуальними чи колективними соціальними планами в обсязі не більш ніж 50 000 євро на людину;

4) надання індивідуальних премій рибалкам молодшим за 35 років, які працювали не менш ніж п'ять років на рибальських суднах або мають аналогічну кваліфікацію та отримують уперше частку у власності на рибальське судно, за дотримання таких умов:

- судно має бути довжиною від 7 до 24 метрів, віком від 10 до 20 років та діяти під прапором держави ЄС;

- передача прав власності не відбувається в межах однієї родини між близькими родичами [248].

Компетентний орган має визначати розмір відповідної премії рибалці, виходячи з розміру, віку судна та фінансових умов отримання власності; сума такої премії не може перевищувати 50 000 євро та водночас не може бути більшою 10% вартості тієї долі власності на судно, що отримує рибалка; критерії такого визначення мають бути публічними. На компетентні органи було покладено контроль за тим, щоб рибалки не отримували відповідну компенсацію більш ніж один раз; щоб разові виплати та компенсаційні платежі стягувалися назад до бюджету якщо рибалка, який їх отримав, знов був працевлаштований на рибальському судні у визначений термін. Отже, справжньою метою цих приписів Регламенту ЄС № 2792/1999 було не стільки захист соціальних прав рибалок, скільки сприяння захисту морських біоресурсів через зменшення їх вилову (про що прямо йшлося у ч. 6 ст. 11 цього акта) [248].

Указані механізми фінансування є типовими для Структурних фондів ЄС, одним з яких є FIFG, згідно з Регламентом ЄС № 1260/1999. Додаткові умови оптимізації рибальського флоту ЄС було викладено у Регламенті ЄС № 2371/2002 від 20 грудня 2002 р.; при цьому увагу державам ЄС було рекомендовано звернути на розвиток потужностей рибальських портів та на рибальство у внутрішніх водоймах. Також вказані акти передбачають можливість здійснювати у державах-членах спільні заходи за участю представників влади, організацій виробників, асоціацій та груп рибалок. Передбачається, що рибалки та судновласники рибальських суден можуть отримувати й тимчасові компенсації з питань рибальства у випадках непередбачуваних обставин (доведених науково), не продовження або скасування міжнародної угоди щодо рибальства, вжиття термінових природоохоронних заходів для видів, що опинилися під загрозою, та заборон певних знарядь лову [248].

Вплив права ЄС на трудові відносини у рибальському секторі відбувається не лише на рівні установчих угод або актів вторинного права ЄС. Таке регулювання здійснюється й шляхом застосування прецедентного права – рішень Європейської Комісії та Суду ЄС.

Яскравим прикладом таких актів є рішення Європейської комісії 2006/269/ЕС від 8 лютого 2006 р. з питання шведського законопроекту 2001 р. щодо внесення змін до національного закону про податок на прибуток (1999:1229). Законопроект передбачав податкову знижку для шведських професійних рибалок, що мають ліцензію; така знижка мала компенсувати їм витрати на організацію лову. Податкові знижки подібного характеру передбачені шведським законодавством для усіх самозайнятих осіб (майже усі шведські рибалки є самозайнятими особами без використання найманої праці), які здійснюють власну діяльність поза місцем мешкання (умовою є відсутність особи вночі вдома через обставини роботи).

Для інших категорій робітників законодавство Швеції раніше передбачало необхідність доведення доцільності роботи поза місцем мешкання; рибалки були позбавлені обов'язку доводити таку доцільність; у проекті 2001 р. для рибалок податкову знижку було передбачено узагалі без урахування умови діяльності поза місцем мешкання. На думку авторів законопроекту, це мало підтримати прибережних рибалок, що оперують на малих суднах; усього у Швеції працюють приблизно 2000 рибалок, з них близько 500 – на локальному морському лові. Європейська комісія дійшла висновку, що запропонована система надає вибіркові переваги для рибалок порівняно з іншими секторами економіки та є формою державної допомоги рибальському сектору. Було встановлено, що така допомога не відповідає вимогам до державної допомоги, встановленим у ст. 87 Договору про функціонування ЄС, через те, що вказані рибалки не мешкають у відсталому регіоні ЄС та не мають особливих потреб [243].

У аргументах на захист законопроекту представники уряду Швеції відзначали, що раніше податкову знижку мали рибалки, що працюють на

віддалі від узбережжя із дотриманням правила відсутності особи вночі вдома через обставини роботи; але саме ці рибалки мають порівняно більший прибуток від власної діяльності, ніж локальні професійні рибалки; тому вказані у законопроекті заходи вони вважали стимулюванням соціальної справедливості. Водночас на вимогу Європейської комісії представники уряду Швеції не надали точних розрахунків, які би підтвердили зазначену тезу. Європейська комісія погодилася із тим, що дві групи шведських рибалок мають різні умови праці через різні умови промислу, зумовлені географічним положенням Швеції, але не визнала це аргументом на користь відповідної державної допомоги.

Також представники уряду Швеції відзначили, що запропонований проект спрощує облік сум податків, адже скасовує потребу зараховувати податкову знижку за кожну конкретну ніч поза місцем проживання під час промислу. Європейська комісія не погодилася із такою тезою, адже запропонована щорічна система підрахування має інші недоліки (особливо якщо рибалка має інші джерела доходу, крім рибальства, та буде зловживати знижкою). Відзначалося, що бази даних Єдиної рибальської політики ЄС спрощують контроль за промислом рибалок та датами їх знаходження поза місцем проживання. Європейська комісія заборонила схвалення відповідного законопроекту як такого, що суперечить нормам Договорів ЄС з питань організації державної допомоги секторам економіки [243].

Цікавим також є рішення Європейської комісії 32005D0239: 2005/239/ЕС від 14 липня 2004 р. у якому оцінювалися заходи, які були вжиті Францією для надання допомоги професійним рибалкам після катастрофи танкера «Ерика» у Біскайському заливі у грудні 1999 р. Комісія визнала відповідними праву ЄС соціальні заходи, вжиті щодо рибалок у регіонах, прямо пов'язаних із відповідною катастрофою (заходи полягали у наданні грошової допомоги та звільненні від податків на певний проміжок часу у 2000 р.); водночас аналогічні заходи допомоги рибалкам у інших регіонах Франції та навіть у її

заморських територіях з приводу розливу нафти «Ерики» були визнані Європейською комісією порушенням принципів державної допомоги.

Франція з цього питання наводила аргумент «інформаційного впливу», за яким професійні рибалки зазнали втрат не від самого забруднення, а від упередженого ставлення споживачів у 2000 р. до французької рибної продукції через поширення інформації про таке забруднення у засобах масової інформації; такий аргумент не було визнано переконливим [242].

Водночас засоби соціального захисту, запроваджені в Італії у 2000 р. внаслідок короткотермінових обмежень на професійне рибальство на Адріатичному, Тиренському та Іонійському морях (запроваджені урядовим розпорядженням № 265 від 26 вересня 2000 р. та підтверджені законом № 343 від 23 листопада 2000 р.), були визнані такими, що відповідають праву ЄС у рішеннях Європейської комісії 32003D0087: 2003/87/EC та 32003D0088: 2003/88/EC від 13 листопада 2002 р. відповідно [240; 241].

Інші рішення Європейської комісії впливають на умови праці рибалок опосередковано. У цьому вимірі слід звернути увагу на рішення Європейської комісії 31986D0592: 86/592/EEC від 29 липня 1986 р., яким було скасовано пільгову вартість дизельного палива для професійних рибалок, запроваджену у Франції з 1982 р. У цьому комісія вбачала порушення як Договорів ЄС, так і регламенту ЄЕС № 3796/81 від 29 грудня 1981 р. про загальну організацію ринку рибної продукції. Цікаво, що Європейська комісія дізналася про відповідні пільги на паливо з преси, а Франція тривалий час саботувала розслідування відповідної справи; при цьому жодних французьких нормативних актів схвалено не було; держава схилила нафтопереробні компанії до встановлення мінімальних (за собівартістю) цін на пальне для рибалок неправовими важелями; метою вказаних заходів було визначено саме захист соціальних інтересів французьких рибалок [239].

Раніше подібну знижку на паливо для рибалок було встановлено у Бельгії королівським указом від 26 лютого 1981 р. № 81; указ було скасовано

рішенням Європейської комісії 31983D0314: 83/314/ЕЕС від 8 лютого 1983 р. як такий, що суперечить Договорам ЄЕС [238]. Подібну знижку на паливо для рибалок, запроваджену в Італії законом № 57 від 29 лютого 1980 р., було скасовано рішенням Європейської комісії 31983D0312: 83/312/ЕЕС, схваленим 8 лютого 1983 р. на аналогічних підставах. Отже, як бачимо, Європейська комісія з початку 80-х рр. XX ст. відстежувала спроби держав ЄС ухилитися від зобов'язань щодо Спільної рибальської політики ЄС та утримання від державної допомоги рибалкам [237].

Важливу роль у регулюванні праці рибалок відіграють рекомендаційні акти Європейського парламенту. Так, Європарламент згадував про захист трудових та соціальних прав рибалок у своїх резолюціях від 15 травня 1997 р. та від 15 листопада 2000 р. з питань міжнародних угод у сфері рибальства та у резолюції від 17 січня 2002 р., якою було затверджено Зелену книгу з питань Спільної політики у сфері рибальства. Серед цих актів варта особливої уваги резолюція про рибальство в міжнародних водах у контексті зовнішньої дії спільної політики у сфері рибальства від 16 січня 2003 р. Цей акт ґрунтувався на звіті Комітету з рибальства ЄС (A5-0446/2002) [257].

У ст. 15 резолюції від 16 січня 2003 р. Європейський парламент наполягав на потребі у гарантуванні фундаментальних трудових прав для усіх рибалок: стосовно чесної оплати праці, безпеки, достатніх періодів відпочинку, представництва профспілок, механізмів соціального забезпечення та ведення колективних переговорів щодо змісту трудових контрактів. У цій статті резолюції містився заклик до Європейської комісії щодо забезпечення соціального діалогу для утворення робочих місць високої якості та розроблення Статуту рибалок ЄС, який би визначив особливості їх діяльності [257].

Також у вказаній резолюції багато уваги приділялося соціальним аспектам здійснення рибальськими суднами (рибальським флотом) ЄС лову у виключних економічних зонах третіх держав та у відкритому морі в умовах дії Конвенції ООН з морського права 1982 р. Визначалося, що соціальні та

економічні фактори зумовлюють потребу у підтримці такого океанічного та морського флоту ЄС, протидії нелегальному рибальству та використанню «зручних» прапорів. Резолюцією держави ЄС закликалися до приєднання до Кодексу поведінки з відповідального рибальства ФАО. Формами протидії нелегальному рибальству у резолюції визначалися встановлення відповідальності та її стандартизація у різних державах [257].

У Пояснюючій заяві до резолюції Європейського парламенту від 16 січня 2003 р. підкреслюється, що відповідно до європейської соціальної моделі мають поважатися усі права робітників. Цей принцип «не може розмиватися й у такому секторі як виловне рибальство, де робітники мають знаходитися у важких та небезпечних умовах». До додаткових обставин, що обтяжують захист прав рибалок, у заяві віднесено «низький рівень членства у профспілках, труднощі з інспектуванням географічно віддалених місць роботи, наявність на борту суден під прапорами держав ЄС робітників з інших держав та рибалок з держав ЄС на судах третіх держав або таких, що належать спільним підприємствам». Тому заява до резолюції від 16 січня 2003 р. закликала ЄС запроваджувати у міжнародні угоди з питань рибальства норми соціальної спрямованості, ініціювання відповідних угод на міжнародних переговорах та сприяння соціальному діалогу з позицій забезпечення прав робітників для рибалок [257].

Примітно, що вже через місяць після схвалення зазначеної резолюції депутати Європейського парламенту стали цікавитися ходом її реалізації, про що свідчить зміст депутатського запиту Е-0429/03 від 18 лютого 2003 р. У відповіді на нього від імені Європейської комісії від 21 березня 2003 р. відзначалося, що за цей час було врегульовано статус рибалок третіх держав на борту суден під прапорами держав ЄС [257]. Під час тристоронніх переговорів на європейському рівні у форматі Комітету з секторального діалогу з питань морського рибальства за участю Єврориб, СОРА-COGECA та ETF було схвалено рішення охопити таких робітників системою галузевих та колективних угод ЄС [258]. Але вказане рішення було схвалено ще у

грудні 2001 р. та передбачало поширення на відповідних рибалок умов праці та перебування на борту, аналогічних для рибалок з держав ЄС. Європейській комісії було запропоновано враховувати ці зміни у веденні перемовин та укладанні угод з питань рибальства з третіми державами [318].

Важливе значення для розвитку у праві ЄС інституту трудових та соціальних прав рибалок відіграють звіти Європейської комісії Європарламенту з питань рибальського сектору. Прикладами таких звітів, підготовлених з аспектів Спільної політики ЄС у сфері рибальства, є звіт А5-0362/2002 щодо позиції комісії із розроблення Плану дій ЄС з викорінення нелегального, непідзвітного та нерегульованого рибальства; звіт А5-380/2002 щодо «Дорожньої карти» Європейської комісії з питань реформування Спільної політики у сфері рибальства [311]. Європарламент також ініціював розроблення відповідних звітів: звіту А5-0365/2000 зі Спільної політики у сфері рибальства в умовах виклику економічної глобалізації та звіту А5-0162/2003 про План дій щодо визначення соціальних, економічних та регіональних наслідків реструктуризації рибальського сектору ЄС [312].

Дослідимо практику організації захисту трудових прав рибалок на рівні ЄС. У ЄС було запроваджено інститут регіональних дорадчих рад, що складаються з рибалок, науковців, представників секторів, пов'язаних із рибальським, регіональної та локальної влади, екологічних організацій та організацій споживачів [256]. Європейським фондом покращення умов життя та праці було здійснено дослідження репрезентативності організацій європейського соціального партнерства у секторі морського рибальства. Цей сектор, за категоріями Статистичної класифікації економічної активності ЄС, має позначення NACE (Rev. 2) 03.11 – морське рибальство [299].

Європейська комісія заснувала Комітет з секторального соціального діалогу у сфері морського рибальства (на європейському рівні) у 1999 р.; до цього у ЄС існував об'єднаний комітет з цих питань, починаючи з 1974 р. У секторальному соціальному діалозі щодо морського рибальства на європейському рівні найманих працівників представляє Європейська

федерація транспортних робітників (ETF); інтереси роботодавців представляє вищезгадані Робоча група FISH Комітету професійних агрокультурних організацій та Генерального комітету сільськогосподарської кооперації ЄС (COPA-COGECA) та Асоціація національних організацій риболовних підприємств ЄС (Europesche, або Єврориба) [299].

Тому приєднання до вказаних європейських структур стає визначальним критерієм для класифікації національних асоціацій як організацій соціального партнерства у сфері морського рибальства. Водночас експерти справедливо відзначають, що наведені європейські структури мають своїм завданням організацію соціального діалогу й за іншими напрямками, крім морського рибальства. Так, ETF має головною метою захист робітників у сфері транспорту; Робоча група FISH, крім рибальських асоціацій, охоплює ще об'єднання підприємств у сфері аквакультури [259; 292].

Єврориба об'єднує 18 асоціацій риболовних підприємств з 11 держав ЄС (у Іспанії, Італії та Великобританії є декілька об'єднань, що є аффільованими до Єврориби). Робоча група FISH COPA-COGECA охоплює 15 асоціацій 11 держав ЄС (Італія представлена декількома об'єднаннями); окремі асоціації Німеччини, Італії та Нідерландів входять як до Єврориби, так і до Робочої групи FISH. Серед держав ЄС із риболовною інфраструктурою у обох асоціаціях не представлені Румунія та Португалія; окремі асоціації риболовних компаній Великобританії, Греції, Ірландії, Кіпру, Німеччини, Польщі, Словенії, Швеції беруть участь у цих об'єднаннях роботодавців ЄС, але при цьому не приймають участі у колективних переговорах, виступаючи не як організації роботодавців, а як комерційні асоціації [299; 314].

Тому лише декілька національних асоціацій у сфері морського рибальства беруть активну участь у тристоронньому діалозі на європейському рівні. На національному рівні участь у тристоронньому діалозі з питань праці у рибальському секторі беруть як асоціації, аффільовані до Єврориби та/або COPA-COGECA, так і інші асоціації [254].

Так само у відповідному тристоронньому діалозі інтереси рибалок захищають не лише профспілки ETF, а й інші об'єднання; на рівні ЄС прагнення до участі у тристоронньому діалозі щодо праці в рибальському секторі демонструє й Європейська федерація профспілок продовольчого, сільськогосподарського та туристичного секторів та пов'язаних напрямів (EFFAT). У Латвії, Румунії та Словенії інтереси рибалок у тристоронньому діалозі представляють профспілки – члени саме EFFAT, а не ETF [255; 292].

У форматі тристороннього європейського діалогу 21 травня 2012 р. після перемовин, що тривали з 2010 р., було схвалено спеціальну Угоду про перенесення умов Конвенції МОП № 188 у сферу праці в рибальському секторі. Представники ETF, Єврориба та COGESA у шведському Гетенборзі разом із Європейським комісаром з морських справ та рибальства уклали цей акт. Його метою було визначено систематизацію соціальних норм у рибальському секторі для стимулювання держав ЄС до приєднання до Конвенції № 188 та надання відповідного сигналу третім державам [259].

Після того як Конвенція № 188 вступить в силу для держав ЄС, контроль за виконанням її вимог у цих країнах, в їх портах та на суднах під їх прапором передбачається передати до Суду ЄС; планується схвалення директиви ЄС з цього приводу після вступу конвенції в силу [258]. Як з цього приводу було відзначено на офіційному веб-сайті Європейської комісії, комісія сьогодні концентрує увагу на Конвенції МОП № 188 як на підґрунті для удосконалення інтегрованої морської політики ЄС у питаннях охорони здоров'я та безпеки. Водночас Європейська комісія намагається запровадити вищезгадані доповнення до регіональних угод у сфері рибальства, забезпечити імплементацію державами ЄС конвенції STCW-F [306].

Необхідно додати, що 9 квітня 2014 р. між ETF, Єврорибою та COGESA було схвалено доповнення до регіональних угод у сфері рибальства, яке ЄС та його члени мають включати у відповідні угоди з третіми державами. Доповнення передбачає мінімальні стандарти соціального захисту та забезпечення належних умов праці для рибалок з третіх держав, що

працюють на суднах під юрисдикцією держав ЄС у регіонах, охоплених відповідними угодами. Водночас доповнення посилюють гарантії ведення колективних переговорів та свободи об'єднань робітників на суднах під юрисдикцією держав ЄС. Указане доповнення переглядає аналогічне доповнення, запропоноване учасниками європейського тристороннього діалогу у 2001 р.; цей перегляд, як визнають експерти ETF, має пов'язати відповідні угоди із Конвенцією МОП № 188 як з угодою, «щодо якої ETF, Євроріба та COGECA прийшли до порозуміння про перспективу її імплементації у право ЄС» у 2012 р. [258].

Окремі акти права ЄС мають значення для врегулювання праці українських рибалок. У цьому контексті варто виокремити норми Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Євроатомом і їхніми державами-членами від 27 червня 2014 р., ратифікованої законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII [165]. Цей ключовий двосторонній договірний акт у ч. 1 глави 18 визначив засади спільної політики України – ЄС у сфері рибальства (ст.ст. 407–410). Так, у ст. 410 передбачено, що Україна, ЄС та держави ЄС будуть підтримувати ініціативи, зокрема взаємний обмін досвідом та надання підтримки, з метою забезпечення впровадження політики сталого рибальства, що ґрунтується на пріоритетних напрямках права ЄС у цій сфері, зокрема:

- в управлінні рибальськими зусиллями та технічними заходами;
- у перевірці й контролі рибальської діяльності шляхом використання необхідного обладнання для спостереження, зокрема системи моніторингу суден, а також на розбудові відповідних адміністративних та судових структур, здатних застосовувати належні заходи;
- в узгодженому зборі даних про вилов, вивантаження, флот, біологічні та економічні дані;
- в управлінні риболовними потужностями, в тому числі функціонуючим реєстром риболовного флоту;

- у вдосконаленні ефективності ринків, зокрема шляхом просування організацій виробників, надання інформації споживачам, стандартів розміщення на ринку та простежуваності;

- у розвитку структурної політики у галузі рибальства, з особливою увагою до сталого розвитку прибережних громад [212].

Крім цих норм Угоди 20014 р., варто вказати на акти ЄС щодо реагування на окупацію та анексію Криму; ці документи також містять норми із опосередкованим впливом на трудові відносини у рибальському секторі. Так, регламентом ЄС № 825/2014 від 30 липня 2014 р. було доповнено регламент ЄС 692/2014 щодо обмежень імпорту до ЄС; з цього приводу було також схвалено рішення Ради ЄС 2014/386/CFSP та 2014/507/CFSP. Ці акти, обмеживши можливість постачання на окуповані території та вивезення з цих територій торгівельних суден, зробили виключення для рибальських суден [246; 249]. Тобто ЄС де-факто розглядає риболовну діяльність резидентів окупованих територій як таку, що не є істотним міжнародним правопорушенням.

3.2. Імплементація міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі у право іноземних держав

Вважаємо за необхідне здійснити аналіз правового забезпечення праці рибалок у національних правових системах окремих зарубіжних країн. Особливої уваги варте законодавство морських країн-членів ЄС із розвинутим рибальським сектором. Одразу зазначимо, що, незважаючи на наявність спільної політики у сфері рибальства ЄС, національне законодавство, галузеві та колективні угоди, правова практика цих держав з питань праці рибалок мають істотні відмінності [245].

Наприклад, станом на 2014 р. Бельгія є єдиною з усіх держав ЄС, 100% професійних рибалок якої працюють за контрактами, укладеними на підставі

чинних колективних угод без будь-яких винятків. Як правило, сума винагороди визначається угодою сторін, але трудові контракти передбачають гарантований оклад залежно від кількості днів, проведених рибалкою в морі. Трудові відносини рибалок у Бельгії регламентовано спеціальним законом про працю рибалок 2003 р., який було схвалено на зміну закону 1926 р., який установив для рибалок умови праці, аналогічні умовам праці на торгівельних судах [311].

На противагу іншим європейським державам, у Бельгії рибалки завжди розглядаються як наймані працівники, а не як самозайняті особи чи підприємці. Така позиція бельгійського законодавця дозволяє ефективно захистити трудові права рибалок, які менше залежать від ринкових обставин, таких як ціни на паливо та на рибну продукцію. Експерти ETF рекомендують саме бельгійську модель захисту прав рибалок як взірцеву для інших держав ЄС. Ключовою проблемою для бельгійських рибалок є законодавча заборона скидів у море відходів від обробки риби, які мають бути доставлені на суходіл і там утилізовані; це ускладнює роботу на борту судна та знижує корисну площу для перебування на ньому, тягне додаткові витрати [253].

У Бельгії трудові відносини рибалок є такими, що схвалюються на рибальський сезон або за строковим контрактом; іноді такий контракт охоплює лише один вихід у море та припиняє дію після висадки рибалки на берег. Колективні договори, на яких мають ґрунтуватися зазначені контракти, як правило, укладаються на дворічний термін, але можуть бути переглянуті достроково за ініціативою уряду Бельгії [260, р. 18].

Сертифікація рибалок відбувається за підсумками не менш як 100 трудових діб, сертифікат видається об'єднаним комітетом, куди входять представники екіпажів рибальських суден, берегового персоналу, представників риботорговельних об'єднань та влади; можливість працевлаштування рибалки без сертифікату є вкрай обмеженою та поширюється передовсім на період його практичного навчання; зараз у

Бельгії є низка законопроектів, що передбачає повну заборону праці несертифікованих рибалок (крім виробничої практики) [254, р. 12].

Колективні угоди, схвалені у Бельгії, істотно перевищують обсяг допомоги з питань охорони здоров'я та безпеки праці, порівняно із мінімумом, передбаченим у законодавстві; водночас умови підготовки рибалок та виробничої практики, передбачені у законодавстві та колективних угодах в Бельгії є практично тотожними. Максимальна тривалість робочого часу для рибалок у Бельгії дорівнює загальній та складає 38 годин на тиждень, але ця норма, як констатують експерти ETF, є суто теоретичною, адже реальний робочий час рибалок зумовлений наявністю лову [253].

За бельгійським законодавством, рибалка, який не зміг вийти в рейс, отримує компенсацію; у міжрейсовий період рибалки вважаються безробітними та отримують відповідну допомогу. Умови колективних договорів у Бельгії передбачають оплачувані вихідні, допомогу членам родин, відпустку у зв'язку з пологами та для навчання; страхування від нещасних випадків відбувається через фонд, утворений судновласниками разом із державою, який є складовою національної системи соціального страхування; саме цей фонд покриває лікарняні, втрату працездатності, безробіття та нещасні випадки на виробництві [311, р. 12]. У Бельгії органом влади, уповноваженим з питань праці рибалок, є Технічна робоча група з питань рибалок Стратегічної дорадчої ради з питань сільського господарства та рибальства [261, р. 14].

У Данії контракт рибалок, як правило, укладається на два роки, але цей термін може бути продовжено до 3–4 років за погодженням з профспілкою, якщо відповідну можливість продовження передбачено у договорі. Але, як констатують інспектори ETF, рибалки у Данії переважно є тимчасовими робітниками, що наймаються на конкретний рейс; відповідні відносини можуть бути продовженими за мовчазною згодою. Датське законодавство встановлює мінімальний склад екіпажу рибальського судна залежно від його розміру (із градацією довжини у 15 та 45 метрів відповідно), а система

професійної підготовки датських рибалок встановлена з урахуванням вимог STCW-F [253, р. 16].

Умови охорони здоров'я та праці на рибачьких суднах є подібними як у датському законодавстві, так і у відповідних колективних угодах, при цьому гарантується оплата праці для стажерів, що навчаються для отримання кваліфікації рибалки. У законодавстві Данії передбачено такий засіб відповідальності як стягнення з рибалки частини його заробітної плати, але на практиці такі стягнення не застосовуються. Законодавство Данії акцентує увагу не на періодах праці, а на періодах відпочинку рибалок; так, період відпочинку не може бути меншим, ніж 10 годин на день із розподілом на два періоди; час відпочинку упродовж тижня не може становити менше 77 годин. Вихідні рибалкам не оплачуються, лікарняний забезпечується, якщо хвороба виникла під час рейсу; покриті заробітною платнею лікування не може тривати більше ніж 7 тижнів [253, р. 16].

З 1982 р. у трудових контрактах рибалок передбачаються умови пенсійного забезпечення; встановлений відсоток заробітної платні перераховується у пенсійний фонд; соціальне страхування для датських рибалок передбачає виплати за непрацездатністю (оплачує роботодавець), віком (оплачує держава), безробіттям, нещасними випадками та хворобами (виплати розподілено між роботодавцем та державою). Для отримання допомоги з безробіття від профспілки рибалка має бути включеним у її пенсійний план та відпрацювати не менше ніж рік рибалкою (1904 години); додатково існує державна допомога з безробіття, для участі в якій з заробітної платні стягується 50 євро щомісячно [255, р. 14].

Самозайняті шведські рибалки об'єднані у Шведську асоціацію рибалок (SFR), яка є не профспілкою, а галузевим громадським об'єднанням [262, р. 11].

Законодавство Франції не передбачає обліку робочого часу на борту судна; воно лише фіксує мінімальний час відпочинку, при цьому враховано приписи Конвенції МОП № 188; загальний робочий час обмежено 225 днями

року із можливістю збільшення цього періоду до 250 діб. При цьому у французькому законодавстві передбачено премії рибалкам залежно від обсягу вилову у відсотках від вказаного лову; законодавство встановлює мінімальну річну компенсацію рибалкам, що працюють у відкритому морі та мінімальну щоденну оплату праці для рибалок, що працюють на місцевому лові. Відпочинок для рибалок передбачено на тижневі вихідні, 1 травня, відгули мають надаватися за сімейних обставин, для навчання, у зв'язку з вагітністю, пологами та для виконання профспілкових функцій [254, р. 21].

Законодавство Франції передбачає, що судновласник має самостійно визначати мінімальний склад та кваліфікацію екіпажу риболовного судна відповідно до вимог міжнародних угод; морська адміністрація приймає його рішення до уваги (тобто фактично дозволяється відходити від конвенційних норм). У французькому законодавстві передбачено як сертифікацію рибальського судна, так і наявність у рибалок патенту, який визначає його функції та кваліфікацію; при цьому наявна мережа шкіл підготовки рибалок без відриву від виробництва [253, р. 14; 304, р. 23].

У Франції традиційно галузевим угодам надається перевага порівняно із колективними договорами. Перші національні галузеві угоди у Франції – з питань місцевого рибальства 2001 р. та рибальства у відкритому морі 2003 р. – були сприйняті експертами як історичні досягнення. За законодавством Франції рибалки мають щоденний відпочинок та щотижневі вихідні, які можуть бути перенесені, та три оплачуваних дні для відпочинку щомісячно; водночас згадані галузеві угоди та колективні угоди, що на них ґрунтуються, можуть покращувати їх на користь рибалок і адаптувати для умов довготривалих рейсів, особливо з вилову тропічного тунця [255, р. 25].

Законодавство Франції передбачає звільнення рибалок за контрактом; спори щодо звільнення мають вирішуватися у суді із обов'язковим отриманням висновку від Морської адміністрації. Усі інші трудові спори рибалок мають вирішуватися шляхом консультацій із залученням представника державної адміністрації; невирішення спору під час таких

консультацій дає можливість звернутися до суду. У Франції рибалки мають спеціальну модель соціального страхування (ENIM), із розподілом витрат між роботодавцем та рибалкою; усього наявні дев'ять моделей страхування, які покривають усі випадки, крім безробіття для рибалок малих суден; з 2016 р. очікується істотне посилення медичного страхування французьких рибалок. Франція приєдналася до конвенції МОП № 71 щодо морських пенсій та поширила її дію на рибалок [260, р. 114].

Варті уваги правові механізми, що діють у цій сфері в Італії. У цій державі відповідно до норм трудового законодавства контракт з рибалками укладається на три роки; умови праці регламентовано як законом, так і локальними та національними галузевими угодами, умови яких можуть мати невизначений строк дії, або бути короткотерміновими, або розрахованими на специфічний рибальський сезон або вид риби [254, р. 15]. Максимальна тривалість робочого дня у морі для італійських рибалок становить 11 годин, для рибалок, задіяних у океанічному рибальстві тривалість робочого часу не може перевищувати 8 годин; овертайм (надурочні роботи) італійське законодавство дозволяє для океанічного та прибережного малого рибальства. Виплати за овертайм мають здійснюватися щомісячно згідно з контрактом; вартість харчування рибалок під час рейсу розподілено між рибалками та роботодавцем. Італійське законодавство передбачає оплачувані вихідні, відпустку у зв'язку з пологами, за сімейними обставинами; водночас періоди навчання рибалкам не оплачуються [263].

Законодавчо та на рівні колективних угод зафіксовано як мінімальний склад екіпажу італійських рибальських суден, так і вимоги до професійної кваліфікації рибалок. Умови колективних угод з питань охорони праці та здоров'я рибалок є більш значущими, ніж відповідні норми національного законодавства; підготовка рибалок італійським законодавством не регламентується, хоча згадується у галузевих угодах [254, р. 13]. Державних соціальних фондів охорони здоров'я рибалок в Італії немає; відповідно до колективних та галузевих угод відрахування із заробітної платні

здійснюються тільки на випадки непрацездатності та пенсії за віком; відсоток відрахувань з фонду заробітної платні та з прибутку судновласника залежить від типу судна. Утім, на великих риболовних суднах, де утворено судові двосторонні органи, можуть утворюватися профспілкові фонди щодо компенсаційних виплат у разі хвороби та нещасних випадків [253, р. 15]. В Італії аспекти регулювання праці рибалок входять до компетенції Центральної дорадчої комісії з сектору рибальства та аквакультури Міністерства сільськогосподарської політики та лісів [262, р. 19].

Іншим цікавим прикладом є відповідні правові механізми Нідерландів. У цій державі тристоронній діалог гарантовано як на національному рівні, так і для окремих риболовних підприємств [17, с. 132]. У Нідерландах трудові контракти рибалок укладаються на три роки та дозволяють їм працювати постійно, тимчасово, сезонно або залежно від виду рибної ловлі. У колективних угодах визначено мінімальний склад екіпажу рибальського судна; законодавчо закріплено співвідношення мінімального складу екіпажу із розміром рибальського судна [311, р. 21]; закони Нідерландів визначають і систему професійної підготовки екіпажів рибальських суден, питання медичної допомоги та техніки безпеки на рибальських суднах; аналогічні стандарти встановлено й у колективних угодах, із заохоченням рибалок до підвищення кваліфікації [255, р. 29].

Згідно з колективними угодами у Нідерландах рибалки мають працювати 48 годин стандартного трудового тижня у морі із дозволом овертаймів не більше ніж 68 годин за тиждень, але не більше 12 годин на добу; трудовий тиждень у 6 робочих днів має тривати у морі не більш ніж 200 діб поспіль. Заробітна платня рибалкам у Нідерландах складається з окладу та премії; розмір премії пов'язано із обсягами вилову та поточною ціною на рибу; для рибалок – громадян третіх держав (не ЄС) голландське законодавство гарантує лише фіксований щомісячний оклад [253].

Вартість харчування для рибалок під час рейсу покладається на роботодавця. Рибалкам у Нідерландах гарантовані вихідні, відпустки та

допомога для членів родин; відпустки у зв'язку з пологами та сімейними обставинами не передбачені. Соціальне страхування для голландських рибалок передбачає виплати за умов інвалідності, похилого віку (60% пенсійного фонду рибалок формується за рахунок фондів оплати праці, решта – за кошти роботодавців), хвороби (роботодавець покриває 70% витрат) та нещасних випадків на виробництві (оплачуються роботодавцем, якщо рибалка працював у нього менше трьох років, якщо його стаж був більшим – видатки покладаються на державу). Підтримка безробітних рибалок не охоплюється соціальним страхуванням та здійснюється з бюджетних коштів. Об'єднання роботодавців та профспілки не беруть участі у формуванні системи соціального тарування рибалок у Нідерландах [253; 253, р. 14].

В Іспанії 80% трудових угод рибалок не охоплено галузевими та колективними угодами, вони укладаються на строк до одного року і лише за умов наявності колективної угоди цей строк може становити до 3 років. В Іспанії існують чотири основні форми контрактів рибалок, які розподіляються на 46 видів. Іспанське трудове законодавство визначає мінімум прав трудящих у Статуті робітника, залишаючи модель його імплементації на розсуд роботодавця; питання захисту здоров'я та охорони праці рибалок залишаються в Іспанії предметом дискусії. Водночас іспанське законодавство встановлює мінімальний склад екіпажу рибальських суден – залежно від типу судна та виду рибної ловлі та встановлює вимоги до системи професійної кваліфікації рибалок у складі екіпажу суден [253].

Галузеві або колективні переговори щодо праці рибалок в Іспанії, як правило, укладаються на регіональному або локальному рівні. Максимальна тривалість робочого часу у іспанських рибалок за законом становить 8 годин на день, але гнучкі нормативні умови дозволяють довести цю цифру за рахунок овертаймів до 24 годин поспіль, залежно від умов роботи в морі та улову, та враховуючи тип судна; овертайм врегульовано як національним законодавством, так і наявними колективними угодами [254, р. 23].

Оплата праці, за колективними угодами, може залежати від витрат у рейсі (на паливо, харчування тощо) або становити фіксовану щомісячну платню; в останньому випадку оплата традиційно передбачає дві додаткові місячні оплати наприкінці робочого року. Рибалки, що працюють на судах прибережного лову, отримують плату щотижнево; рибалки, працевлаштовані на промисловому рибальстві, отримують оплату за тарифними стандартами, але додатково можуть мати бонус у випадку великого улову. Вартість харчування рибалок (у разі щомісячної або щотижневої оплати) покладається на судновласника; багато власників надають примусову відпустку рибалкам у невідгідний для рибальства сезон [253, р. 18; 248, р. 21]. В Іспанії питання захисту прав рибалок входять до компетенції такої владної інституції як Соціальний морський інститут Міністерства праці [262, р. 22].

Окремі європейські держави узагалі не мають сегмента найманої праці рибалок у рибальському секторі. Наприклад, на Кіпрі станом на 2009 р. було зареєстровано 115 рибальських підприємств, з яких 104 являли собою самозайнятих окремих рибалок, а на решті працювало не більше двох осіб. Подібна ситуація склалася на Мальті, де самозайнятість та наявність невеликих рибальських кооперативів виключає можливість найманої праці рибалок та відповідних трудових та колективних угод; самозайняті рибалки становлять основу рибальського сектора в Естонії та Литві. У Фінляндії рибалки також переважно є самозайнятими особами, але об'єднаними у загальну організацію – Лігу рибалок Фінляндії (SAKL); невелика частина промислових рибалок (116 осіб у 2009 р.) працювала відповідно до колективних угод та законодавства про працю у морському судноплаванні [253].

У Греції склалася цікава ситуація, за якою рибалки є самозайнятими й тому не претендують на колективні переговори та відповідні угоди. Водночас грецькі рибалки об'єднуються в ієрархічну систему професійних спілок, що разом утворюють Грецьку конфедерацію рибалок, котра визнана представницькою організацією рибалок у законах Греції № 1361/83 1983 р. та

№ 2538/97 1997 р. та водночас є профспілкою та об'єднанням рибальських підприємств [282].

Подібні механізми у Болгарії призвели до наявності об'єднань рибалок, зокрема, найманих за трудовими договорами, за відсутності організацій роботодавців, з якими можна вести переговори щодо колективних угод; в окремих інших європейських державах об'єднання рибалок розглядаються не як профспілки, а як громадські об'єднання [253].

Утім, у більшості європейських держав наявні профспілки рибалок, які беруть участь у колективних та галузевих переговорах, як на публічному рівні, так і в межах окремих компаній (такий звужений підхід характерний для профспілок рибалок в Ірландії, Іспанії, Німеччині та Польщі). При цьому з боку роботодавців часто виступають структури зі статусом «комерційних асоціацій», до яких входить лише невелика частина національних рибальських підприємств; часто такі асоціації охоплюють не лише рибалок, а й, наприклад, усіх сільськогосподарських виробників [262, р. 33].

Прикладом спеціального законодавчого регулювання у цій сфері є закон Латвії про морську адміністрацію та морську безпеку від 31 жовтня 2002 р. Цей акт у ст. 6 закріплює компетенцію Морської адміністрації Латвії щодо контролю за кваліфікацією рибалок та щодо ведення окремого Реєстру рибальських суден. У ст. 11 визначено перелік факторів, дотримання яких на суднах у порядку контролю за безпекою їх експлуатації має забезпечуватися цією адміністрацією; до таких факторів віднесено й дотримання мінімальних вимог з охорони праці та охорони здоров'я членів екіпажів та питання підготовки, дипломування та несення вахти; підготовку членів екіпажів у сфері протидії забрудненню. Водночас контроль за дотриманням нормативних актів з питань рибальства у водах та портах Латвії було покладено на Державну службу з навколишнього середовища [276].

Також варто дослідити законодавство окремих неєвропейських держав із розвинутим рибальським сектором. Передовсім необхідно розглянути профільне законодавство Південноафриканської Республіки (ПАР) з питань

діяльності рибалок; це важливо тому, що ПАР приєдналася до Конвенції № 188 МОП. Водночас істотних змін у спеціальному законодавстві цієї держави після її приєднання до Конвенції № 188 не відбулося. Зокрема, досі не було істотно модифіковано Закон про морське рибальство ПАР від 14 квітня 1988 р. № 12 (із доповненнями, передбаченими законом від 4 жовтня 1995 р.) [307]. Цей акт регламентує передовсім компетенцію держави з питань охорони морського середовища та біоресурсів та відповідного контролю з боку державної влади; питання обладнання рибальських суден та умов праці на цих суднах згадуються у законі 1988 р. опосередковано [305].

Але вказаний закон засновує Консультативний комітет з морського рибальства ПАР як орган, що має у відповідній сфері управлінську компетенцію та передбачає діяльність Фонду морського рибальства (заснованого попереднім законом ПАР про морське рибальство 1973 р.). У законі міститься визначення рибалки як особи, що ловить або намагається ловити рибу на умовах повної або часткової зайнятості, якщо така риба знаходиться у морі, або на морському узбережжі, з метою продажу або спроби продажу такої риби, включаючи допоміжний персонал.

Таке визначення не прив'язує рибалок ані до складу екіпажу рибальських суден, ані до категорії найманих працівників. Водночас закон 1988 р. визначає рибальське судно як будь-яке судно, що використовується для лову риби або перевезення виловленої риби; також цей закон передбачає існування рибних портів (гаваней). Закон 1988 р. визначає капітана як особу, що командує або контролює діяльність рибальського човна або судна [305].

У ст.ст. 13–16 зазначеного закону передбачено компетенцію профільного міністра визнати шляхом офіційного оголошення певну структуру (групу або орган) такою, що може представляти інтереси рибної галузі перед адміністрацією; при цьому не передбачено окремого існування репрезентативних профспілок рибалок; фактично презюмується робота рибалок у формі самозайнятості [307]. Така група або орган отримали право поширювати інформацію з питань діяльності рибальського сектора та

надавати консультації зазначеному Консультативному комітету з будь-яких питань морського рибальства. Профільний міністр має компетенцію із затвердження складу такої групи або органу; водночас за законом 1988 р. кожен, хто має будь-який інтерес у галузі рибальства або має близьких родичів, що мають такий інтерес, може претендувати на членство в органі або на участь у його роботі на правах спостерігача [304].

Також профільний міністр у ПАР отримав за законом 1988 р. право контролювати хід будь-яких робіт у рибних портах ПАР та надавати відповідні дозволи на їх проведення. Закон 1988 р. передбачає у ПАР ліцензування рибальської діяльності, але серед умов, яким має відповідати суб'єкт ліцензування, немає вимог до обладнання рибальського судна або забезпечення трудових або соціальних прав рибалок; при цьому громадянам ПАР дозволяється експлуатувати рибальські судна під іноземним прапором. До регулятивної компетенції профільного міністерства законом ПАР 1988 р., серед іншого, було віднесено:

- можливість заборони заходу до рибних портів ПАР рибальських суден під іноземним прапором або суден під контролем нерезидентів ПАР;
- регулювання та контроль розвитку рибальського сектора та досліджень у сфері рибальства та рибних технологій;
- будь-які заходи, що можуть вплинути на користування рибними ресурсами, зокрема реєстрація осіб, задіяних у рибальському секторі, інспекція будь-якого рибальського судна або підприємства; збір відомостей про діяльність у рибальському секторі ПАР із можливістю надання її зарубіжним структурам на виконання міжнародних договорів ПАР [305].

Слід звернути увагу на законодавство Канади з питань рибальського сектора. У цій сфері наразі діє Закон про рибальство в Канаді 1985 р. із змінами та доповненнями [226]. Цей документ визначає рибальство як зону, місце або місцевість, де використовуються сітки, сіті, неводи та греблі, інше риболовне устаткування або як водний простір, звідки рибу можна вилучити із використанням такого устаткування, а також саме це устаткування.

Риболовне судно у законі 1985 р. визначається як будь-яке судно, що використовується, пристосоване або розроблене для досягнення мети вилову, оброблення та перевезення риби [13, с. 174].

Вимоги до рибальського судна та до його обладнання містяться й у ч. III постанови щодо рибальства та рибного середовища та виплат, покарань та конфіскацій на виконання закону Канади про рибальство від 4 лютого 1993 р. SOR/93-53. За постановою SOR/93-53 усі рибальські судна під юрисдикцією Канади повинні мати національну реєстрацію, що підтверджується відповідним нанесенням номерних знаків; водночас, крім вимог до маркування, відповідний акт інших умов експлуатації зареєстрованих рибальських суден не фіксує [297].

Варте уваги й законодавство Філіппін з питань контролю за здійсненням рибальства; зокрема, згідно із законом про Бюро рибальства від 20 червня 1947 р. № 177 відповідний орган, утворений у складі Департаменту сільського господарства та торгівлі Філіппін на чолі із директором, має широкі повноваження з питань організації праці у рибальському секторі. Так, за цим актом директор Бюро може:

- контролювати державні, муніципальні підприємства сфери рибальства;
- видавати відповідно до закону ліцензії та дозволи з питань рибальства;
- запроваджувати дослідження рибальської практики та методів;
- сприяти, зокрема шляхом наочної агітації, використанню рибалками новітніх технологій;
- збирати та розповсюджувати інформацію щодо адміністрування та здійснення рибальства, діяльності рибальських підприємств;
- забезпечувати подальший розвиток рибальського сектора Філіппін;
- видавати з цих питань із затвердженням вищезгаданим Департаментом стандарти, інструкції, правила та регулятивні акти відповідно до закону;
- забезпечувати затримання порушників законодавства про рибальство та конфіскацію їх уловів;

- розслідувати будь-які справи щодо усіх компаній та осіб, задіяних у рибальському секторі [227].

Окремо слід зупинитися на законі про рибальство Китайської народної республіки (КНР) від 20 січня 1986 р. в редакції від 28 серпня 2004 р. [265]. Одною з цілей вказаного закону (на противагу більшості досліджених законодавчих актів про рибальство різних держав) було визначено «захист законних прав робітників рибальської галузі»; це можна пояснити, серед іншого, соціалістичною спрямованістю законодавства КНР. Закон передбачає залучення держави до підвищення якості технологій у сфері рибальства та заохочення відповідної діяльності фізичних та юридичних осіб з боку органів влади усіх рівнів. Законом був заснований департамент управління рибальством у складі Державної ради КНР та передбачено діяльність його територіальних органів та суперінтендантів у важливих регіонах рибальства та у рибних портах, діяльність рибальських інспекторів, підпорядкованих вказаним структурам [265].

За ст.ст. 21, 22 закону КНР про рибальство держава має сприяти шляхом фінансування, кредитної та податкової політики розвитку океанічної риболовної індустрії з одночасним встановленням квот на вилов у морських водах КНР. За ст. 23 цього закону ліцензуванню у КНР підлягає тільки рибальство, що здійснюється у регіонах Світового океану, де діють міжнародні угоди з питань організації рибальства, членом яких є КНР; при наданні ліцензій органи влади КНР мають враховувати обов'язки держави прапора з контролю за діяльністю рибальських суден.

Діяльність фізичних та юридичних осіб, що отримали таку ліцензію, має їй відповідати; на великотоннажних рибальських суднах мають бути журнали вилову. При цьому судна розбудовані, перевлаштовані, обладнані або ввезені для риболовних операцій мають бути перевірені та схвалені спеціальною рибальською судновою інспекцією для здійснення рибальської діяльності. Розбудова рибних портів (гаваней) має відбуватися в КНР відповідно до державних програм із залученням інвестиційних коштів;

нагляд за діяльністю рибних портів покладається на органи влади КНР на рівні провінції [265].

В окремих державах з ринковою економікою вплив держави на відносини у рибальському секторі має доволі варіативний та явно неринковий характер. Слід навести розпорядження уряду Лівану від 19 серпня 2003 р. № 199/2Т, яким було засновано рибальський кооператив у зоні Баабда провінції Джабаль Лобнан. Цим актом було встановлено статутний фонд вказаного кооперативу та тривалість його діяльності (99 років). Метою заснування кооперативу було визначено покращення умов життя його членів (місцевих кустарних рибалок), гарантування придбання ними рибальського обладнання за доступними цінами та облаштування для членів кооперативну рибальської гавані та рибного ринку [300].

В Індонезії працю рибалок регламентовано законом про рибальство № 31 від 6 жовтня 2004 р., низкою актів уряду та президента та наказами Міністерства з питань моря та рибальства, зокрема наказом № PER.15/MEN/2010 2010 р. про придатність рибальських суден; наказом № PER.08/MEN/2012 2012 р. про рибні гавані (порти) [296] та наказом № 3/PERMEN-KP/2013 2013 р. про повноваження капітанів рибних гаваней (портів) [271]. За цими актами рибною гаванню є територія та акваторія у встановлених межах, де розташовані місця для управлінської діяльності та комерційної рибогосподарської системи та яка використовується для розміщення або якірної стоянки рибальських суден, вивантаження риби, обладнана засобами безпеки та засобами сприяння рибальству.

За індонезійським законом 2004 р. під рибальським судном (fishing boat) розумілося судно (vessel) або човен чи інший плавучий засіб, пристосований для вилову риби, сприянню лову риби, розведення риби, перевезення риби, оброблення риби, навчання у сфері рибальства та рибальських досліджень. Рибалку цей закон визначав як особу, вилов риби для якої є засобом існування; малого рибалку (small fisherman) було визначено як особу, вилов риби для якої є засобом задоволення власних щоденних потреб [266]. На

капітана індонезійської рибної гавані наказом № 3/PERMEN-KP/2013 покладалося, серед іншого, здійснення організаційних та розпорядчих заходів із безпеки рибальського судноплавства. При цьому капітан рибної гавані має компетенцію контролювати як виходи та заходи рибальських суден та облік їх улову, так і стан безпечного обладнання та комплектування екіпажем для рибальських суден; він також має повноваження перевірки договорів про працю рибалок та їх компетентності [271].

При заході рибальського судна у гавань її капітан має перевірити професійну придатність капітана та членів екіпажа відповідно до наявних документів; медичні книжки, дозволи на працевлаштування іноземців та їх імміграційні документи (якщо вони є у складі екіпажу індонезійського рибальського судна), судову роль та контракти членів екіпажу. Хоча у вказаних підзаконних актах Індонезії вимог до відповідних контрактів не міститься, їх необхідність із наведених документів впливає безумовно. Подібні процедури передбачені при оформленні відходу рибальського судна з індонезійської рибної гавані [271].

Водночас слід вказати на ст. 3 закону Індонезії про рибальство 2004 р., за якою однією з цілей держави у цій сфері є забезпечення засобів існування для рибалок та власників малих рибальських човнів пембуді. При цьому законодавство Індонезії розглядає рибальство як бізнес, що потребує ліцензування, а серед факторів сприяння рибалкам передбачає, передовсім, їх навчання та підвищення кваліфікації (ст. 57 закону 2004 р.). До спеціальних заходів сприяння т.зв. «малому», тобто кустарному, рибальству законодавство Індонезії відносить скасування необхідності отримання ліцензії (дозволу) на вилов риби у будь-яких водах, контрольованих Індонезією, та сприяння отриманню такими рибалками доступних кредитів за низькою ставкою (ст.ст. 60, 61 закону 2004 р.) [266].

Варто також оглянути законодавство Російської Федерації (РФ) з питань праці рибалок, адже сьогодні саме воно примусово поширюється державою-агресором на працю рибалок на тимчасово окупованих територіях України,

зокрема й на судна під українським прапором, що оперують на цих територіях. Розглядаючи питання регулювання праці рибалок у РФ, Д. К. Бекашев вказує, що в РФ питання, пов'язані з трудовими договорами рибалок, регулюються загальним внутрішнім трудовим законодавством [7].

Із цим можна погодитися не повною мірою, адже аспекти праці рибалок регламентовано у КТМ РФ від 30 квітня 1999 р. № 81-ФЗ [40], у Статуті служби на суднах рибпромислового флоту РФ, затвердженому наказом Державного комітету РФ з рибальства (Роскомрибальством РФ) від 30 серпня 1995 р. № 140 (далі – Статут 1995 р.) [130], у Положенні про дипломування персоналу суден рибпромислового флоту РФ, затвердженому постановою Уряду РФ від 28 липня 2000 р. № 576 (далі – Положення № 576) [125], у Положенні про особливості режиму робочого часу і часу відпочинку окремих категорій працівників рибогосподарського комплексу, що мають особливий характер роботи, затверджене наказом Роскомрибальства РФ від 8 серпня 2003 р. № 271 (далі – Положення № 271) [128].

Галузевий Федеральний закон РФ «Про рибальство та збереження водних біологічних ресурсів» від 20 грудня 2004 р. № 166-ФЗ [113] дійсно не згадує про специфіку праці у сфері рибальства. Цей акт, утім, пропонує класифікацію рибальства (зокрема, на промислове та прибережне) та запроваджує Державний рибогосподарський реєстр, до якого, серед іншого, мають бути внесені відомості про юридичних осіб та індивідуальних підприємців, що здійснюють рибальство; про судна рибпромислового флоту, зокрема про право власності та про інші права на них, про тип (потужність) і клас таких суден.

Федеральне агентство з рибальства, утворене постановою уряду РФ від 11 червня 2008 р. № 444, має обмежену компетенцію у цій сфері. Як з цього приводу стверджує російський автор І. Б. Калінін, «моряки, зокрема, члени екіпажів риболовецького флоту, дійсно, є спеціальними суб'єктами трудового права»; водночас цей автор не погоджується із пропозиціями щодо

схвалення спеціального закону, який буде регулювати трудові відносини цієї категорії працівників [37].

Усі наведені акти законодавства РФ, крім Статуту 1995 р. (де згадано STSW-F), не містять вказівок на міжнародні угоди з питань рибалок. КТМ РФ від 30 квітня 1999 р. № 81-ФЗ поширює свою дію на таку форму торговельного мореплавства, як «діяльність, пов'язану з використанням суден для рибальства (ст.ст. 1, 2); тому на екіпаж рибальських суден РФ поширено дію ст.ст. 52–58 вказаного кодексу, що встановлює вимоги до складу екіпажу, зокрема його мінімального складу, дипломування, вимог до стану здоров'я та громадянства екіпажу та його репатріації [40].

За ст. 57 КТМ 1999 р. порядок прийому на роботу членів екіпажу судна, їх права та обов'язки, умови праці та оплати праці, а також порядок і підстави їх звільнення визначаються законодавством РФ про працю, цим кодексом, статутами служби на суднах і статутами про дисципліну, генеральними та галузевими тарифними угодами, колективними договорами і трудовими договорами; статут служби на суднах рибпромислового флоту має затверджуватися профільним федеральним органом в галузі рибальства [40].

Крім того, за ст.ст. 52, 56 КТМ РФ профільний орган міг доповнювати норми кодексу правилами щодо фахівців, які належать до командного складу судна та щодо умов, на яких іноземні громадяни та особи без громадянства можуть входити до складу екіпажу судна рибпромислового флоту. Згідно зі ст. 60 цього кодексу, судновласник зобов'язаний забезпечити членам екіпажу судна під прапором РФ: безпечні умови праці; охорону їхнього здоров'я; наявність рятувальних засобів; безперебійне постачання продовольством і водою; наявність належних приміщень (кают, їдалень, санітарних вузлів, медичних пунктів та приміщень для відпочинку); культурно-побутове обслуговування.

На судновласника покладається обов'язок страхувати: заробітну плату та інші належні членам екіпажу судна суми, зокрема витрати на репатріацію;

життя і здоров'я членів екіпажу судна при виконанні ними трудових обов'язків [40].

Слід вказати, що Положення про робочий час і час відпочинку працівників плаваючого складу суден морського флоту, схвалене постановою Міністерства праці РФ від 20 лютого 1996 № 11, не поширює свою дію на членів екіпажів риболовних суден та суден рибної промисловості [127]. Тому головним актом у цій сфері залишається Положення № 271, схвалене на виконання постанови Уряду РФ від 10 грудня 2002 р. № 877, якою рибалки були віднесені до категорії працівників, які мають особливий характер роботи [128]. Положення № 271 поширює свою дію на плаваючий склад рибопромислового флоту, включаючи видобувні, обробні, приймально-транспортні та допоміжні судна (тобто судна промислового флоту для наукових рибогосподарських досліджень, навчання кадрів, охорони запасів об'єктів промислу, контролю за дотриманням правил рибальства і мореплавства), на які діє і Статут 1995 р.

До плаваючого складу включаються всі особи, призначені на суднові штатні посади, в т.ч. плаваючий експедиційний склад, працівники науково-дослідних, проектно-конструкторських організацій, рибоохорони, викладацький склад навчальних закладів та інші фахівці рибогосподарського комплексу. Положення № 271 поширює дію на членів промислових бригад (артілей), зайнятих на сезонних роботах з видобутку та первинної переробки риби, при тривалому відриві від постійного місця проживання, що не мають можливості у цей сезонний період щодня перебувати в звичайних житлових умовах. Дія Положення № 271 поширюється на судна рибопромислового флоту тільки в період їх експлуатації [128].

За Положенням № 271 для плаваючого складу рибопромислових суден і членів промислових бригад (артілей) нормальна тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень. Водночас вказано, що у період експлуатації рибопромислових суден та роботи членів промислових бригад (артілей) всі календарні дні є робочими із підсумковим обліком робочого

часу. В період експлуатації рибопромислових суден відповідно до Статуту 1995 р. вводиться несення вахтової служби тривалістю 8 годин на добу (тризмінна вахта) або двозмінна вахта при неможливості (переважно через відсутність спільних місць і рятувальних засобів) встановленого штатною чисельністю екіпажу вести роботу в три зміни. У період промислу капітаном судна можуть бути уведені підвахти (робота у вільний від несення вахти час) для недопущення псування риби та інших морепродуктів, із врахуванням овертайму [128].

Гранично допустимі строки перебування екіпажів рибопромислових суден у всіх районах Світового океану рекомендується не перевищувати: 110 діб для малих суден, 135 діб – для середніх суден, 150 діб – для великих суден і 165 діб – для крупних суден (критерії розподілу суден у Положенні не встановлено). Для відпочинку екіпажу в період безперервного перебування в морі передбачаються заходи у порт тривалістю 3 діб кожний. Положення встановлює, що працівники плавскладу, за їх згодою, у вільний від несення вахти час, як в період рейсу, так і під час міжрейсової стоянки, можуть залучатися до робіт по саморемонту суден з оплатою за нормами і розцінками, встановленими на ці роботи; також члени екіпажів суден на подібних засадах (але примусово) можуть залучатися до роботи з навантаження і вивантаження суден – якщо у місці робіт немає вантажників, та до навантаження рідкого палива, мастильних матеріалів, тари, солі, інвентарю, знарядь лову та продовольства – в усіх випадках. За Положенням № 271 понаднормові роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин упродовж двох днів підряд і 120 годин на рік; цей акт також встановлює засади організації часу відпочинку екіпажів.

З питань організації роботи екіпажів риболовних суден РФ вищезгаданий Статут 1995 р. вказує, що усі члени екіпажу залежно від виконуваних функцій розподіляються по судових службах. Суднові служби забезпечують безпечне судноводіння, технічну експлуатацію судових технічних засобів, виробничу діяльність судна, обслуговування екіпажу та

інших осіб, які перебувають на судні. Вони поділяються на: загальносуднову, радіотехнічну, судномеханічну, видобутку, служби обробки, медико-санітарну, навчально-суднову (на навчальних суднах) та науково-технічну (за потреби), із детальним визначенням їх специфіки у Статуті 1995 р. Посадові обов'язки членів екіпажу, які не ввійшли до Статуту 1995 р., за його вимогами мають визначаються посадовими інструкціями судовласника за погодженням з капітаном судна. Керівництво службами покладається на осіб командного складу [130].

Основою організації служби на суднах Статут 1995 р. визначає судові розклади, які визначають обов'язки всіх членів екіпажу, а також осіб, які тимчасово перебувають на судні як пасажери. На судах під прапором РФ запроваджено такі судові розклади: штатний, щодо судових тривог, щодо завідування, із швартовних операцій, промисловий, за розпорядком життя екіпажу, його розміщення та правил поведінки на судні. З урахуванням різних обставин, на розсуд капітана на рибальських суднах РФ можуть складатися інші судові розклади (з бункерування судна, боротьби з обмерзанням, буксирування тощо). Статут 1995 р. також регулює питання несення судової вахти та організації збереження людського життя на морі, забезпечення живучості судна [130].

Вищезгадане Положення про дипломування № 576 фактично надає класифікацію дипломованих посад на суднах під прапором РФ. За цим актом командному складу суден видаються такі види дипломів:

- судноводіїв: капітана; старшого помічника капітана; вахтового помічника капітана;
- судових механіків: старшого механіка; другого механіка; вахтового механіка;
- судових електромеханіків: першого – третього розрядів;
- судових рефрижераторних механіків: першої – третьої категорії;
- судових радіофахівців: оператора радіоелектронного обладнання першого класу; оператора радіоелектронного обладнання другого класу;

загального оператора Глобальної морської системи зв'язку при лиху і для забезпечення безпеки (ГМЗЛБ); обмеженого оператора ГМЗЛБ; оператора-радіотелеграфіста першого класу; оператора-радіотелеграфіста другого класу; оператора-радіотелефоніста [125].

Рядовому складу, за Положенням № 576, видаються такі види свідоцтв: кваліфікованого матроса; кваліфікованого моториста; кваліфікованого суднового токаря-моториста; кваліфікованого електрика; кваліфікованого рефрижераторного машиніста; кваліфікованого котельного машиніста. Додатково у цьому акті вказано, що персоналу суден рибпромислового флоту РФ відповідно до міжнародних конвенцій можуть видаватися спеціальні свідоцтва (спеціаліста з видобутку, переробки риби та морепродуктів та ін.), перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади в галузі рибальства. Положення № 576 регламентує й питання видачі та реєстрації дипломів, підтверджень та свідоцтв, пільгового дозволу на зайняття посади та підстави позбавлення дипломів і свідоцтв [125]. Це свідчить про певну імплементацію РФ вимог міжнародного права з питань кваліфікації рибалок, і, водночас, про специфічне бачення у цій державі механізмів регламентації праці екіпажів рибальських суден.

3.3. Практика застосування в Україні міжнародних правових стандартів праці у рибальському секторі

Аналіз формату та механізмів імплементації Україною міжнародних стандартів праці у рибальському секторі потребує дослідження національного законодавства у сфері рибальства. Важливим актом у цій сфері є КТМ України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР, що, запозичуючи відповідну практику з радянських КТМ, відносить у ч. 2 ст. 1 до торговельного мореплавства діяльність, пов'язану з використанням суден для рибних та інших морських промислів. Правила КТМ України щодо екіпажу

судна (розділ III) стосуються тільки суден, що зареєстровані в Україні, зокрема, риболовних. За ч. 1 ст. 48 цього акта правове становище екіпажу риболовного судна під прапором України, а також відносини між членами екіпажу, які беруть участь в експлуатації цього судна, між членами екіпажу цього судна і судновласником визначаються законодавством України.

За ч. 3 ст. 3 КТМ України правила експлуатації риболовних суден затверджуються профільним центральним органом виконавчої влади, яким сьогодні є Міністерство аграрної політики та продовольства (далі – МАПП) України. За ч. 2 ст. 10 КТМ України державний нагляд за безпекою мореплавства флоту рибного господарства, державний контроль за функціонуванням системи моніторингу риболовних суден та її складових частин, а саме: дистанційний контроль риболовних суден, підготовку та сертифікацію їх екіпажу, технічний нагляд та нагляд за дотриманням вимог міжнародних договорів України щодо технічного стану суден рибної промисловості здійснює компетентний центральний орган виконавчої влади, яким є Державне агентство рибного господарства (далі – ДАРГ) України.

Ст. 49 КТМ України встановлює вимоги до складу екіпажу, а ст. 51 – вимоги до кваліфікації членів екіпажу. За її нормами до зайняття посад капітана та інших осіб командного складу допускаються особи, які мають відповідні звання, встановлені Положенням про звання осіб командного складу морських суден та порядок їх присвоєння, що затверджується центральним органом виконавчої влади у сферах морського і річкового транспорту (про компетенцію таких органів, як МАПП України та ДАРГ України не згадано). У ст.ст. 52, 55, 56 КТМ України встановлено загальні норми щодо стану здоров'я членів екіпажу їх репатріації та особистого майна, застосовні й до риболовних суден.

За ст. 54 КТМ України порядок прийняття на роботу суднового екіпажу, їх права і обов'язки, умови роботи на судні та оплати праці, соціально-побутового обслуговування на морі і в порту, а також порядок і підстави звільнення регулюються законодавством України, КТМ, статутами служби на

риболовних суднах, генеральними та галузевими тарифними угодами, колективними і трудовими договорами (контрактами); на міжнародні акти, стандарти або норми вказівок немає. Водночас у ст. 57 КТМ України відзначено, що судновласник риболовного судна відповідно до правил, що затверджуються МАПП України, має забезпечити: безпечні умови і режим праці на судні; охорону здоров'я членів екіпажу і обладнання судна всіма необхідними для цього засобами і устаткуванням; постачання продовольства і води в достатній кількості і належної якості; належні суднові приміщення. При цьому спеціально вказано, що мінімальні норми, що забезпечують власники торговельних суден, не можуть бути нижчими рівня, встановленого міжнародними договорами, в яких бере участь Україна.

Трудове законодавство України не передбачає специфічного врегулювання праці у рибальському секторі. Тому головним актом у цій сфері є профільний закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 8 липня 2011 р. № 3677-VI. Цей закон визначає порядок взаємовідносин між органами влади і суб'єктами господарювання, які здійснюють рибогосподарську діяльність як у внутрішніх водних об'єктах України, так і у внутрішніх морських водах і територіальному морі, континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні України та відкритому морі.

У законі № 3677-VI містяться визначення флоту рибної промисловості, рибопромислового судна (плавзасобу), морського рибного порту, промислового рибальства (промислу), його режиму та каботажного плавання. Цей акт відносить до законодавства України про рибне господарство міжнародні договори України, які застосовуються в порядку, передбаченому законом «Про міжнародні договори України», та прийняті відповідно до них нормативно-правові акти. Така широка формула дозволяє включати у це законодавство як відомчі міжнародні угоди, так і акти міжнародних організацій та органів, схвалені у розвиток відповідних договорів. Серед завдань державної політики у галузі рибного господарства згадок про

забезпечення трудових та соціальних прав робітників галузі немає, є лише зауваження про «забезпечення рівних умов конкуренції» (ст. 5 закону).

До компетенції центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, яким сьогодні є МАПП України (ст. 8 закону № 3677-VI), цей акт відносить низку повноважень, важливих для забезпечення праці рибалок, зокрема, участь у формуванні державної політики в галузі освіти, професійної підготовки кадрів для рибного господарства. МАПП має компетенцію щодо затвердження: положення про сертифікацію персоналу суден флоту рибної промисловості; положення про безпечне укомплектування екіпажами морських суден флоту рибної промисловості; положення про встановлення відповідності системи управління безпекою суден флоту рибної промисловості вимогам Міжнародного кодексу з управління безпечною експлуатацією суден і попередженням забруднення (далі – МКУБ) 1993 р; правил пожежної безпеки на суднах флоту рибної промисловості; переліку категорій посад працівників рибного господарства; системи управління охороною праці в рибному господарстві; типового табеля забезпечення постачання суден флоту рибної промисловості; порядку носіння форменого одягу та формених знаків розрізнення працівників рибного господарства [167].

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, яким сьогодні є ДАРГ України, закон № 3677-VI відносить:

- співпрацю з Комітетом рибного господарства ФАО ООН, органами іноземних держав та міжнародними організаціями щодо управління рибальством, безпеки мореплавства, запобігання забрудненню, охорони праці у рибному господарстві;

- видачу дипломів, кваліфікаційних сертифікатів та документів про відповідність компаній і суден вимогам Конвенцій STCW-F 1995 р. та СОЛАС 1974 р., МКУБ 1993 р.;

- акредитацію органів сертифікації персоналу рибальських суден;
- ведення реєстру сертифікатів, дипломів, кваліфікаційних посвідчень командного складу та членів персоналу рибальського судна;
- видача свідоцтва про мінімальний склад екіпажу;
- контроль за дотриманням кваліфікаційних вимог (стандартів) щодо підготовки та сертифікації персоналу рибальських суден;
- здійснення технічного нагляду, нагляду за дотриманням вимог міжнародних договорів щодо технічного стану суден рибної промисловості;
- забезпечення підготовки, перепідготовки, дипломування та сертифікації фахівців у галузі рибного господарства згідно з вимогами міжнародних договорів України;
- здійснення організаційного забезпечення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців у галузі рибного господарства у вищих навчальних закладах його сфери управління;
- здійснення атестації педагогічних працівників навчальних закладів I рівня акредитації його сфери управління [167].

Крім того, за ст. 14 закону № 3677-VI, до основних завдань наукового забезпечення рибного господарства було віднесено аналіз використання галузевих трудових ресурсів. Положення, які давали МАПП та ДАРГ України право запроваджувати міжнародні стандарти праці моряка у підготовку кадрів та у навчальний процес, були певною мірою девальвовані після схвалення розпорядження Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 4 лютого 2015 р. № 87-р, за яким вищі та професійні навчальні заклади, що готували рибалок (Керченський державний морський технологічний університет, його Судномеханічний технікум, Херсонське морехідне училище рибної промисловості, Одеське морехідне училище рибної промисловості імені Олексія Соляника та Білгород-Дністровський морський рибопромисловий технікум вказаного університету) були передані зі сфери управління МАПП України до сфери управління Міністерства освіти і науки України [163].

Водночас у МАПП та ДАРГ України залишилася низка форм запровадження міжнародних стандартів праці рибалок, передовсім, при організації контролю за реєстрацією, сертифікацією та діяльністю рибальських суден. Розпорядженням КМУ від 6 березня 1996 р. № 172-р ДАРГ України надано компетенцію укладати двосторонні угоди із шістьма класифікаційними товариствами за формою, встановленою ММО у резолюції ІМО А.739(18). Це передовсім Регістр судноплавства України, а також Американське Бюро судноплавства, Бюро Верітас, Німецький Ллойд, Грецький Регістр судноплавства та Дет Норске Верітас; розпорядженням КМУ № 1114-р від 1 жовтня 2014 р. з цього переліку було виключено Морський Регістр судноплавства РФ [170]. Тому ДАРГ України може довірити вказаним класифікаційним товариствам нагляд за рибальськими суднами щодо дотримання низки міжнародних актів.

Постановою КМУ від 26 вересня 1997 р. № 1069 було затверджено Порядок ведення Державного суднового реєстру України і Суднової книги України, за цим актом ДАРГ України веде Реєстр риболовних суден, який є складовою частиною Державного суднового реєстру України. Для занесення риболовного судна у реєстр до ДАРГ України слід надати копії свідоцтва про мінімальний склад екіпажу, свідоцтва про придатність судна до плавання або документи, що підтверджують проходження судном технічного нагляду, а також документально підтверджена інформація про призначення судну (траулер кормового тралення, сейнер кошелевого лову тощо) і добову потужність технологічного обладнання, фотокартки судна (вигляд з правого та лівого борту); саме ДАРГ України визначає мінімальний склад екіпажу, що забезпечує безпеку морського риболовного судна. Реєстрацію ДАРГ України риболовних суден у Судновій книзі України регламентовано постановою № 1069 узагалі без згадок про будь-які міжнародні акти [154].

Для таких риболовних суден (з головним двигуном до 55 кВт або валовою місткістю до 80 реєстрових тонн) постановою КМУ від 27 серпня 1999 р. № 1583 було затверджено Порядок здійснення технічного нагляду за

суднами рибного господарства, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства. Цей порядок передбачає наявність на судні низки документів, зокрема настанови із збереження плавучості і стабільності судна, які встановлюють перелік обов'язків для капітана (шкіпера) судна, без посилання на будь-які міжнародні акти [169].

Слід додати, що розміри плати за послуги, пов'язані з реєстрацією риболовних суден, проведенням технічного нагляду за вказаними риболовними суднами, сертифікацією, підтвердженням та реєстрацією документів, що видаються персоналу риболовних суден, а також оцінкою його компетенції, передачею даних про ідентифікацію та місцезнаходження суден, затверджені у наказі Міністерства аграрної політики України від 3 лютого 2005 р. № 60, були скасовані наказом МАПП України від 18 вересня 2008 р. № 594 [139], і сьогодні це питання залишається не регламентованим. Водночас Порядок справляння збору за спеціальне використання рибних та інших водних живих ресурсів і розмірів збору за спеціальне використання, затверджений постановою КМУ від 6 квітня 1998 р. № 449, перекладає цей збір, що вимірюється у гривнях за тонну вилову та йде до державного бюджету, на витрати риболовного виробництва [157]. Таке оподаткування істотно посилює податкове навантаження на рибалок.

Низка вітчизняних нормативних актів з питань моніторингу риболовних суден, фактично схвалених у розвиток Конвенції STCW-F 1995 р., містить згадки про міжнародні стандарти безпеки таких суден. Передовсім це постанова КМУ від 28 липня 2004 р. № 963 «Про створення системи моніторингу риболовних суден», якою для забезпечення дотримання вимог міжнародних договорів України було запроваджено відповідну систему та визначено підготовку та сертифікацію персоналу таких суден як її складову частину. Усі контрольні повноваження щодо організації такої сертифікації за STCW-F було віднесено до компетенції ДАРГ України [168].

Більш детально ці аспекти було регламентовано Положенням про систему моніторингу риболовних суден, затвердженим наказом МАПП

України від 9 листопада 2004 р. № 407 (в редакції наказу від 21 січня 2014 р. № 26). Цей акт визначив таку систему моніторингу риболовних суден: Управління державного нагляду за безпекою мореплавства флоту рибного господарства ДАРГ (Рибфлотнагляд), суб'єкти рибного господарства, органи державної реєстрації риболовних суден, навчально-тренажерні заклади, державні кваліфікаційні комісії та класифікаційні товариства. За цим Положенням оцінку компетентності персоналу риболовних суден згідно з вимогами Конвенції STCW-F 1995 р. здійснюють саме державні кваліфікаційні комісії, склад яких затверджується наказом ДАРГ України; це агентство також веде реєстр сертифікатів, дипломів, кваліфікаційних посвідчень командного складу та членів персоналу риболовного судна [150].

Також слід назвати Положення про систему дистанційного контролю риболовних суден, затверджене наказом МАПП України від 25 грудня 2003 р. № 466 на виконання вимог Угоди 1995 р. про виконання положень Конвенції ООН з морського права 1982 р. Це Положення визначає порядок повідомлення риболовних суден під прапором України та іноземних риболовних суден, що здійснюють промисел у виключній (морській) економічній зоні України, до ДАРГ України та покладає відповідні обов'язки на капітана та персонал, зокрема, щодо припинення роботи під час несправності технічного засобу контролю – засобу міжнародної супутникової системи зв'язку INMARSAT, який встановлюється на судно та через космічний сегмент забезпечує визначення географічних координат, курсу, швидкості судна, здійснює автоматичну передачу цієї інформації до берегової супутникової станції [171].

Низку вимог щодо дотримання актів міжнародного права у рибальському секторі містять і Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств, затверджені наказом МАПП України від 31 травня 2013 р. № 341. Ці умови вимагають, щоб рибалки, які здійснюють промисловий вилов риби у складі виробничих підрозділів ліцензіата, мали

повну або базову загальну середню освіту, без вимог до стажу роботи, а рибалки, відповідальні за здійснення промислового вилову риби виробничим підрозділом, мали повну загальну середню або професійно-технічну освіту, стаж роботи за фахом рибалки не менше 3 років, із посиланням на необхідність відповідності рибалок кваліфікаційним вимогам STCW-F.

У п. 5.2 Ліцензійних умов відзначалося, що риболовні судна повинні відповідати вимогам безпеки мореплавства згідно з чинним законодавством, включаючи міжнародні зобов'язання України, в умовах згадувався й Національний стандарт України ДСТУ 4248:2003 «Судна риболовні та знаряддя рибальства. Система маркування. Технічні вимоги та методи контролювання». У п. 5.3 Ліцензійних умов встановлено обов'язок ліцензіата забезпечити на його суднах обладнання, приміщення і умови проживання екіпажу згідно з КТМ України і міжнародними договорами [143].

Варто наголосити, що Ліцензійні умови передбачають необхідність дотримання низки підзаконних актів у сфері рибальства, але не згадують про Статут флоту рибної промисловості України, затверджений наказом Державного комітету рибного господарства (ДКРГ) України від 10 червня 1993 р. № 43 [200]. Безумовно, цей акт певною мірою застарілий, він реципований з радянського нормативного досвіду і не зовсім відповідає вимогам STCW-F 1995 р. Водночас офіційно він не скасований; МАПП України та ДАРГ України аналогічних документів після 1993 р. не схвалювали.

Статут 1993 р. у командному складі екіпажу передбачає посади капітана, помічників капітана, головного (старшого) механіка, механіків всіх спеціальностей, електромеханіків, старшого майстра видобутку, технолога, начальника радіотехнічної служби, радіооператорів, електронавігатора, інженерів, старшого майстра з обробки риби, керівника практики від навчального закладу, завідувача продовольством, суднового лікаря (фельдшера) та боцмана [200].

Суднові служби у цьому статуті розподілено на загальносуднову, судномеханічну, радіотехнічну, що очолюється начальником РТС, забезпечує зв'язок, навігацію, пошукові прилади; службу видобутку, службу обробки, навчальну службу (на навчальних суднах), очолюється помічником капітана з навчальної частини, забезпечує організацію навчального процесу та практики курсантів та студентів. Для організації служби на судні статут 1993 р. передбачає такі розклади: за завідуванням, вахтовий, за судновими тривогами, за швартовними операціями та за житловими приміщеннями.

Статут 1993 р. зобов'язує усіх членів екіпажу виконувати оголошені капітаном аварійні та авральні роботи, ніхто не має права покинути судно без дозволу безпосереднього керівника або після закінчення рейсу без дозволу капітана. Цей статут передбачає звичну для радянського флоту систему несення ходових вахт – чотири години вахти через вісім годин відпочинку. Капітану риболовного судна у статуті 1993 р. надається право встановлювати розпорядок дня екіпажу судна залежно від умов роботи, здійснювати переведення режиму судна з режиму ходової вахти в режим стоянкової вахти [200].

Також слід вказати на низку відомчих актів, що встановлюють режим контролю за риболовними суднами під час приходу і виходу в рейс (на промисел). Це, зокрема, Порядок оформлення приходу з рейсу і виходу в рейс суден флоту рибної промисловості капітанами морських рибних портів України, затверджений наказом МАПП України від 21 січня 2006 р. № 14. У цьому акті вказано, що він розроблений відповідно до конвенцій та резолюцій МОП, що стосуються риболовних суден та рибалок (це єдина така вказівка у чинній нормативній базі України з питань рибальства); також порядок посилався на Конвенцію ООН з морського права 1982 р., Конвенцію про полегшення міжнародного морського судноплавства 1965 р. (з поправками 1998 р.), СОЛАС 1974 р.; Міжнародну конвенцію про вантажну марку 1966 р.; Міжнародну конвенцію про запобігання забрудненню з суден 1973 р. із змінами 1978 р. (МАРПОЛ 73/78); Міжнародну конвенцію про

підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 р. (STCW); Конвенцію STCW-F 1995 р., МКУБ 1993 р.; Міжнародний кодекс з охорони суден та портових засобів (МК ОСПЗ), Конвенцію про міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 р. та на резолюції ММО ІМО А.787 (19), ІМО А.882 (21), ІМО А.890 (21) та ІМО А.955 (23). У Порядку 2006 р. також містилася згадка про «керівництво ФАО/ІЛО/ІМО – документ про Керівництво з підготовки, сертифікації і несення вахти персоналу флоту рибної промисловості» [156].

У Порядку 2006 р. містилися визначення компанії, судна флоту рибної промисловості, малого судна, суден закордонного та каботажного плавання, міжнародного рейсу тощо; зокрема, екіпаж риболовного судна визначався як особи, зайняті виконанням будь-яких обов'язків на борту судна, пов'язаних з його призначенням. Порядком було запроваджено категорію спеціального персоналу – осіб, які не є пасажирями, членами екіпажу і перебувають на борту судна у зв'язку із виконанням спеціальних робіт, що здійснюються на борту. Велика увага у Порядку надавалася функціонуванню Глобальної морської системи зв'язку під час лиха та для забезпечення безпеки мореплавства (далі – ГМЗЛБ). Ніяких вимог щодо перевірки дотримання трудових та соціальних прав рибалок Порядок 2006 р. не передбачає [156].

Варто зауважити, що Порядок випуску суден флоту рибної промисловості, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, затверджений наказом МАПП України від 2 грудня 2011 р. № 695, не передбачає імплементації будь-яких міжнародних стандартів для вказаної категорії суден. Водночас у випадках, коли ці судна прийшли з рейсу або виходять у рейс за межі 2 морських миль, у морських районах має застосовуватися вищезгаданий Порядок 2006 р. [155]. Подібні умови передбачає й Положення про місце базування суден флоту рибної промисловості, затверджене наказом МАПП України від 21 січня 2014 р. № 27; єдиним міжнародним актом, що згадується у Положенні 2014 р., є Конвенція про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі

1972 р., вимоги якої про обладнання бортовими вогнями мають виконувати риболовні судна, що здійснюють промисел у прибережних водах [147].

Певні обмеження для праці українських рибалок у морях України містяться й у Правилах промислового рибальства в басейні Чорного моря, затверджених наказом Державного комітету рибного господарства (ДКРГ) України від 8 грудня 1998 р. № 164 та у Тимчасових правилах промислового рибальства в басейні Азовського моря, затверджених наказом ДКРГ України від 31 грудня 1999 р. № 172 та у тимчасових актах, схвалених на їх розвиток.

Це, наприклад, Режим рибальства в басейні Азовського моря у 2015 році та Режим рибальства в басейні Чорного моря у 2015 році, затверджені наказом МАПП України від 30 грудня 2014 р. № 509. Ці акти встановлюють часові та територіальні обмеження промислу, вимоги щодо обладнання та позначень риболовних суден; посилань на вищенаведені міжнародні стандарти, зокрема, щодо організації праці рибалок, вони не містять [158].

Водночас важливим механізмом імплементації міжнародних стандартів щодо праці рибалок слід вважати національні нормативні акти з питань сертифікації персоналу риболовних суден та перевірку суден на встановлення відповідності системи управління безпекою. Постановою КМУ від 8 жовтня 1997 р. № 1122 ДКРГ України було надано право видавати дипломи, кваліфікаційні сертифікати та документи про відповідність компанії і суден згідно з вимогами конвенцій СОЛАС 1974 р., STCW 1978 р., МКУБ 1993 р. [162]. Постановою КМУ від 11 травня 2006 р. № 616 згадку про STCW 1978 р. у цьому акті було замінено згадкою про STCW-F 1995 р. [141], що відбулося більш ніж через чотири роки після приєднання України до Конвенції STCW-F законом від 17 січня 2002 р. № 2993-III.

Положення щодо встановлення відповідності системи управління безпекою компаній та суден флоту рибного господарства вимогам МКУБ 1993 р. було затверджено наказом ДКРГ України від 16 січня 2008 р. № 5 на виконання глави IX СОЛАС 1974 р. та МКУБ [152]. Це Положення було схвалено на заміну Положення щодо застосування МКУБ на підприємствах і

суднах ДКРГ України, схваленого наказом цього комітету від 26 березня 1998 р. № 45 [153]. Ці акти не містили згадок про умови Торремоліноського протоколу 1993 р., зараховуючи безпеку риболовних суден на морі до предмету вимог СОЛАС 1974 р.

Положення про сертифікацію персоналу суден флоту рибної промисловості, затверджене наказом МАПП України від 12 січня 2005 р. № 7, було схвалено саме на виконання положень Конвенції STCW-F; воно враховує як вимоги цієї конвенції, так і Керівництва ФАО/МОП/ММО. Дія Положення 2005 р. поширюється на персонал суден флоту рибної промисловості, що плавають під прапором України, воно встановлює зразки відповідних сертифікатів компетентності та підтверджень до цих сертифікатів [149].

У Положенні 2005 р. надано визначення капітана, осіб командного та рядового складу, персоналу судна – як будь-яких осіб, які забезпечують керування, рух, живучість та експлуатацію судна, у тому числі особи, що обслуговують технологічне, промислове обладнання, особовий склад судна. Положення визначає зміст початкової, додаткової, спеціальної та схваленої підготовки, характеризує освітні заклади як навчальні заклади, учбово-тренажерні центри, тренажери, що здійснюють підготовку, перепідготовку та спеціальну підготовку фахівців для суден флоту рибної промисловості [149].

Згідно з положенням, на підставі STCW-F видаються сертифікати для палубної команди: капітана суден довжиною до 24 м та довжиною 24 м і більше відповідно; старшого помічника та вахтового помічника капітана обох згаданих категорій суден; судноводія; суднового лікаря; боцмана. Для машинної команди за цим Положенням видаються сертифікати: старшого механіка суден з потужністю головної рухової установки 750 кВт і більше; старшого механіка суден з потужністю головної рухової установки до 750 кВт; другого механіка та вахтового механіка для обох категорій суден. Для радіоспеціалістів передбачено видачу сертифікатів радіоелектроніка першого та другого класів а також загальний та обмежений сертифікат

оператора ГМЗЛБ. Для електромеханіків та рефрижераторних механіків передбачено видачу таких сертифікатів: електромеханіка 3, 2 та 1 розряду; рефрижераторного механіка 3-ї, 2-ї та 1-ї категорії [149].

Для рядового складу Положення 2005 р. передбачає видачу сертифікатів: кваліфікованого матроса, який несе навігаційну вахту; кваліфікованого моториста, який несе вахту в машинному відділенні, що обслуговується або періодично не обслуговується; кваліфікованої особи рядового складу (кваліфікований матрос, машиніст рибоборошняної установки, слюсар технологічного обладнання, рефрижераторний машиніст, газоелектро-зварювальник, повар, буфетник, електрик) палубної команди, технологічної служби, обслуговуючого персоналу, служби добічі, машинної команди.

Кандидат на одержання сертифіката повинен бути придатним за станом здоров'я для роботи на суднах, бути не молодшим 18 років (якщо не передбачено інше), мати відповідну схвалену підготовку, початкову підготовку, стаж роботи на суднах флоту рибної промисловості та успішно пройти оцінку компетентності в Державній кваліфікаційній комісії з урахуванням стандартів компетентності, що зазначені у STCW-F та Керівництві ФАО/МОП/ММО [149].

У ст. 4.6 Положення 2005 р. додається, що кандидати на зайняття посади на суднах флоту рибної промисловості, що не представили документального підтвердження про наявність стажу роботи на цих суднах, повинні пройти спеціальну підготовку. Для судноводіїв вона включає морське право (зокрема, обов'язки, що випливають з міжнародних договорів у галузі риболовства, наприклад, Торремоліноського протоколу 1993 р.). За ст. 5.1 Положення до зайняття відповідних посад на великотоннажних суднах флоту рибної промисловості (судна місткістю 500 реєстрових тонн і більше) допускаються кандидати на командний склад (капітана, помічника капітана, суднового механіка, оператора ГМЗЛБ), які мають сертифікат компетентності, що відповідає положенням Конвенції STCW (з урахуванням стандартів STCW-F та Керівництва ФАО/МОП/ММО) [149].

Але кандидати, які мають сертифікати, видані згідно з положеннями Конвенції STCW, та не мають досвіду роботи на відповідних посадах на судах флоту рибної промисловості (за винятком випускників галузевих учбових закладів, які отримують перший сертифікат компетентності), мають пройти спеціальну підготовку. Зазначені в сертифікатах компетентності з Конвенції STCW обмеження щодо місткості судна та потужності головної рухової установки поширюються на відповідну місткість та потужність суден флоту рибної промисловості [149].

Для сертифікатів компетентності, виданих до набуття чинності STCW-F, Положення 2005 р. установлює перехідний період відповідно до правила 8 цієї Конвенції. Цікаво, що у додатку 5 до Положення 2005 р. міститься перелік суден флоту рибної промисловості довжиною понад 24 м з районом експлуатації в морях України (Чорне й Азовське море); за типами суден це БК (проект 498), МРТк (проект 1328), МРСТ (проект 13303), МРТР (проект 1296), ПРС (проект 697), ПТС (проект 697), ПТР (проект 01340), РС (проект 338 м), СЧС (проекти 572, 1330 та 13301 [149].

Зауважимо, що Положення про підготовку та підвищення кваліфікації стернових-мотористів маломірних суден ДКРГ України, затверджене наказом ДКРГ України від 23 вересня 1998 р. № 129, майже не містило умов щодо відповідності такої підготовки вимогам міжнародних угод. Основна увага у цьому положенні надавалася діяльності навчально-тренажерних центрів та державних кваліфікаційних комісій; при цьому відзначалося, що підготовка на курсах стернових-мотористів здійснюється відповідно до навчальних планів і програм, до яких для стернових суден прибережного плавання було віднесено основні вимоги міжнародних конвенцій МППЗС 1972 р., СОЛАС 1974, МАРПОЛ 1978 р. та STCW; після приєднання України до STCW-F відповідні зміни у Положення 1998 р. внесені не були.

Варто додати, що прибережним плаванням Положення 1998 р. вважає плавання у районах моря, які прилягають до берега й мають ширину 20 миль, до маломірних цей акт відносить усі риболовні судна довжиною менше 18

метрів, що підлягають занесенню до Суднової книги України [148]. Крім того, чинне Положення 1998 р. посиляється у низці істотних питань на Типове положення про навчально-тренажерний центр ДКРГ України, затверджене наказом ДКРГ України від 3 грудня 1997 р. № 46, яке втратило чинність згідно з наказом МАПП від 10 жовтня 2013 р. № 598.

Також наказом № 598 було скасовано Положення про проведення огляду навчально-тренажерних центрів і тренажерів ДКРГ України, затверджене наказом ДКРГ України від 29 липня 1998 р. № 106, та накази ДКРГ України від 5 грудня 1997 р. № 47 «Про постійно діючі Державні кваліфікаційні комісії плавскладу морських суден Держкомрибгоспу України» та від 27 лютого 1998 р. № 29 «Щодо організації передачі повідомлень про надзвичайні події» [140]. З жовтня 2013 і досі жодних нових нормативних актів з наведених питань в Україні не схвалено; вказані аспекти підготовки та кваліфікації персоналу риболовних суден залишаються неврегульованими.

Також у контексті виконання міжнародних норм слід вказати на національні документи з питань укомплектування рибальських суден. Положення про безпечне укомплектування екіпажами морських суден рибного господарства, затверджене наказом ДКРГ України від 5 травня 1999 р. № 68, було спрямоване на виконання вимог конвенцій СОЛАС 1974 р., STCW 1978 р., ст. 3.6 резолюції ММО А.787 (19) від 23 листопада 1995 р. та резолюції ММО А. 772 (18), від 4 листопада 1993 р. «Фактори втоми при укомплектуванні екіпажів та забезпечення безпеки» [145]. Цей акт був скасований шляхом затвердження наказом МАПП України від 3 грудня 2012 р. № 747 Положення про безпечне укомплектування екіпажами морських суден флоту рибної промисловості яке було схвалення для реалізації «вимог Міжнародних конвенцій і Резолюцій ММО». Обидва документи надають визначення екіпажу риболовного судна як сукупності командного складу та суднової команди, на противагу наведеним вище актам, які замість категорії екіпажу та члену екіпажу пропонують використовувати термін «персонал» [146].

Важливо, що у Положенні 2012 р. визначено обмежений район плавання – як період часу, упродовж якого судно здійснює плавання, тривалість якого не перевищує 48 годин, між портами заходження або район у межах 100 морських миль від берегової смуги; надано визначення укомплектування екіпажу. У Положенні 2012 р. згадано про необхідність дотримання умов Конвенції СОЛАС 1974 р. і Регламенту радіозв'язку Міжнародної спілки електрозв'язку. Зразки Свідчення про мінімальний склад екіпажу, наведені у Положенні 2012 р., оформлені згідно з вимогами Резолюції ММО А.890 (21) [146].

Варто вказати й на Положення про систему управління охороною праці у рибному господарстві України, схвалене наказом МАПП України від 27 червня 2012 р. № 376 [151]. Цей відомчий нормативний акт є єдиним з національних документів такого рівня, що стосується праці у рибальському секторі, прийнятим шляхом тристороннього діалогу з головами Профспілки працівників рибного господарства України та Ради Всеукраїнського об'єднання організацій роботодавців «Федерація роботодавців агропромислового комплексу та продовольства України» та з представниками Спільних представницьких органів профспілок та відповідно сторони роботодавців на національному рівні.

Положення 2012 р. встановлює основні вимоги до системи управління охороною праці, до показників її ефективного функціонування, визначає функції ДАРГ, власників та служби охорони праці рибогосподарського комплексу, визначає порядок виявлення небезпек, оцінки ризиків та управління ними, процедури атестації робочих місць, обміну інформацією, контролю за станом охорони праці на виробництві тощо. Це Положення, серед іншого, у додатках містить зразки актів передрейсової перевірки стану охорони праці на судні та щоквартального (післярейсового) контролю стану охорони праці в підрозділі, зразки післярейсового звіту про стан охорони праці на судні, та плану заходів з охорони праці [151].

Водночас цей акт, як і документи, що передували йому – керівний нормативний документ «Управління охороною праці в рибному господарстві та рибній промисловості України», схвалений постановою колегії Державного Комітету України рибного господарства і рибної промисловості і Президії ЦК профспілки робітників рибного господарства від 8 грудня 1992 р., протокол № 3 та Системи управління охороною праці в рибному господарстві, затверджена наказом ДКРГ України від 11 травня 1999 р. № 69, не містили жодних згадок про міжнародні стандарти у серії праці рибалок та її охорони та відповідно механізми їх реалізації [151].

Відомчі акти у сфері охорони праці, що мають загальний характер, не виокремлюють працю рибалок у спеціальну категорію та не кореспондують із відповідною нормотворчою політикою МОП та ММО. Так, Перелік робіт з підвищеною небезпекою (НПАОП 0.00-4.12-2005), затверджений наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15, відносить до таких робіт лише окремі, що здійснюються на судні (малярні роботи у відсіках та резервуарах морських суден, а також очистка та фарбування суден у доках та на причалах, монтаж і демонтаж головних та допоміжних механізмів в машинному відділенні суден, гасіння пожеж в трюмах суден), але не весь комплекс риболовних робіт, що можуть мати дуже небезпечний характер [161]. Перелік робіт, де є потреба у професійному доборі (ДНАОП 0.03-8.06-94), затверджений спільним міжвідомчим наказом від 23 вересня 1994 р. № 263/121, відносить до таких роботи, пов'язані з управлінням водним транспортом, без конкретизації [144].

Також слід назвати Правила безпеки для працівників суден портового і службово-допоміжного флоту рибного господарства (НПАОП 05.0-1.01-07), затверджені наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 24 січня 2007 р. № 13. Ці Правила дають визначення портового і службово-допоміжного флоту рибного господарства як суден флоту, що використовуються для забезпечення

виробничої та господарської діяльності порту: нафтоналивні судна; плавучі нафтові станції; портові буксири-кантувачі й морські буксири; портові бункерувальники рідким паливом і водою; судна, призначені для запобігання забрудненню моря; лоцманські судна й катери; катери для завезення швартовних кінців; пасажирські службові катери; самохідні та несамохідні малотоннажні вантажні судна, пожежні судна тощо [137].

Екіпаж такого судна визначається у Правилах як особовий склад судна, який забезпечує керування, рух, живучість і безпеку експлуатації судна. Правила 2007 р. містять перелік небезпечних та шкідливих виробничих факторів, встановлюють вимоги до працівників (із посиланням на Статут флоту рибної промисловості України 1993 р.) та до суден і плавзасобів.

Цікаво, що вказані правила передбачають застосування на відповідних судах низки техніко-правових актів радянського періоду, такими є ГОСТ 12.1.003-83 «ССБТ. Шум. Загальні вимоги безпеки», затверджений постановою Державного комітету СРСР зі стандартів від 6 червня 1983 р. № 2473, ГОСТ 12.1.012-90 «ССБТ. Вібраційна безпека. Загальні вимоги», затверджений і уведений у дію постановою Державного комітету СРСР з управління якістю продукції та стандартів від 13 липня 1990 р. № 2190 та Настанови з попередження аварій та боротьби за живучість суден флоту рибної промисловості СРСР, затверджені наказом Міністерства рибного господарства СРСР від 29 вересня 1981 р. № 434. Але посилань на міжнародні стандарти у цій сфері Правила 2007 р. не містять [137].

Така сама ситуація характерна і для науково-дослідної діяльності у цій сфері. Це підтверджує документація конкурсних торгів на закупівлю послуг з виконання науково-технічних робіт у ДАРГ України, затверджена рішенням комітету конкурсних торгів від 2 червня 2011 р. № 2. Цей акт передбачав потребу в розробці Настанови з організації штурманської служби на судах флоту рибного господарства та Настанови з попередження аварій та боротьби за життєздатність суден флоту рибного господарства. Для цього пропонувалося дослідити досі не скасовану Настанову з організації

штурманської служби на суднах флоту рибного господарства СРСР, Статут флоту рибної промисловості України 1993 р. та водночас СОЛАС 1974 р., STCW 1978 р. та STCW-F 1995 р. [27].

Цим рішенням комітету передбачалася підготовка «рекомендацій стосовно удосконалення механізму імплементації міжнародних документів з безпеки риболовних суден, що мають обов'язкову силу, та доцільності прийняття Україною Торремоліноського протоколу 1973 р.». При цьому передбачалося дослідити вимоги ММО щодо забезпечення безпеки мореплавства риболовних суден, критерії остійності риболовних суден та «досвід інших держав, які ратифікували Торремоліноський протокол 1973 р.» [27]. Цаведене свідчить про поверхнєве ставлення до міжнародних стандартів у сфері риболовної діяльності з боку ДАРГ України.

Варто вказати, що застосування міжнародних стандартів та норм у практиці самоорганізації українських рибалок, захисту їх прав та веденні відповідного тристороннього діалогу знаходиться на незадовільному рівні. Так, основним об'єднанням у цій сфері є Профспілка працівників рибного господарства України, що є галузевим об'єднанням, утвореним ще в радянський період. Ця профспілка є членом Федерації професійних спілок України та Міжнародної федерації транспортників (ITF). У грудні 2010 р. на V з'їзді цієї профспілки 42 делегати представляли 26 860 членів профспілки; станом на 15 грудня 2010 р. ця профспілка налічувала 145 первинних організацій, із них 86 перебували на профспілковому обліку у Центральній раді профспілки, 59 – на профспілковому обліку її Кримського республіканського комітету та 4-х обласних галузевих рад профспілки. Водночас ніяких фактів залучення цієї організації до процесів розробки та реалізації міжнародних стандартів праці рибалок у МОП та інших міжнародних структурах не виявлено. Навіть на національному рівні її активність є незадовільною; зокрема у реєстрі галузевих (міжгалузевих) угод відсутні відомості про укладення відповідних угод у сфері рибної

промисловості [173]; ситуацію ускладнює відсутність контролю ДАРГ України за практикою укладання колективних договорів у цій сфері.

Крім того, в умовах тимчасової окупації АР Крим та Севастополя РФ значна кількість первинних профспілкових структур та самих рибалок залишилися на окупованих територіях, що не лише ускладнює їх участь у імплементації Україною міжнародних стандартів праці у рибальському секторі, але й узагалі порушує питання щодо реалізації їх трудових та соціальних прав – як на риболовних суднах прибережного лову, так і на суднах океанічного лову під прапором України, зареєстрованих у Севастопольському та Керченському морських рибних портах.

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи питання імплементації міжнародних стандартів праці ЄС іноземними державами та Україною, можна дійти таких висновків.

1. Право ЄС сьогодні є складовою регулювання трудових відносин у рибальському секторі, що зумовлено повноваженнями ЄС у сферах правил конкуренції внутрішнього ринку, спільної політики у сфері рибальства та компетенцією щодо підтримки соціальної політики, освіти та професійного навчання. Законодавство ЄС надає увагу праці рибалок у контексті забезпечення її безпеки, що втілено у директиві Ради ЄС 93/103/ЄС 1993 р. про мінімальні вимоги безпеки і захисту здоров'я під час робіт на борту рибальських суден. Ця директива не містить згадки про стандарти STCW-F або конвенцій МОП, застосовних у рибальському секторі.

Директивою Ради ЄС 97/70/ЕС 1997 р. для рибальських суден було встановлено гармонізований режим безпеки, що відповідав вимогам Торремоліноського протоколу 1993 р. для запровадження відповідних стандартів на рівні ЄС в умовах невтішних перспектив вступу протоколу в силу. Схвалення Кейптаунської угоди 2012 р. про здійснення положень

Протоколу 1993 р. не вплинуло на зміст директиви 97/70/ЕС та не призвело до перегляду нормативних актів ЄС. Європейський рибальський фонд (EFF) як фінансовий інструмент спільної політики ЄС у сфері рибальства був утворений у 2007 р.; з 2014 р. цей фонд було трансформовано у Європейський морський та рибальський фонд (EMFF).

2. Низка актів вторинного права ЄС спрямована на захист морських біоресурсів та відповідну корекцію морського рибальства під юрисдикцією ЄС. Такі регламенти ЄС як № 104/2000, № 1260/1999 № 2792/1999 1999 р. визначають правила та умови надання структурної допомоги ЄС у рибальському секторі, спрямованої на модернізацію рибальських суден та обмеження зусиль щодо вилову. Вплив права ЄС на трудові відносини у рибальському секторі відбувається й шляхом застосування прецедентних рішень Європейської Комісії та Суду ЄС. Ці рішення мають метою передовсім усунення дискримінаційної допомоги держав національним риболовним підприємствам або рибалкам шляхом зниження податків або цін на сировину, надання грошової допомоги тощо (рішення 83/314/ЕЕС 1983 р., 86/592/ЕЕС 1986 р., 2006/269/ЕС 2006 р., 2005/239/ЕС 2004 р. та ін.)

3. Європейська комісія заснувала Комітет з секторального соціального діалогу у сфері морського рибальства у 1999 р. У такому діалозі на рівні ЄС з боку працівників бере участь Європейська федерація транспортних робітників (ETF); інтереси роботодавців представляє Робоча група FISH Комітету професійних агрокультурних організацій та Генерального комітету сільськогосподарської кооперації ЄС (COPA-COGECA) та Асоціація національних організацій риболовних підприємств ЄС (Europeche, або Єврориба). Саме у форматі тристороннього європейського діалогу 21 травня 2012 р. було схвалено Угоду про перенесення умов Конвенції МОП № 188 у галузеві та колективні угоди у державах під юрисдикцією ЄС – без приєднання цих держав до конвенції.

4. Незважаючи на наявність спільної політики у сфері рибальства ЄС, національне законодавство, галузеві та колективні угоди, правова практика

держав ЄС з питань праці рибалок мають істотні відмінності, зокрема й щодо імплементації міжнародних стандартів. Так, Бельгія є єдиною з держав ЄС, усі професійні рибалки якої працюють на підставі колективних угод та розглядаються як наймані працівники, а не як самозайняті особи чи підприємці. У Данії рибалки, як правило, є тимчасовими робітниками, що наймаються на конкретний рейс, система їх професійної підготовки встановлена з урахуванням вимог STCW-F 1995 р.

Законодавство Франції не передбачає обліку робочого часу рибалок на борту судна; воно лише фіксує мінімальний час відпочинку, при цьому враховано приписи Конвенції МОП № 188. У Франції галузевим угодам віддається перевага порівняно із колективними договорами; національні галузеві угоди з питань місцевого рибальства 2001 р. та рибальства у відкритому морі 2003 р. були сприйняті як історичні досягнення. В Італії умови праці регламентовано як законом, так і локальними та національними галузевими угодами, умови яких можуть бути короткостроковими, або розрахованими на специфічний рибальський сезон або вид риби. Водночас у Іспанії більшість трудових угод рибалок є короткостроковими та не охопленими галузевими та колективними угодами.

Окремі європейські держави узагалі не регламентують найману працю рибалок у рибальському секторі, розглядаючи рибалок як самозайнятих осіб або підприємців (Кіпр, Мальта, Естонія, Литва, Фінляндія). У Греції рибалки є самозайнятими й не ведуть колективні переговори, але об'єднані в ієрархічну систему професійних спілок, що утворюють Грецьку конфедерацію рибалок, котра визнана представницькою організацією на законодавчому рівні; подібна ситуація склалася у Болгарії. Аналіз неєвропейських держав із розвинутим рибальством (Індонезія, Канада, ПАР, Філіппіни, КНР) свідчить про низький рівень імплементації ними міжнародних актів у сфері захисту прав трудових та соціальних прав у рибальському секторі.

5. Законодавство РФ з питань праці рибалок складається з норм КТМ 1999 р., Статуту служби на суднах рибпромислового флоту РФ 1995 р., Положення про дипломування персоналу суден рибпромислового флоту РФ 2000 р., Положення про особливості режиму робочого часу і часу відпочинку окремих категорій працівників рибогосподарського комплексу, що мають особливий характер роботи 2003 р. У цих актах міжнародні стандарти регламентації у рибальському секторі не імплементовані; підхід РФ до регламентації праці екіпажів риболовних суден сьогодні фактично поширено й на тимчасово окуповані території України.

6. КТМ України 1995 р., запозичуючи відповідну радянську практику, відносить діяльність, пов'язану з використанням суден для рибних та інших морських промислів, до торговельного мореплавства. Цей акт встановлює вимоги до складу екіпажу риболовних суден, кваліфікації його членів, стану їх здоров'я, їх репатріації та особистого майна; КТМ 1995 р. фіксує національний режим для екіпажів риболовних суден під прапором України та не дозволяє судновласнику встановлювати для екіпажу норми нижче рівня, встановленого міжнародними договорами України.

Трудове законодавство України не передбачає специфічного врегулювання праці у рибальському секторі; профільний закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» 2011 р. окреслює владні повноваження, що зараз реалізуються МАПП та ДАРГ України, у сферах сертифікації персоналу риболовних суден, визначення їх безпечного укомплектування екіпажами, системи управління безпекою цих суден та системи управління охороною праці тощо.

Увага підзаконних актів у сфері рибальства, схвалених КМУ, МАПП та ДАРГ України, спрямована передовсім на виконання вимог Конвенцій STCW-F 1995 р. і СОЛАС 1974 р., МКУБ 1993 р. та встановлення відповідного державного контролю. Водночас імплементация в Україні STCW-F 1995 р. не є завершеною; приєднання України до Кейптаунської угоди 2012 р. та до Конвенції МОП № 188 не розглядається навіть на рівні

наукового пошуку. Ситуацію ускладнюють формальний характер профспілок у сфері професійного рибальства та тимчасова окупація Криму РФ [2, с. 52], яка істотно перешкоджає експлуатації Україною океанічних риболовних суден.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано розв'язання наукового завдання, що полягає у встановленні змісту міжнародно-правового регулювання праці в рибальському секторі, зокрема, його поняття, джерел та механізмів застосування; у визначенні розвитку відповідної міжнародно-правової регламентації; у визначенні особливостей імплементації міжнародно-правових норм у європейське право, іноземне та вітчизняне законодавство. Теоретичні та практичні результати дослідження уможливають такі висновки та пропозиції:

1. Головною складовою рибальської галузі, рибальського сектора (тобто промислового рибальства) та рибогосподарського комплексу загалом є процеси видобування морських біоресурсів шляхом спеціально організованого судноплавства. Загальною тенденцією такого судноплавства стає перенесення його з прибережних ділянок держав у відкрите море та у виключні економічні зони інших держав. Варіативність форм та видів морського рибальства, відсутність оптимальної моделі організації відповідних процесів, поєднання комерційного інтересу та потреб продовольчої безпеки ускладнює завдання правового регулювання у цій сфері, зокрема на міжнародному рівні. Важливим стає визначення компетентного національного органу та національної цілісної системи управління у рибному господарстві, їх повноважень у сфері національного та міжнародного нормативного та організаційного забезпечення праці рибалок. Специфіка морського рибальства зумовлює особливості реалізації національної юрисдикції держави прапора щодо рибальських суден, що має істотні практичні відмінності від юрисдикції щодо торговельних суден.

2. Глобалізація морського рибальства актуалізує потребу врахування норм міжнародного права для праці в рибальському секторі. Діяльність у рибальському секторі зазвичай містила міжнародну складову – спочатку у двосторонніх договорах про торгівлю і мореплавання, а пізніше – у

басейнових угодах щодо обмежень лову певних видів морських біоресурсів. Утім, держави досі прагнуть урегулювати значну кількість питань перебування рибалок на суднах без урахування міжнародних стандартів, шляхом схвалення для екіпажу (персоналу) рибальських суден актів санітарно-медичного спрямування, актів з питань дотримання техніки безпеки та інших техніко-правових норм.

3. Посилення міжнародного впливу на працю в рибальському секторі відбулося після схвалення Конвенції ООН з морського права 1982 р. та Угоди про здійснення положень Конвенції 1982 р., які стосуються збереження транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб і управління ними 1995 р. Ці акти запровадили права держав щодо врегулювання процесів рибальства у виключних економічних зонах та передбачили потребу більш міцного зв'язку між державою прапора та рибальським судном порівняно з попередньою морською практикою. Конвенція 1982 р. закріплює особливі права України як держави, що знаходиться в географічно несприятливому положенні.

Для реалізації власних інтересів в умовах дії Конвенції 1982 р. та Угоди 1995 р. Україною укладено низку міжурядових двосторонніх угод з питань рибальства, зокрема, з Францією (1992 р.), Болгарією (1993 р.), Єгиптом (1994 р.), Грузією (1996 р.), Мавританією (2003 р.) та Марокко (2012 р.). Ці двосторонні акти містять норми з питань забезпечення рибальських суден сторін та статусу їх екіпажів; передбачають співпрацю у сфері підготовки кадрів у риболовній промисловості. Угода щодо забезпечення виконання заходів з міжнародного збереження та управління рибальськими суднами у відкритому морі 1993 р., що мала додатково посилити контроль держави прапора за діяльністю рибальських суден, не отримала масового приєднання; її положення відображені у рекомендаційних актах ФАО, таких, як Кодекс [ведення] відповідального рибальства 1995 р.

4. Активну позицію з міжнародного правового забезпечення рибальства, зокрема, організації праці в рибальському секторі, займають ММО, МОП та

ФАО. Технічні конвенції, що регулювали працю у морському секторі, схвалені під егідою МОП, мали варіативне ставлення до праці рибалок. Значна частка технічних «морських» конвенцій МОП не поширювалася на рибалок (конвенції №№ 22, 73, 91, 92, 145, 146) або діяла у цій сфері з обмеженнями (конвенції № 55 та № 71). Частка технічних «морських» конвенцій МОП могла охоплювати рибальський сектор за умовчанням (конвенції №№ 7, 8, 53, 56, 74, 133) або застосовувалася у відповідних відносинах за попереднім рішенням конкретної держави, схваленим разом із організаціями роботодавців та робітників або за рішенням цих організацій (конвенції №№ 163, 165, 166, 185), або могла поширюватися на рибальський сектор *ad hoc* (конвенції №№ 68, 69, 108, 134, 180, 185).

У 50–60 роках ХХ ст. під егідою МОП було підписано спеціальні технічні «риболовні» конвенції №№ 112, 113, 114, 125, 126, більшість з яких, окрім № 125, сьогодні переглянуто Конвенцією МОП про працю в рибальському секторі № 188 2007 р. Ці акти встановили вимоги у сфері мінімального віку, медичного огляду, трудових договорів та свідоцтв, що підтверджують кваліфікацію рибалок. Україна бере участь у Конвенції МОП про медичний огляд рибалок № 113 та у Конвенції МОП про приміщення для екіпажу на борту риболовних суден № 126.

5. На рекомендаційному рівні МОП приділяв увагу праці у рибальському секторі починаючи зі спеціальної рекомендації № 7 1920 р. з питань мінімального робочого часу рибалок. МОП було схвалено спеціалізовані морські рекомендації, що могли охоплювати рибальський сектор за попереднім рішенням держави (рекомендація № 187) чи за умовчанням (рекомендації №№ 9, 27, 28, 48, 49, 75, 76, 77, 78, 105, 106, 107, 108, 140, 141, 142, 173, 174, 185). Важливою є спеціалізована рекомендація МОП № 126 щодо корегування аспектів професійної підготовки рибалок, схвалена у розвиток конвенції № 125. Окремі рекомендації МОП мали метою поширити на різні категорії працівників морської сфери, зокрема, на

рибалок, вимоги конвенцій МОП, що рибалок не охоплювали (рекомендації № 27 та № 49).

6. ММО та ФАО у 60-х рр. ХХ ст. почали разом з МОП вживати спільних заходів щодо регламентації безпеки експлуатації рибальських суден, кваліфікації та сертифікації членів їх екіпажів. Це зумовило затвердження спільних рекомендаційних актів, що містять передовсім технічні стандарти, наприклад, Кодекс безпеки рибальських суден та рибалок ММО та ФАО. Спроби утворення конвенційного механізму щодо безпеки рибальських суден завершилися підписанням Торремоліноської конвенції з безпеки рибальських суден 1977 р., Торремоліноського протоколу до неї 1993 р. та Кейптаунської угоди про здійснення положень цього Протоколу 2012 р., що послідовно не вступили в силу.

Причиною такої невдачі є вкрай широка різноманітність риболовних суден та варіативність акваторій їх промислу, що розмиває зміст відповідних конвенційних вимог. Більш вдалою стала спроба регламентації сертифікації персоналу рибальських суден у Міжнародній конвенції про стандарти підготовки, дипломування та несення вахти екіпажами рибальських суден (STCW-F) 1995 р. STCW-F зняла питання дотримання рибальськими суднами Конвенції ПДНВ 1974 р. та конвенції МОП № 125, вона передбачає механізми контролю її дотримання на риболовних суднах незалежно від їх прапора у портах держав-учасниць конвенції. Україна не приєдналася до Торремоліноського протоколу 1993 р. або Кейптаунської угоди 2012 р., але з 2002 р. є учасницею STCW-F, що вступила в силу у 2012 р.

7. Новий етап міжнародно-правового забезпечення праці рибалок пов'язаний із розробкою та схваленням Конвенції МОП № 188 про працю в рибальському секторі. Позаяк багато держав побоювалися перспектив встановлення жорстких стандартів праці рибалок, прийняття цієї конвенції в 2007 р. відбулося на компромісних умовах, за якими значну частину приписів угоди її учасникам дозволялося виключити – стосовно до усіх рибальських суден або до їх окремих категорій. Процедури контролю за

дотриманням Конвенції № 188 є пом'якшеними як порівняно із процедурами STCW-F, так і з механізмом КПМС-2006, що сьогодні забезпечує трудові права моряків. Але й у цих умовах приєднання держав до Конвенції № 188 є повільним, водночас низький рівень вимог до процедури її вступу в силу дозволяє очікувати цього факту найближчим часом.

8. Відображення міжнародних стандартів праці рибалок у праві ЄС є динамічним процесом, зумовленим повноваженнями ЄС у сферах правил конкуренції внутрішнього ринку, спільної політики у сфері рибальства та компетенцією ЄС щодо підтримки соціальної політики, освіти та професійного навчання. Забезпечення безпеки праці рибалок передбачено нормами чинної директиви ЄС 93/103/ЄС 1993 р. про мінімальні вимоги безпеки і захисту здоров'я під час робіт на борту рибальських суден, яка була схвалена раніше, ніж STCW-F або Конвенція № 188. Директива ЄС 97/70/ЄС 1997 р. встановила для рибальських суден гармонізований режим безпеки згідно з вимогами Торремоліноського протоколу 1993 р. для запровадження відповідних стандартів на рівні ЄС в умовах невістих перспектив вступу протоколу в силу (наступне схвалення Кейптаунської угоди 2012 р. не вплинуло на зміст директиви 97/70/ЄС або інших актів ЄС).

Такі регламенти ЄС як № 104/2000, № 1260/1999 та № 2792/1999 визначають правила та умови надання структурної допомоги ЄС у рибальському секторі, спрямованої на модернізацію рибальських суден та обмеження зусиль щодо вилову. Вплив права ЄС на трудові відносини у рибальському секторі відбувається й шляхом застосування прецедентних рішень Європейської Комісії та Суду ЄС. У форматі тристороннього європейського діалогу Комітет з секторального соціального діалогу у сфері морського рибальства ЄС, Європейська федерація транспортних робітників (ETF); Робоча група FISH Комітету професійних агрокультурних організацій та Генерального комітету сільськогосподарської кооперації ЄС та Асоціація національних організацій риболовних підприємств ЄС 21 травня 2012 р. схвалили Угоду про перенесення умов Конвенції МОП № 188 у галузеві та

колективні угоди в державах під юрисдикцією ЄС – без приєднання цих держав до конвенції.

9. Національне законодавство, галузеві та колективні угоди, правова практика держав ЄС з питань праці рибалок мають істотні відмінності, зокрема у сфері імплементації міжнародних стандартів. Основні відмінності полягають у ставленні до рибалок як до найманих працівників або як до самозайнятих осіб чи підприємців, у статусі об'єднань рибалок, пріоритету колективних або галузевих угод, у базових умовах контрактів рибалок тощо. Водночас можна говорити про врахування європейськими державами вимог STCW-F 1995 р. та окремих приписів Конвенції МОП № 188. (насамперед у Бельгії, Данії, Іспанії, Італії та Франції).

Окремі європейські держави взагалі не мають сегмента найманої праці рибалок у рибальському секторі, розглядаючи рибалок як самозайнятих осіб або підприємців (Кіпр, Мальта, Естонія, Литва, Фінляндія). У Греції рибалки є самозайнятими й не ведуть колективних переговорів, але об'єднані в ієрархічну систему професійних спілок; подібна ситуація склалася у Болгарії.

Аналіз неєвропейських держав із розвинутим рибальством (Індонезія, Канада, ПАР, Філіппіни, КНР) свідчить про низький рівень імплементації ними міжнародних актів у сфері захисту прав трудових та соціальних прав у рибальському секторі. Законодавство РФ з питань праці рибалок відтворює відповідну радянську модель та не враховує міжнародні стандарти регламентації праці у рибальському секторі; таке ставлення РФ до регламентації праці екіпажів рибальських суден нині поширено й на тимчасово окуповані території України та на частку рибальських суден під прапором України, фактично підконтрольних РФ.

10. Законодавство України застосовує до праці рибалок пострадянську модель правового регулювання, втілену в КТМ України 1995 р. та трудовому законодавстві. Профільний закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» 2011 р. окреслює

владні повноваження, що зараз реалізують МАПП та ДАРГ України, у сферах сертифікації персоналу риболовних суден, визначення їх безпечного укомплектування екіпажами, системи управління безпекою цих суден та системи управління охороною праці тощо. Під час реалізації цієї компетенції на рівні урядових та відомчих актів основна увага надається імплементації вимог STCW-F 1995 р., а також СОЛАС 1974 р. і МКУБ 1993 р. Ці процеси не завершені, тому приєднання України до Кейптаунської угоди 2012 р. та до Конвенції МОП № 188 або використання їх стандартів на рівні національного законодавства, галузевих та колективних угод є питанням майбутнього. Неучасть України у цих процесах відбувається через низку якостей державного управління у цій сфері, формальний характер профспілок рибалок, тимчасову окупацію Криму РФ, яка істотно ускладнила експлуатацію Україною океанічних риболовних суден.

11. Міжнародно-правове регулювання праці у рибальському секторі є процесом реалізації, імплементації та виконання норм міжнародних договорів, схвалених під егідою ООН, ММО, МОП та ФАО, щодо трудових та пов'язаних з ними відносин членів екіпажів (персоналу, рибалок) на риболовних суднах, що здійснюють власну діяльність у рамках мореплавства. Реалізація, імплементація та виконання норм цих міжнародних договорів відбувається шляхом схвалення актів права ЄС, національного законодавства, положень галузевих та колективних угод, утворення організаційних механізмів підготовки, контролю, охорони праці, ведення тристороннього діалогу, розслідування інцидентів у рибальському секторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверочкина Т. Профессиональная подготовка моряков. Имплементация международных стандартов в Украине : монография / Т. Аверочкина. – [Б.м.] : LAP Lambert Academic Publishing, 2011. – 184 с.
2. Бабін Б. Застосування Україною норм морського права у протидії російській агресії та окупації / Б. В. Бабін // Український часопис міжнародного права. – 2014. – № 4. – С. 51-59.
3. Бабін Б.В. Правові проблеми у сфері колективних договорів з іноземними судновласниками / Б.В. Бабін // Митна справа. – 2013. – № 6. – С. 140–148.
4. Бабусенко С. Є. Напрями оптимізації функціональної діяльності судноплавних компаній України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / С. Є. Бабусенко. – О., 2008. – 19 с.
5. Балобанов О. О. Правові основи підготовки, працевлаштування та праці моряків : навч. посібник / О.О. Балобанов, Н.О. Балобанова. – О. : Фенікс, 2011. – 200 с.
6. Бекашев Д. К. Основные положения Конвенции МОТ о труде в рыболовном секторе и совершенствование законодательства РФ / Д. К. Бекашев // Рыбное хозяйство. – 2007. – № 4. – С. 22–26.
7. Бекашев Д. К. Трудовые договоры рыбаков [Електронний ресурс] / Д.К. Бекашев // Морское право. – 2003. – № 2. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1140448>
8. Бекашев К. А. Этапы подготовки и принятия конвенции и рекомендации по труду в рыболовном секторе / К.А. Бекашев // Рыбное хозяйство. – 2007. – № 4. – С. 19–21.
9. Белогубова О. О. Правове регулювання праці моряків у міжнародному приватному праві : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.О. Белогубова. – О., 2013. – 22 с.

10. Бобылов Ю. А. Рыбопромышленный комплекс: оценка ситуации, пути улучшения организации / Ю.А. Бобылов // Менеджмент и бизнес-администрирование. – 2007. – № 1. – С. 85–94.

11. Васильев А. М. Управление промысловым потенциалом – одно из основных условий эффективного функционирования рыбопромышленного комплекса / А.М. Васильев // Вестник Мурманского государственного технического университета. – 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 217–220.

12. Винслав Ю. Б. Рыбопромышленный комплекс: стратегические ориентиры развития, важность институциональных изменений / Ю.Б. Винслав, Ю.А. Бобылов, И.Е. Германова // Менеджмент и бизнес-администрирование. – 2012. – № 3. – С. 36–52.

13. Вихренко К. П. Імплементация міжнародних стандартів праці в рибальському секторі в праві іноземних держав / К. П. Вихренко // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2015. – №. 2. – Ч. II – С. 171-180.

14. Вихренко Е. П. Международно-правовое регулирование труда в рыболовном секторе / Е. П. Вихренко // Legea si Viata. Международный научно-практический правовой журнал. – 2014. – № 10. – С. 30–35.

15. Вихренко К. П. Правове регулювання праці в рибальському секторі в актах ММО та ФАО / К. П. Вихренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – 2014. – Вип. 29. – Т. 2. – С. 240–245.

16. Вихренко К. П. Проблематика еволюції міжнародних правових стандартів у рибальському секторі / К. П. Вихренко // Митна справа. – 2013. – № 6. – Ч. 2. – Книга 2. – С. 232–238.

17. Вихренко К. П. Регламентация праці в рибальському секторі: європейське право та міжнародні стандарти / К. П. Вихренко // Науковий

вісник Херсонського державного університету. – Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 6-2. – Т. 4. – С. 130–134.

18. Вихренко К. П. Рибальський сектор як об'єкт міжнародного правового регулювання / К. П. Вихренко // Митна справа. – 2014. – № 2. – С. 93–100.

19. Волошин Г. А. Регулирование устойчивого развития морского промышленного рыболовства в условиях реформирования экономики Российской Федерации : автореферат дисс. на соиск. науч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Г. А. Волошин. – М., 2012. – 20 с.

20. Ганжуренко І. В. Сучасні проблеми та тенденції розвитку регіонального рибогосподарського комплексу / І. В. Ганжуренко // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 2. – С. 16–20.

21. Гигиенические требования к проектированию облучательных ультрафиолетовых (УФ) установок и правила их эксплуатации на судах морского, речного и промыслового флота: утверждены Минздравом СССР от 14 июня 1976 г. № 1432-76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_8889.htm

22. Гладка І. В. Методичні підходи до розробки системи стимулювання праці моряків / І. В. Гладка, В. Г. Коба // Водний транспорт. – 2014. – Вип. 3. – С. 76–81.

23. Гурнак В. М. Проблеми державної підтримки рибного господарства / В. М. Гурнак, І. К. Кавер // Рибне господарство України. – 2001. – № 5. – С. 42–44.

24. Давидова Ю. Є. Актуальні аспекти дотримання прав українських моряків на морському ринку праці / Ю. Є. Давидова // Водний транспорт. – 2014. – Вип. 3. – С. 96–98.

25. Директива Ради ЄС 93/103/ЄС від 23 листопада 1993 р. про мінімальні вимоги безпеки і захисту здоров'я під час робіт на борту риболовних суден (тринадцята окрема Директива у значенні частини 1 статті

16 Директиви 89/391/ЄЕС); офіційний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/45891>

26. Директива Ради ЄС 97/70/ЄС від 11 грудня 1997 р. що встановлює гармонізований режим безпеки для риболовецьких суден довжиною 24 метри і більше; офіційний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/45893>

27. Документація конкурсних торгів для учасників щодо підготовки пропозицій конкурсних торгів для участі в процедурі відкритих торгів на закупівлю послуг з виконання науково-технічних робіт : затверджено рішенням комітету конкурсних торгів від 2 червня 2011 р. № 2 [Електронний ресурс] / Державне агентство рибного господарства України (Держрибагентство). Дослідження та розробки в галузі загальнотехнічних наук. – К., 2011. – Режим доступу: http://files.vdz.net.ua:8080/dkt/2011/67/082343-1_11106%D0%BC65266.rtf.

28. Дополнение к «Нормам искусственного освещения на судах морского флота» № 2506-81 для морских судов флота рыбной промышленности : утверждено Министерством здравоохранения СССР от 14 января 1986 г. № 4066-86 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_13131.htm

29. Дьячкова М. А. Пути повышения конкурентоспособности рыбопромышленного комплекса / М.А. Дьячкова // Вестник Мурманского государственного технического университета. – 2011. – Т. 14. – № 1. – С. 106–109.

30. Еремина М. Ю. Роль внешнеэкономической деятельности рыбопромышленного предпринимательства в развитии экономики прибрежных регионов / М.Ю. Еремина // Вестник Камчатского государственного технического университета. – 2009. – № 8. – С. 16–20.

31. Еремина М. Условия обеспечения устойчивости рыбопромышленной деятельности в конкурентной среде / М. Еремина // РИСК: Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2012. – № 1. – С. 334–337.

32. Знаменский Ю. А. Международные соглашения СССР по вопросам рыболовства / Ю.А. Знаменский // Советский ежегодник морского права. – М. : Мортехинформреклама, 1984. – С. 21–33.

33. Изотов С. В. Мировой опыт регулирования промышленного рыболовства путь выхода из кризиса рыбного хозяйства Украины / С.В. Изотов // Вісник СевНТУ : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 109. – Серія: Економіка і фінанси. – С. 49–53.

34. Инструкция по санитарной обработке технологического оборудования на рыбообрабатывающих предприятиях и судах : утверждена Министерством здравоохранения СССР от 27 марта 1984 г. № 2981-84, Министерством рыбного хозяйства СССР от 13 февраля 1984 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_12001.htm

35. Иванова А. В. Імплементация норм міжнародного трудового права у сфері праці моряків в законодавство України : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / А.В. Иванова. – К., 2014. – 20 с.

36. Кавер И. К. Креативный императив рыбной отрасли : монография / И.К. Кавер, В.Г. Верховданов, С.В. Изотов. – Севастополь : Украинский морской институт, 2008. – 190 с.

37. Калинин И. Б. Особенности правового регулирования труда моряков рыбопромыслового флота [Электронный ресурс] / И.Б. Калинин. – Режим доступа: <http://portal.tpu.ru/SHARED/i/IBK/trud/Tab1/37.pdf>

38. Канкунська декларація Міжнародної конференції з відповідального рибальства від 8 травня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_499

39. Керченский морской рыбный порт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kmrp.com.ua/index.php/istoriya>

40. Кодекс торгового мореплавания Российской Федерации от 30 апреля 1999 г. № 81-ФЗ [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://base.garant.ru/12115482/>

41. Кодекс торгового мореплавания Союза ССР от 17 сентября 1968 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dallakian.narod.ru/kodeks/ktmsssr/zakdoc.htm>

42. Кодекс торгового мореплавания Союза ССР : утвержден постановлением Центрального исполнительного комитета и Совета народных комиссаров СССР от 14 июня 1929 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_3578.htm

43. Кокин А. С. Трудовые конфликты на судах «удобного» и отечественного флагов: позиции правительства, судовладельцев, моряков / А.С. Кокин. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 408 с.

44. Конвенция МОТ № 7 об определении минимального возраста для допуска детей на работу в море от 9 июля 1920 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c007_ru.htm

45. Конвенция МОТ № 8 о пособиях по безработице в случае кораблекрушения от 9 июля 1920 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c008_ru.htm

46. Конвенция МОТ № 22 о трудовых договорах моряков от 24 июля 1926 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c022_ru.htm

47. Конвенция МОТ № 29 о принудительном или обязательном труде от 28 июня 1930 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c029_ru.htm

48. Конвенция МОТ № 53 о минимальной квалификации капитана и других лиц командного состава торговых судов от 26 октября 1936 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c053_ru.htm

49. Конвенция МОТ № 55 об обязательствах судовладельца в случае болезни, травмы или смерти моряков от 26 октября 1936 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c055_ru.htm

50. Конвенция МОТ № 56 о страховании моряков по болезни от 26 октября 1936 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c056_ru.htm

51. Конвенция МОТ № 68 о питании и столовом обслуживании экипажей на борту судов от 27 июня 1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c068_ru.htm

52. Конвенция МОТ № 69 о выдаче судовым поварам свидетельств о квалификации от 27 июня 1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c069_ru.htm

53. Конвенция МОТ № 71 о пенсиях морякам от 28 июня 1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c071_ru.htm

54. Конвенция МОТ № 73 о медицинском освидетельствовании моряков от 29 июня 1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c073_ru.htm

55. Конвенция МОТ № 74 о выдаче матросам свидетельств о квалификации от 29 июня 1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c074_ru.htm

56. Конвенция МОТ № 87 о свободе объединений и защите права объединяться в профсоюзы от 9 июля 1948 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c087_ru.htm

57. Конвенция МОТ № 91 об оплачиваемых отпусках морякам (пересмотренная в 1949 году) от 18 июня 1949 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c091_ru.htm

58. Конвенция МОТ № 92 о помещениях экипажа на борту судов (пересмотренная в 1949 году) от 18 июня 1949 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c092_ru.htm

59. Конвенция МОТ № 98 о применении принципов права на объединение в профсоюзы и на ведение коллективных переговоров от 1 июля 1949 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c098_ru.htm

60. Конвенция МОТ № 100 о равном вознаграждении мужчин и женщин за труд равной ценности от 29 июня 1951 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c100_ru.htm

61. Конвенция МОТ № 105 об упразднении принудительного труда от 25 июня 1957 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c105_ru.htm

62. Конвенция МОТ № 108 о национальных удостоверениях личности моряков от 13 мая 1958 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c108_ru.htm

63. Конвенция МОТ № 111 о дискриминации в области труда и занятий от 25 июня 1958 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c111_ru.htm

64. Конвенция МОТ № 112 о минимальном возрасте для принятия на работу рыбаков от 19 июня 1959 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c112_ru.htm

65. Конвенция МОТ № 113 о медицинском осмотре рыбаков от 19 июня 1959 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c113_ru.htm

66. Конвенция МОТ № 114 о трудовых договорах рыбаков от 19 июня 1959 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c114_ru.htm

67. Конвенция МОТ № 125 о свидетельствах о квалификации рыбаков от 21 июня 1966 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c125_ru.htm

68. Конвенция МОТ № 126 о помещениях для экипажа на борту рыболовных судов от 21 июня 1966 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c126_ru.htm

69. Конвенция МОТ № 133 о помещениях для экипажа на борту судов (дополнительные положения) от 30 октября 1970 г. [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c133_ru.htm

70. Конвенция МОТ № 134 о предупреждении производственных несчастных случаев среди моряков от 30 октября 1970 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c134_ru.htm

71. Конвенция МОТ № 138 о минимальном возрасте для приема на работу от 26 июня 1973 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c138_ru.htm

72. Конвенция МОТ № 145 о непрерывности занятости моряков от 28 октября 1976 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c145_ru.htm

73. Конвенция МОТ № 146 о ежегодных оплачиваемых отпусках морякам от 29 октября 1976 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c146_ru.htm

74. Конвенция МОТ № 163 о социально-бытовом обслуживании моряков в море и порту от 8 октября 1987 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c163_ru.htm

75. Конвенция МОТ № 164 о здравоохранении и медицинском обслуживании моряков от 8 октября 1987 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c164_ru.htm

76. Конвенция МОТ № 165 о социальном обеспечении моряков от 9 октября 1987 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c165_ru.htm

77. Конвенция МОТ № 166 (пересмотренная) о репатриации моряков от 9 октября 1987 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c166_ru.htm

78. Конвенция МОТ № 179 о найме и трудоустройстве моряков от 22 октября 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c179_ru.htm

79. Конвенция МОТ № 180 о продолжительности рабочего времени моряков и укомплектовании судов экипажами от 22 октября 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c180_ru.htm

80. Конвенция МОТ № 182 о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда от 17 июня 1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c182_ru.htm

81. Конвенция МОТ № 185, пересматривающая конвенция 1958 года об удостоверениях личности моряков от 19 июня 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c185_ru.htm

82. Конвенция МОТ № 188 о труде в рыболовном секторе от 14 июня 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_c188_ru.htm

83. Конвенція МОП про працю в морському судноплаванні від 23 лютого 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_519

84. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_057

85. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) : хрестоматія / упоряд. Б.В. Бабін. – О. : Фенікс, 2012. – 294 с.

86. Косолапов А. О налоговом стимулировании развития рыбохозяйственного комплекса / А. Косолапов // АПК: экономика, управление. – 2009. – № 1. – С. 49–56.

87. Красиков Н. В. Эффективность развития рыбохозяйственного комплекса Северного бассейна: на примере предприятий Архангельской области : автореферат дисс. на соиск. науч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н.В. Красиков. – М., 1999. – 19 с.

88. Курдюков С. И. Перспективы развития рыбохозяйственного комплекса при инерционном и инновационном сценариях до 2015 года / С. И. Курдюков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2007. – № 4. – С. 19–20.

89. Курдюков С. И. Формирование стратегии устойчивого развития рыбохозяйственного комплекса (вопросы теории и практики) : автореферат дисс. на соиск. науч. степ. доктора экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / С.И. Курдюков. – М., 2007. – 37 с.

90. Легенький Г. М. Міжнародні організації, конвенції та багатосторонні угоди в галузі транспорту : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. зі спец. «Організація перевезень та управління на транспорті», «Транспортне право» / Г.М. Легенький, В.М. Коськовецький, В.П. Мироненко та ін. – К. : НДІП, 2009. – Т. 4. Морський і річковий транспорт. – 216 с.

91. Методические указания по гигиене хозяйственно-питьевого водоснабжения морских судов: утверждены Министерством здравоохранения

СССР от 9 апреля 1979 г. № 1975-79 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_9923.htm

92. Методические указания по предупредительному санитарному надзору при строительстве, реконструкции и капитальном ремонте транспортных и рыбопромысловых морских, речных и озерных судов СССР: утверждены Министерством здравоохранения СССР 31 мая 1966 г. № 628-66 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_6418.htm

93. Методические указания по санитарно-гигиеническому контролю за эксплуатацией судовых плавательных бассейнов: утверждены Министерством здравоохранения СССР от 27 декабря 1979 г. № 2117-79 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_10163.htm

94. Мирекина С. В. Региональный рыбохозяйственный комплекс в обеспечении продовольственной безопасности России : автореферат дисс. на соиск. науч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / С.В. Мирекина. – Петропавловск-Камчатский, 2003. – 20 с.

95. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти від 7 липня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU78K01U.html

96. Міжнародна конвенція про стандарти підготовки, сертифікації персоналу риболовних суден та несення вахти від 7 липня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_707

97. Мойсеенко С. С. Принципы и методы формирования саморазвития и самосовершенствования специалистов рыбопромышленной отрасли / С. С. Мойсеенко, А. С. Медведева // Известия Балтийской государственной академии рыбопромыслового флота: психолого-педагогические науки. – 2010. – № 1-2. – С. 182–190.

98. О введении в действие «Наставления по организации штурманской службы на морских судах флота рыбной промышленности СССР» : приказ Министерства рыбного хозяйства от 11 июля 1986 г. № 380 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_13413.htm

99. О введении в действие Положения о порядке классификации, расследования и учета аварийных случаев с судами (ПРАС-90): приказ Министерства рыбного хозяйства СССР от 20 апреля 1990 г. № 170 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_16451.htm

100. О введении в действие «Положения о ремонте судов флота рыбной промышленности»: приказ Министерства рыбного хозяйства от 12 апреля 1989 г. № 180 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_15556.htm

101. О генеральной схеме управления рыбным хозяйством: постановление Совета министров СССР от 25 декабря 1975 г. № 1047 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_8771.htm

102. О Главном Управлении по Рыбной промышленности и Рыболовству (Главрыба): декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 23 сентября 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_1106.htm

103. О мерах, обеспечивающих успешность рыбных заготовок: постановление Совета труда и обороны от 29 декабря 1920 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_811.htm

104. О мерах по дальнейшему укреплению рыболовецких колхозов и реорганизации моторно-рыболовных станций: постановление ЦК КПСС и Совета министров СССР от 9 февраля 1959 г. № 134 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_7203.htm

105. О мерах по обеспечению выполнения обязательств советской стороны, вытекающих из рекомендаций Комиссии по рыболовству в Северо-Восточной Атлантике: приказ Министерства рыбного хозяйства СССР от 31 декабря 1969 г. № 461 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_7222.htm

106. О минимуме состава судового экипажа морских торговых судов: постановление Совета народных комиссаров СССР от 24 марта 1926 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_2863.htm

107. О праве плавания морских торговых судов под флагом Союза ССР и о владении морскими торговыми судами на праве собственности: постановление Центрального исполнительного комитета и Совета народных комиссаров СССР от 5 сентября 1924 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_2155.htm

108. О признании утратившим силу Постановления Совета Министров СССР от 18 февраля 1961 г. № 140 «Об изменении размера единого рыболовного сбора, взимаемого с колхозов»: постановление Совета министров СССР от 7 мая 1981 г. № 434 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_10750.htm

109. О приписке морских судов к порту и о внесении их в судовой реестр: декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 20 мая 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_954.htm

110. О развитии рыбной промышленности в Калининградской области: постановление Совета министров СССР от 21 июля 1947 г. № 2614 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_4653.htm

111. О развитии рыболовства в Черном море: постановление Совета министров СССР от 24 июля 1949 г. № 3238 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_4677.htm

112. О рыбной промышленности и рыболовстве: декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 31 мая 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_970.htm

113. О рыболовстве и сохранении водных биологических ресурсов: Федеральный закон Российской Федерации от 20 декабря 2004 г. № 166-ФЗ 2004 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/12138110/>

114. О сохранении и рациональном использовании рыбных запасов: резолюция Парламентской Ассамблеи Совета Европы 1283 (2002) от 25 апреля 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.coe.int/t/r/parliamentary_assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2002%5D/%5BAvril2002%5D/Resol_1283.asp

115. О судовом экипаже морского торгового флота Р.С.Ф.С.Р. (Положение): декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 22 сентября 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_1102.htm

116. О судовых документах (Положение): декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 20 мая 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_953.htm

117. Об изменении ст.ст. 3 и 6 «Положения о портовых сборах»: декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 10 октября 1922 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_1412.htm

118. Об измерении вместимости судов морского торгового флота (Положение): декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 16 мая 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_945.htm

119. Об оплате лоцманского и маячного сбора: декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 10 октября 1922 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_1413.htm

120. Об организации управления рыбным хозяйством Р.С.Ф.С.Р.: декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 25 сентября 1922 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_1396.htm

121. Об улучшении организации медико-санитарного обеспечения работников морского, речного флота и рыбного хозяйства: приказ Министерства здравоохранения СССР от 6 сентября 1989 г. № 511 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_15870.htm

122. Об участии российской делегации в дипломатической конференции по рассмотрению и принятию Протокола 1993 года к Торремолиносской международной конвенции по безопасности рыболовных судов 1977 года: постановление Правительства РФ от 5 апреля 1993 г. № 274 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uristu.com/library/pravitelstvo-rf/postanovleniya/pravpost_0881/

123. Об утверждении и введении в действие Положения об учете, регистрации, техническом надзоре и надзоре за безопасностью плавания маломерных судов флота рыбной промышленности СССР и рыболовецких колхозов: письмо Министерства рыбного хозяйства от 5 февраля 1986 г. № 80 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_13162.htm

124. Об утверждении и введении в действие «Правил регистрации судов в морских рыбных портах»: приказ Министерства рыбного хозяйства СССР от 6 сентября 1972 г. № 291 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_7893.htm

125. Об утверждении Положения о дипломировании персонала судов рыбопромыслового флота Российской Федерации: постановление Правительства РФ от 28 июля 2000 г. № 576 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.innovbusiness.ru/pravo/DocumShow_DocumID_16593.html

126. Об утверждении Положения о званиях лиц командного состава морских судов : постановление Совета министров СССР от 25 августа 1983 г. № 839 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_11737.htm

127. Об утверждении положения о рабочем времени и времени отдыха работников плавающего состава судов морского флота: постановление Министерства труда РФ от 20 февраля 1996 г. № 11 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/106041>

128. Об утверждении Положения об особенностях режима рабочего времени и времени отдыха отдельных категорий работников рыбохозяйственного комплекса, имеющих особый характер работы : приказ Государственного комитета РФ по рыболовству от 8 августа 2003 г. № 271, зарегистрирован в Минюсте 18 сентября 2003 г. № 5088 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2003/10/02/rybaki.html>

129. Об утверждении Правил рыболовства в бассейне Черного моря : приказ Министерства рыбного хозяйства СССР от 1 декабря 1969 г. № 402 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_7203.htm

130. Об утверждении Устава службы на судах рыбопромыслового флота Российской Федерации: приказ Государственного комитета РФ по рыболовству от 30 августа 1995 г. № 140 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2108728>

131. Общие правила морских торговых и рыбных портов Союза ССР : утверждены Министерством морского флота СССР от 16 декабря 1969 г., Министерством рыбного хозяйства СССР от 15 декабря 1969 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_7209.htm

132. Павлова Г. В. Проблемы развития и размещения рыбохозяйственного комплекса Дальнего Востока в период перехода к рыночным отношениям : автореферат дисс. на соиск. науч. степ. канд. экон.

наук : спец. 08.00.04 «Экономика и управление народным хозяйством»
/ Г.В. Павлова. – М., 1998. – 19 с.

133. Положение о портовых сборах: декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 20 мая 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_955.htm непонятно

134. Положение о праве плавания под морским торговым флагом РСФСР : декрет Совета народных комиссаров РСФСР от 20 мая 1921 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_955.htm

135. Положение о рыбном хозяйстве : постановление Совета труда и обороны СССР от 3 июля 1925 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_2545.htm

136. Положение о санитарно-контрольном отделе санитарно-эпидемиологической станции в портах (морском, речном, рыбном): утверждено приказом Министерства здравоохранения СССР от 6 сентября 1989 г. № 551 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_15871.htm

137. Правила безпеки для працівників суден портового і службово-допоміжного флоту рибного господарства (НПАОП 05.0-1.01-07): затверджено наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 24 січня 2007 р. № 13, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 6 лютого 2007 р. за № 101/13368 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://document.ua/pravila-bezpeki-dlja-pracivnikiv-suden-portovogo-i-sluzhbovo-nor2115.html>

138. Правила техники безопасности на судах морского флота: утверждены приказом Минморфлота СССР от 13 марта 1975 г. № 50, постановлением Президиума ЦК профсоюза рабочих морского и речного флота от 19 февраля 1975 г., протокол № 39, п. 16 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/ussr_8522.htm

139. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства аграрної політики України від 03.02.2005 № 60 : наказ Міністерства аграрної політики України від 18 вересня 2008 р. № 594 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z0954-08>

140. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Державного комітету рибного господарства України : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства від 10 жовтня 2013 р. № 598, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 жовтня 2013 р. за № 1801/24333 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z1801-13>

141. Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997 р. № 1122 : постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 616 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616-2006-п>

142. Про затвердження квот добування водних біоресурсів загальнодержавного значення у 2015 році: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 30 грудня 2014 р. № 507, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 12 січня 2015 р. № 3/26448 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z0003-15>

143. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби, крім внутрішніх водойм (ставків) господарств: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 31 травня 2013 р. № 341, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17 червня 2013 р. № 983/23515 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0983-13>

144. Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі (ДНАОП 0.03-8.06-94): наказ Міністерства охорони здоров'я, Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 23 вересня

1994 р. № 263/121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95>

145. Про затвердження Положення про безпечне укомплектування екіпажами морських суден рибного господарства: наказ Державного комітету рибного господарства України від 5 травня 1999 р. № 68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0467-99>

146. Про затвердження Положення про безпечне укомплектування екіпажами морських суден флоту рибної промисловості : наказ Міністерства аграрної політики України від 3 грудня 2012 р. № 747 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2151-12>

147. Про затвердження Положення про місце базування суден флоту рибної промисловості: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 січня 2014 р. № 27, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 лютого 2014 р. за № 254/25031 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0254-14>

148. Про затвердження Положення про підготовку та підвищення кваліфікації стернових-мотористів маломірних суден Держкомрибгоспу України : наказ Державного комітету рибного господарства України від 23 вересня 1998 р. № 129, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 5 січня 1999 р. за № 6/3299 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z0006-99>

149. Про затвердження Положення про сертифікацію персоналу суден флоту рибної промисловості: наказ Міністерства аграрної політики України від 12 січня 2005 р. № 7, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26 січня 2005 р. за № 101/10381 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z0101-05>

150. Про затвердження Положення про систему моніторингу риболовних суден \: наказ Міністерства аграрної політики України від 9 листопада 2004 р. № 407, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 24 листопада 2004 р.

за № 1491/10090 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z1491-04>

151. Про затвердження Положення про систему управління охороною праці у рибному господарстві України: наказ Міністерства аграрної політики України від 27 червня 2012 р. № 376, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 серпня 2012 р. за № 1313/21625 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1313-12>

152. Про затвердження Положення щодо встановлення відповідності системи управління безпекою компаній та суден флоту рибного господарства вимогам Міжнародного кодексу з управління безпечною експлуатацією суден і попередженням забруднення 1993 року: наказ Державного комітету рибного господарства України від 16 січня 2008 р. № 5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 січня 2008 р. за № 72/14763 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z0072-08>

153. Про затвердження Положення щодо застосування Міжнародного кодексу з управління безпечною експлуатацією суден і попередженням забруднення (МКУБ) на підприємствах і суднах Держкомрибгоспу України : наказ Державного комітету рибного господарства від 26 березня 1998 р. № 45, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 травня 1998 р. за № 320/2760 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0320-98>

154. Про затвердження Порядку ведення Державного суднового реєстру України і Суднової книги України: постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 1997 р. № 1069 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1069-97-п>

155. Про затвердження Порядку випуску суден флоту рибної промисловості, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства від 2 грудня 2011 р. № 695, зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 23 грудня 2011 р.

№ 1506/20244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1506-11>

156. Про затвердження Порядку оформлення приходу з рейсу і виходу в рейс суден флоту рибної промисловості капітанами морських рибних портів України : наказ Міністерства аграрної політики України від 21 січня 2006 р. № 14, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13 лютого 2006 р. за № 130/12004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z0130-06>

157. Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання рибних та інших водних живих ресурсів і розмірів збору за спеціальне використання : постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 449 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/449-98-п>

158. Про затвердження режимів рибальства у 2015 році: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 30 грудня 2014 р. № 509, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 січня 2015 р. за № 37/26482 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z0037-15>

159. Про затвердження Угоди про співробітництво в галузі рибальства та морського господарства між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Мавританія : постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2004 р. № 502 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/502-2004-п>

160. Про затвердження Угоди про співробітництво з метою розвитку партнерства в галузі рибальства між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Марокко : постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 р. № 759 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/759-2012-п>

161. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з

підвищеною небезпекою : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 лютого 2005 р. за № 232/10512 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05>

162. Про надання Державному агентству рибного господарства права на видачу документів міжнародного зразка: постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997 р. № 1122 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1122-97-п>

163. Про передачу цілісних майнових комплексів навчальних закладів та державної установи до сфери управління Міністерства освіти і науки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2015 р. № 87-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/87-2015-р>

164. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про стандарти підготовки, сертифікації персоналу риболовних суден та несення вахти 1995 року: Закон України від 17 січня 2002 р. № 2993-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 139.

165. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

166. Про ратифікацію Угоди про виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними : Закон України від 28 листопада 2002 р. № 319-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 5. – Ст. 38.

167. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3677-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>

168. Про створення системи моніторингу риболовних суден : постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2004 р. № 963 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/963-2004-п>

169. Про технічний нагляд за суднами рибного господарства України, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства: постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1999 р. № 1583 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1583-99-п>

170. Про технічний нагляд за суднами, які мають право плавання під прапором України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 1996 р. № 172-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/172-96-р>

171. Про утворення системи дистанційного контролю риболовних суден : наказ Міністерства аграрної політики України від 25 грудня 2003 р. № 466, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30 грудня 2003 р. за № 1258/8579 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/z1258-03>

172. Продіус І. П. Дослідження розвитку ринку праці моряків України / І.П. Продіус, Р.А. Бундюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 684. – С. 200–203.

173. Профспілка працівників рибного господарства України / Федерація професійних спілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.fpsu.org.ua/pro-fpu/chlenski-organizatsiji/vseukrajinski-galuzevi-profspilki/163-profspilka-pratsivnikiv-ribnogo-gospodarstva-ukrajini>

174. Рекомендация МОТ № 7 об ограничении продолжительности рабочего времени в рыболовном промысле от 30 июня 1920 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r007_ru.htm

175. Рекомендация МОТ № 9 о создании морских кодексов в отдельных странах от 9 июля 1920 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r009_ru.htm

176. Рекомендация МОТ № 28 об общих принципах инспекции условий труда моряков от 22 июня 1926 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r028_ru.htm

177. Рекомендация МОТ № 48 об улучшении бытового обслуживания моряков в портах от 24 октября 1936 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r048_ru.htm

178. Рекомендация МОТ № 76 о медицинской помощи иждивенцам моряков от 28 июня 1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r076_ru.htm

179. Рекомендация МОТ № 78 об обеспечении судовладельцами судового экипажа постельными и столовыми принадлежностями и другими предметами от 29 июня 1946 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r078_ru.htm

180. Рекомендация МОТ № 126 о профессиональном обучении рыбаков от 21 июня 1966 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r126_ru.htm

181. Рекомендация МОТ № 140 о кондиционировании воздуха в помещениях для экипажа и некоторых других помещениях на борту судов от 30 октября 1970 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r140_ru.htm

182. Рекомендация МОТ № 141 о борьбе с вредными шумами в помещениях для экипажа и на рабочих местах на борту судов от 30 октября

1970 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r141_ru.htm

183. Рекомендация МОТ № 142 о предупреждении производственных несчастных случаев среди моряков от 30 октября 1970 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r142_ru.htm

184. Рекомендация МОТ № 155 об улучшении норм на торговых судах от 29 октября 1976 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r155_ru.htm

185. Рекомендация МОТ № 173 о социально-бытовом обслуживании моряков в море и в порту от 8 октября 1987 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r173_ru.htm

186. Рекомендация МОТ № 174 о репатриации моряков от 9 октября 1987 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r174_ru.htm

187. Рекомендация МОТ № 185 об инспекции условий труда и быта моряков от 22 октября 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r185_ru.htm

188. Рекомендация МОТ № 187 о заработной плате и продолжительности рабочего времени моряков и укомплектовании судов экипажами от 22 октября 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r187_ru.htm

189. Рекомендация МОТ № 199 о труде в рыболовном секторе от 14 июня 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_r199_ru.htm

190. Рогачёв К. И. Экономические проблемы устойчивого развития рыбохозяйственного комплекса Астраханского региона в условиях глобализации : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. экон. наук ; спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / К.И. Рогачёв. – Астрахань, 2004. – 18 с.

191. Романов Е. А. Новые международные нормы труда в рыболовном секторе / Е. А. Романов // Рыбное хозяйство. – 2004. – № 3. – С. 70.

192. Санитарные нормы вибрации на морских, речных и озерных судах : утверждены Главным санитарным врачом СССР 18 мая 1973 г. № 1103-73 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_8074.htm

193. Санитарные нормы микроклимата для жилых и общественных помещений судов внутреннего и смешанного плавания при оборудовании их системами кондиционирования воздуха и методы расчета компонентов микроклимата: утверждены Министерством здравоохранения СССР от 24 сентября 1974 г. № 1183-74 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_8415.htm

194. Сборник двухсторонних соглашений СССР по вопросам рыбного хозяйства рыболовства и рыбохозяйственных исследований / сост. Говорин Н. В., Лебедева Т. К. ; отв. ред. Косенков В.А., Спивакова Т. И. – М. : Изд-во ВНИИ мор. рыб. хоз-ва и океанографии, 1987. – 310 с.

195. Сборник международных соглашений СССР по вопросам рыболовства и рыбохозяйственных исследований / сост. Бакуркина Т. Н., Гречко Н. А., Ермакова Н. Б. и др. ; науч. ред. В. Г. Лафицкий. – М. : Пищ. промышленность, 1973. – 426 с.

196. Сборник международных конвенций, договоров и соглашений, касающихся рыболовства и рыбохозяйственных исследований / сост. А. Волков. – М. : Пищ. промышленность, 1966. – 465 с.

197. Сборник торговых договоров, конвенций и соглашений СССР, заключенных с иностранными государствами до 1-го января 1941 г. / сост. Ф.Р Горбов ; под ред. Д. Д. Мишустина. – М. : Межд. книга, 1941. – 408 с.

198. Севастопольский морской рыбный порт [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту: <http://sevmrp.com/istoriya-porta/>

199. Силкина Н. Л. Организационно-методическое обеспечение эффективности функционирования предприятий рыбохозяйственного комплекса в условиях рыночной экономики : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н.Л. Силкина. – Астрахань, 2004. – 19 с.

200. Статут флоту рибної промисловості України, затверджений наказом Державного комітету рибного господарства України від 10 червня 1993 р. № 43. – К. : б.в., 1993. – 34 с.

201. Технология рыбы и рыбных продуктов [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту : <http://nabitabet.ru/index.php?newsid=2551>

202. Тішко Д. А. Міжнародно-правові стандарти регулювання праці моряків / Д.А. Тішко // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 57. – С. 250–255.

203. Торремолиноская международная конвенция по безопасности рыболовных судов 1977 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту : http://rise.odessa.ua/texts/sK_BEZOPASNOSTI_RYBOLOVNYKH_SUDOV77.php3

204. Требования техники безопасности к морским судам. РД 31.81-01-87: утверждены решением Министерства морского флота СССР, Министерства судовой промышленности СССР от 2 августа 1988 г., № СМ-53/2446 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ussrdoc.com/ussrdoc_communizm/usr_14942.htm

205. Турекулова Д. М. Устойчивое развитие рыбохозяйственного комплекса Казахстана на основе рационального использования ресурсов: теория, методология и практика (на материалах Прикаспийского региона) :

автореферат дисс. на соиск. науч. степ. доктора экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Д.М. Турекулова. – Алматы, 2008. – 20 с.

206. Угода між Державним комітетом України з рибного господарства та рибної промисловості та Комітетом Російської Федерації з рибальства з питань рибальства в Азовському морі від 14 вересня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_174

207. Угода між Урядом України і Урядом Грузії про співробітництво в галузі рибного господарства від 31 серпня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/268_083

208. Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі рибного господарства від 24 вересня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_024

209. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі рибного господарства від 13 вересня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/100_506

210. Угода між Урядом України та Урядом Арабської Республіки Єгипет про співробітництво в галузі рибних ресурсів від 29 червня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/818_023

211. Угода між Урядом Французької Республіки та Урядом України відносно рибного промислу в Економічній Зоні архіпелагу Кергелен від 10 грудня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/250_006

212. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

213. Угода про здійснення положень Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів і запасів далеко мігруючих риб і управління ними від 4 серпня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_560

214. Угода про співробітництво в галузі рибальства та морського господарства між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Мавританія від 4 грудня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/478_004

215. Угода про співробітництво з метою розвитку партнерства в галузі рибальства між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Марокко від 27 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/504_011

216. Угода щодо забезпечення виконання заходів з міжнародного збереження та управління рибальськими суднами у відкритому морі від 1 листопада 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_561

217. Факультативное руководство по проектированию, постройке и оборудованию малых рыболовных судов 2005 года: официальное издание ИМО. – Лондон : ИМО, 2009. – 162 с.

218. Фигуров П. К. Международно-правовое регулирование рыболовства в Азиатско-Тихоокеанском регионе [Електронний ресурс] / П.К. Фигуров // Юридическая фирма «Инмар». – Режим доступу: http://www.inmarlegal.ru/press/publications/marine_law/mezhdunarodno-pravovoe_regulirovanie_rybolovstva_v_aziatsko-tihookeanskom_region/mezhdunarodno-pravovoe_regulirovanie_rybolovstva_v_aziatsko-tihookeanskom_region/

219. Халиков А. Х. Рыболовное право. Вопросы управления в области рыбного хозяйства и правовой охраны рыбных ресурсов СССР

/ А. Х. Халиков ; отв. ред. А. А. Агзамходжаев. – Ташкент : Фан, 1985. – 135 с.

220. Чекаловець В. І. Підприємницька діяльність на морському транспорті : навч. посібник / В.І. Чекаловець, Н.Г. Гребенник. – О. : Фенікс, 2011. – 368 с.

221. Члены ИМО обсудили безопасность рыболовного флота [Электронный ресурс] // РИА Fishnews.ru. – 16 октября 2012 года. – Режим доступа до сайту: <http://fishnews.ru/news/19713>

222. Шемякін О. М. Еволюція структури й змісту права користування морем: теорія та практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О.М. Шемякін. – К., 2005. – 40 с.

223. Шляхов О. Б. Судовласники і моряки Азово-Чорноморського басейну в модернізаційних процесах кінця ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О.Б. Шляхов. – Дн-ськ, 2004. – 35 с.

224. Шпилева М. Л. Реформирование системы управления рыбопромышленным комплексом региона: проблемы и пути решения / М.Л. Шпилева, Т.Н. Ланец // Власть и управление на Востоке России. – 2009. – № 3. – С. 82–89.

225. Яркіна Н. Н. Эффективное управление предприятиями рыбного хозяйства Украины через призму мировой рыбохозяйственной практики / Н. Н. Яркіна // Економічний форум. – 2013. – № 3. – С. 149–157.

226. Act Respecting Fisheries (Canada Fisheries Act, 1985) : current to December 15, 2014, last amended on November 25, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/F-14.pdf>

227. Act to create the Bureau of Fisheries, Philippines (№ 177 of 1947) on 1 July, 1947 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faolex.fao.org/docs/html/phi22493.htm>

228. Argiroffo E. Flags of Convenience and Substandard Vessels: A Review of the ILO's Approach to the Problem / E. Argiroffo // International Labour Review. – 1974. – Vol. 110. – P. 437–453.

229. Blanck J. I. Reflections on the Negotiation of the Maritime Labor Convention at the ILO / J.I. Blanck // Tulane Maritime Law Journal. – 2006. – № 31. – Vol. 35. – P. 35–55.

230. Bloor M. Problems of Global Governance of Seafarers' Health and Safety [Электронный ресурс] / M. Bloor, D. Pentsov, M. Levi, T. Horlick-Jones // Seafarers International Research Centre, Cardiff University, 2004. – Режим доступа: <http://www.sirc.cf.ac.uk/uploads/publications/ProblemsGlobalGovernance.pdf>

231. Campbell H. The production of fishing effort and the economic performance of license limitation programs / H. Campbell, R. K. Lindner // Land Economics. – 1990. – Vol. 66. – P. 56–67.

232. Cape Town Agreement on the Implementation of the Provisions of the 1993 Torremolinos Protocol Relating to the 1977 International Convention for the Safety of Fishing Vessels : adopted on 11 October 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cil.nus.edu.sg/rp/il/pdf/2012%20Cape%20Town%20Agreement%20on%20Implementation%20of%201993%20Torremolinos%20Protocol-pdf.pdf>

233. Characterization of the artisanal fishery and its socio-economic aspects in the central Mediterranean Sea (Aeolian Islands, Italy) / P. Battaglia, T. Romeo, P. Consoli etc. // Fisheries Research. – 2010. – February. – Vol. 102. – Iss. 1–2. – P. 87–97.

234. Christodoulou-Varotsi I. Labour Standards on Cypriot Ships: Myth and Reality / Iliana Christodoulou-Varotsi, Dm. A. Pentsov // Vanderbilt Journal of Transnational Law. – 2004. – № 37. – Vol. 3. – P. 647–725.

235. Christodoulou-Varotsi I. Maritime Work Law Fundamentals: Responsible Shipowners, Reliable Seafarers / Iliana Christodoulou-Varotsi, Dm. A. Pentsov. – L. : Springer, 2008. – 823 p.

236. Clark C. W. Subsidies, buybacks, and sustainable fisheries / C. W. Clark, G. Munro, U. Sumaila // Journal of Environmental Economics and Management. – 2005. – Vol. 50. – P. 47–58.

237. Commission Decision 31983D0312: 83/312/EEC of 8 February 1983 concerning aid for fuel granted by the Italian Government to fishermen operating in the Mediterranean [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31983D0312>

238. Commission Decision 31983D0314: 83/314/EEC of 8 February 1983 concerning aid for fuel granted to fishermen by the Belgian Government [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31983D0314>

239. Commission Decision 31986D0592: 86/592/EEC of 29 July 1986 on the system of ceilings on the price of diesel fuel for fishermen introduced by the French Government (Only the French text is authentic) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31986D0592&from=EN>

240. Commission Decision 32003D0087: 2003/87/EC of 13 November 2002 concerning the aid granted to fishermen following the suspension of fishing in the Tyrrhenian Sea and the Ionian Sea in 2000 (notified under document number C(2002) 4362) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003D0087&from=EN>

241. Commission Decision 32003D0088: 2003/88/EC of 13 November 2002 concerning the aid granted to fishermen and shellfish producers as a result of the pollution caused by mucilage and the suspension of fishing for technical reasons in the Adriatic Sea in 2000 (notified under document number C(2002) 4365) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003D0088&from=EN>

242. Commission Decision 32005D0239: 2005/239/EC of 14 July 2004 concerning certain aid measures applied by France to assist fish farmers and

fishermen (notified under document number C(2004) 2588) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32005D0239>

243. Commission Decision 32006D0269 2006/269/EC of 8 February 2006 – State aid C 22/2004 (ex N 648/2001) on tax deductions for professional fishermen (Sweden) (notified under document number C(2006) 265) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006D0269>

244. Commercial fishing: From Wikipedia, the free encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/Commercial_fishing

245. Comprehensive Standard of Work in Fishing Sector [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://labour.icsf.net/>

246. Council Decision № 2014/507/CFSP of 30 July 2014 amending Decision 2014/386/CFSP concerning restrictions on goods originating in Crimea or Sevastopol, in response to the illegal annexation of Crimea and Sevastopol // Official Journal of the European Union. – 2014. – Vol. 57. – L 226. – P. 20–22.

247. Council Regulation (EC) № 104/2000 of 17 December 1999 on the common organisation of the markets in fishery and aquaculture products [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:017:0022:0052:EN:PDF>

248. Council Regulation (EC) № 2792/1999 of 17 December 1999 laying down the detailed rules and arrangements regarding Community structural assistance in the fisheries sector [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31999R2792&from=EN>

249. Council Regulation (EU) № 825/2014 of 30 July 2014 amending Regulation (EU) No 692/2014 concerning restrictions on the import into the Union of goods originating in Crimea or Sevastopol, in response to the illegal annexation

of Crimea and Sevastopol // Official Journal of the European Union. – 2014. – Vol. 57. – L 226. – P. 2–15.

250. Couper A. D. Voyages of Abuse. Seafarers, Human Rights and International Shipping / A.D. Couper, C.J. Walsh, B.A. Standberry, G.L. Boerne. – L. : Pluto Press, 1999. – 224 p.

251. Curtis R. Fisheries Buybacks / R.Curtis, D.Squires. – Ames, IA. : Blackwell Publishers, 2007. – 120 p.

252. Dimitrova D. N. Seafarers' Rights in the Globalized Maritime Industry / Desislava N. Dimitrova. – L. : Kluwer Law International, 2010. – 150 p.

253. Employment, collective bargaining and the quality of industrial relations in the field of fisheries and aquaculture Research Report / FLAI CGIL; ETF; CFDT; CC.OO.; CFTC. – Pomezia : Arti Grafiche, 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.etf-europe.org/files/extranet/-75/44406/Report%20CFP%20101114.pdf>

254. European Commission, Facts and figures on the Common Fisheries Policy – Basic statistical data, 2014 Ed. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2014. – 48 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/fisheries/documentation/publications/pcp_en.pdf

255. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Representativeness of the European social partner organisations: Sea fisheries. – Dublin : EFILWC, 2012. – 44 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9312&langId=en>

256. European Parliament Fact Sheets: 4.3.1. The common fisheries policy: origins and general development [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.europarl.europa.eu/facts_2004/4_3_1_en.htm

257. European Parliament resolution on fisheries in international waters in the context of external action under the common fisheries policy (2002/2024(INI)) on 16 January 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2003-0026+0+DOC+XML+V0//EN>

258. European Social Partners adopt a social clause to be inserted in the Sustainable Fisheries Agreements (SFAs) with third countries / Press area ETF, 9 April 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.etf-europe.org/etf-press-area.cfm/pressdetail/10338>

259. European Social Partners Propose Transporting Decent Standards for Fishermen into EU Law : Joint Press Release, Brussels, 16 May 2012, EP(12)83 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.europeche.org/en/content/images/stories/downdoc/CdP/EP83_CDP_accord_social_Gothenburg_EN.doc

260. Eurostat, Agriculture, forestry and fishery statistics, 2013 ed. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2013. – 256 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5968754/KS-FK-13-001-EN.PDF>

261. Facts and figures on the Common Fisheries Policy. Basic statistical data / 2010 Annual Economic Report on the European Fishing Fleet, published by the European Commission Joint Research Centre. Edition of 2010. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2010. – 52 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/fisheries/documentation/publications/pcp2010_en.pdf

262. Facts and figures on the Common Fisheries Policy. Basic statistical data. Edition of 2014. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2014. – 48 p.

263. Final Report / DG MARE Lot 2: Retrospective and prospective evaluation on the common fisheries policy, excluding its international dimension Ref. No MARE/2011/01 Appendix 4.5: Italy Case Study Report May 8th, 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/fisheries/documentation/studies/small-scale-driftnet/doc/final-report_en.pdf

264. Fisheries / Food, Agriculture and Decent Work. ILO & FAO working together [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao-ilo.org/agricultural-sectors/fao-ilo-fisheries/en/>

265. Fisheries Law of the People's Republic of China on 20 January 1986; date of consolidation 28 August 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://faolex.fao.org/docs/texts/chn23913.doc>

266. Fishery Law of the Republic of Indonesia № 31/2004 dated October 6, 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://faolex.fao.org/docs/pdf/ins51065.pdf>

267. Fishing industry: From Wikipedia, the free encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/Fishing_industry

268. Fitzpatrick D. Seafarers' rights / D. Fitzpatrick, M. Anderson. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 692 p.

269. Future challenges in fisheries and aquaculture : FAO Regional Office for Asia and the Pacific [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/docrep/003/x6947e/x6947e09.htm>

270. Global Dialogue Forum for the Promotion of the Work in Fishing Convention, 2007 (№ 188) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/sector/activities/sectoral-meetings/WCMS_204806/lang--en/index.htm

271. Harbour Master Activities at Fishery Port: regulation of the Minister of Marine and Fishery of Republic Indonesia 3/PERMEN-KP/2013 dated February 21, 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://faolex.fao.org/cgi-bin/faolex.exe?rec_id=128876&database=faolex&search_type=link&table=result&lang=eng&format_name=@ERALL

272. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Fishing Vessel Personnel (STCW-F), 1995 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imo.org/OurWork/HumanElement/Pages/STCW-F-Convention.aspx>

273. International Labour Standards on Fishers : ILO [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/fishers/lang--en/index.htm>

274. Kuemlangan B. Preventing, Deterring and Eliminating IUU Fishing – Port State Measures / Blaise Kuemlangan and Michael Press // Environmental Policy and Law. – Rome, 2010. – Vol. 40/6. – P. 262–268.

275. Li K. X. International Maritime Conventions: Seafarers' Safety and Human Rights / K. X. Li, Ng J. Mi // Journal of Maritime Law and Commerce. – 2002. – Vol. 33. – P. 381–404.

276. Maritime Administration and Marine Safety Law of Latvia, 31 October 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://faolex.fao.org/docs/texts/lat73609E.doc>

277. Martell S. Industry funded fishing license reduction good for profits and conservation / S. Martell, C. Walters, R. Sumaila // Fish and Fisheries. – 2009. – Vol. 10. – P. 1–12.

278. Mathew S. Small-scale Fisheries and the Proposed ILO Work in Fishing Convention [Электронный ресурс] / Sebastian Mathew // International Collective in Support of Fishworkers. – Режим доступа: <http://old.icsf.net/icsf2006/jspFiles/emergingConcerns/docs/prez/day3/sebastian.ppt>.

279. Mukherjee P. K. Criminalisation and Unfair Treatment: the Seafarers' Perspective / P. K. Mukherjee // Journal of International Maritime Law. – 2006. – № 12. – Vol. 5. – P. 325.

280. Newby J. Structural Adjustment in Australian Fisheries. Report prepared for the Fisheries Resources Research Fund / J. Newby, P. Goday, L. Elliston. – Canberra : ABARE eReport, 2004. – 67 p.

281. NORMLEX : Information System on International Labour Standards [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:1:0::NO::>

282. Operational Programme for the Fisheries Sector, 2007-2013, Greece [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайта : <http://faolex.fao.org/docs/pdf/gre110021.pdf>

283. Progoulakia M. Developing and Promoting Seafarers' Welfare under the Maritime Labour Convention: A Research Agenda / Maria Progoulakia, Aikaterini

Katradib, Ioannis Theotokas // SPOUDAI Journal of Economics and Business. – 2013. – Vol. 63. – Issue 3-4. – P. 75–82.

284. Protocol of 1996 to the Merchant Shipping (Minimum Standards) ILO Convention № 147, 1976 on 22 October 1996 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312337:NO

285. Read A. G. Commercial fishing : economic aid and capacity reduction / Andrew G. Read, Eugene H. Buck ; CRS report for Congress. Congressional Research Service. – [Washington] : The Service, 1997. – 31 p.

286. Recommendation ILO № 27 concerning the Repatriation of Masters and Apprentices on 23 June 1926 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312365:NO

287. Recommendation ILO № 49 concerning Hours of Work on Board Ship and Manning on 24 October 1936 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312387:NO

288. Recommendation ILO № 75 concerning Agreements relating to the Social Security of Seafarers on 28 June 1946 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312413:NO

289. Recommendation ILO № 77 concerning the Organisation of Training for Sea Service on 29 June 1946 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312415:NO

290. Recommendation ILO № 105 concerning the Contents of Medicine Chests on Board Ship on 13 May 1958 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312443:NO

291. Recommendation ILO № 106 concerning Medical Advice by Radio to Ships at Sea on 13 May 1958 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312444:NO

292. Recommendation ILO № 107 concerning the Engagement of Seafarers for Service in Vessels Registered in a Foreign Country on 13 May 1958 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312445:NO

293. Recommendation ILO № 108 concerning Social Conditions and Safety of Seafarers in Relation to Registration of Ships on 14 May 1958 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312446:NO

294. Recommendation ILO № 109 concerning Wages, Hours of Work on Board Ship and Manning on 14 May 1958 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312447:NO

295. Recommendation ILO № 196 concerning Work in the Fishing Sector on 16 June 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:2688980:NO

296. Regulation of the Minister of Marine Affaires and Fishery of Indonesia № PER.08/MEN/2012 regulating Port for Fisheries on 20 April 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://faolex.fao.org/docs/pdf/ins128876.pdf>

297. Regulations Respecting Fishing and Fish Habitat in General and the Payment of Penalty and Forfeiture Proceeds Under the Canada Fisheries Act, 4 of February, 1993 SOR/93-53 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-93-53/FullText.html>

298. Report of the Workshop on the Implementation of the 1995 FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries in the Pacific Islands: A Call to Action : Nadi, Fiji, 27–31 October 2003. – Rome : Food & Agriculture Org., 2004. – 151 p.

299. Representativeness of the European social partner organisations: Sea fisheries : European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eurofound.europa.eu/sr/observatories/eurwork/comparative-information/representativeness-of-the-european-social-partner-organisations-sea-fisheries>

300. Resolution № 199/2T of 2003 establishing a cooperative for fishermen in the Province of Jabal Lobnan, on 19 August 2003, Lebanon [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://faolex.fao.org/docs/pdf/leb46708.pdf>

301. Safety Recommendations for Decked Fishing Vessels of Less than 12 metres in Length and Undecked Fishing Vessels / Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Rome : FAO of the UN, 2012. – 254 p.

302. Salas S. The behavioural dynamics of fishers: management implications / Silvia Salas, Daniel Gaertner // Fish and Fisheries. – 2004. – Vol. 5. – P. 153-167.

303. Sampson H. Powerful Unions, Vulnerable Workers: The representation of seafarers in the global labour market [Электронный ресурс] / Helen Sampson // Seafarers International Research Centre, Cardiff University. – Режим доступа: http://portal.anpocs.org/portal/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=4318&Itemid=316

304. Sea Fishery Act, 14 of March, 1988 (№ 12 of 1988); South Africa / LEX-FAOC002147 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://faolex.fao.org/docs/pdf/saf2147.pdf>

305. Sea Fishery Amendment Act, 4 October 1995 (№ 74 of 1995); South Africa [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.saflii.org/za/legis/num_act/sfaa1995206/

306. Sectoral social dialogue – Sea fisheries: Focus areas / European Commission Employment, Social Affairs & Inclusion [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=480&langId=en&intPageId=1851>

307. Socio-economic contribution of South African fisheries and their current legal, policy and management frameworks : Working Paper 6 [Электронный ресурс] / Mafa Hara, Martin de Wit, Doug Crookes, Terence Jayiya. – Режим доступа: <http://www.plaas.org.za/sites/default/files/publications-pdf/WP6.pdf>

308. Squires D. Fisheries buybacks: a review and guidelines / Dale Squires // Fish and Fisheries. – 2010. – Vol. 11. – P. 366–387.

309. Status of multilateral Conventions and instruments in respect of which the International Maritime Organization or its Secretary-General performs depositary or other functions; as at 25 June 2014. – L. : IMO, 2014. – 532 p. [Электронный ресурс] – Режим доступа до сайта : <http://www.imo.org/About/Conventions/StatusOfConventions/Documents/Status%20-%202014.docx.pdf>

310. STCW-F 1995: STCW-F Convention [official edition of IMO]. – L. : IMO, 1996. – 74 p.

311. The 2013 Annual Economic Report on the EU Fishing Fleet (STECF-13-15) : Scientific, Technical and Economic Committee for Fisheries (STECF). – Luxembourg, Publications Office of the EU, 2013. – 45 p. (Report EUR 26158 EN, JRC 84745) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://stecf.jrc.ec.europa.eu/documents/43805/581354/2013-09_STECF+13-15+-+AER+EU+Fleet+2013_JRC84745.pdf

312. The Economic Performance Report on the EU Fish Processing Sector (STECF-13-31): Scientific, Technical and Economic Committee for Fisheries (STECF). – Luxembourg, Publications Office of the EU, 2013. – 53 p. (Report EUR 26444 EN, JRC 87692) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://stecf.jrc.ec.europa.eu/documents/43805/631667/2013-12_STECF+13-31+EU+Fish+processing+report_JRC87692.pdf

313. Torremolinos International Convention for the Safety of Fishing Vessels: adopted on 2 April 1977 [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/The-Torremolinos-International-Convention-for-the-Safety-of-Fishing-Vessels.aspx>

314. Tripartite seminar on IMO STCW-F Convention and fishing training in Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/maritimeday/en/tripartite-seminar-imo-stcw-f-convention-and-fishing-training-europe>

315. Walters C. J. Fisheries Ecology and Management / Carl J. Walters, Steven J. D. Marte. – Woodstock : Princeton Univrcity Press, 2004. – 308 p.

316. Wilen J. Fisherman behavior and the design of efficient fisheries regulation programs / J. Wilen // Journal of the Fisheries Research Board of Canada. – 1979. – Vol. 36(7). – P. 855–858.

317. Work in the Fishing Sector. International Labour Conference, 96th session, 2007 (Report IV) 2A. – Geneve : ILO, 2007. – 76 p.

318. Written question E-0429/03 by Rosa Miguelez Ramos (PSE) to the Commission 92003E000429. Promoting social dialogue and drawing up a statute for fishermen (18 February 2003) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jurion.de/Gesetze/EU/92003E000429>